

เอกสารประกอบการบรรยาย

การสังคมสงเคราะห์แนวพุทธ

พันเอก สำราญ ก้านพลูกลาง

อาจารย์พิเศษ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา

การสังคมนาสงเคราะห์แนวพุทธ

บทที่ ๑

หลักการสังคมนาสงเคราะห์แนวพุทธ

พระพุทธศาสนาสอนว่า มนุษย์เราและมวลสรรพสิ่งทั้งหลายในโลกนี้ เป็นทุกข์หรือมีทุกข์มีปัญหา (ทุกข์ขเมว หิ สมโภติ ทุกข์ํ ติฏฐติ เวติ จ ๑เปฯ) และในทางปฏิบัติ ปัญหานั้น มนุษย์เราสามารถแก้ไขได้ และพระพุทธศาสนาก็มุ่งไปสู่การแก้ปัญหานั้น ในด้านการสังคมนาสงเคราะห์ เราสามารถที่จะนำเอาหลักการสังคมนาสงเคราะห์ตามแนวพระพุทธศาสนาไปปฏิบัติแก้ปัญหานั้นได้ หลักการสังคมนาสงเคราะห์ตามแนวพระพุทธศาสนานั้น มีหลายหลักการ แต่พอจะประมวลเป็นหลักใหญ่ ๆ ได้ ๓ หลัก ขอเรียกว่า หลัก ๓ ต. หรือ หลัก ๓ ดังนี้

ต. ที่ ๑ ต้องคำนึงถึงหลักเหตุผลเป็นสำคัญ พระพุทธศาสนาองว่า สิ่งต่าง ๆ ดำเนินไปตามเหตุปัจจัย หรือดำเนินไปอย่างมีเหตุผล คือ ปัญหาต่าง ๆ ย่อมเกิดขึ้นแต่เหตุทั้งนั้น ดังนั้น การแก้ปัญหามาตามทัศนะของพระพุทธศาสนา พระพุทธองค์จึงตรัสสอนให้แก้ที่เหตุของปัญหานั้น เมื่อบุคคลแก้ปัญหาคือเหตุที่ทำให้เกิดปัญหาแล้ว ย่อมจะเกิดผลของการดับปัญหานั้นได้ นี่เป็นกฎธรรมชาติที่เป็นหลักวิชาการทางพระพุทธศาสนา

หลักการนี้สามารถกล่าวโดยสรุปได้ ตามคำกล่าวของพระอัสสชิเถระ (๑ในเบญจวัคคีย์) ที่กล่าวแก่อุปติสสมาณพ (พระสารีบุตร) ก่อนที่จะมาบวชในพระพุทธศาสนา ที่ว่า

เย ชมฺมา เหตุปฺปภา เตสํ เหตุ ตถาคโต

เตสญ โย นิโรโห จ เอวํ วาที มหาสมโณ ฯ

ซึ่งแปลว่า ธรรม (เรื่อง) ทั้งหลายเหล่าใด เกิดแต่เหตุ พระตถาคตตรัสเหตุแห่งธรรม และความดับไปแห่งธรรมเหล่านั้น พระมหาสมณะ (ของเรา) มีปกติทรงสอนอย่างนี้ คากานี้ ต่อมาเรียกว่าคากา เย ชัมมา ของพระอัสสชิ

ต. ที่ ๒ ต้องยึดหลักทางสายกลาง หลักทางสายกลางเป็นหลักการแก้ปัญหามาตามพระพุทธศาสนาที่สำคัญมาก ในอัมมจักกัปปวัตตนสูตร พระพุทธองค์ได้ตรัสถึงวิธีแก้ปัญหาคือไม่ถูกต้อง และนักบวชไม่พึงปฏิบัติ ๒ ประการ คือ

๑. กามสุขัลลิกานุโยค การหมกมุ่นมัวเมาในความสุขทางกาม

๒. อตตกิลมณานุโยค การทรมานตนให้ลำบาก (ทุกกรกิริยา)

การแก้ปัญหาทั้ง ๒ อย่างนี้ พระองค์ตรัสว่ามีช่องทางที่จะทำให้บุคคลแก้ปัญหาได้ คือไม่สามารถบรรลุถึงการดับทุกข์ได้ แล้วทรงเสนอการปฏิบัติตามหลักที่ถูกต้อง คือมัชฌิมาปฏิปทา หรือที่เราเรียกว่าทางสายกลาง ซึ่งได้แก่อริยมรรคมีองค์ ๘ ประการ นั่นเอง

ตามแนวทางพระพุทธศาสนา ทางสายกลาง คือ การปฏิบัติที่ไม่ตั้งจนเกินไป และก็ไม่หย่อนจนเกินไป เป็นการปฏิบัติที่พอเหมาะพอดี และให้สำเร็จประโยชน์ได้ ในแง่ของการสังคมสงเคราะห์ ทางสายกลางจึงได้แก่การสงเคราะห์โดยไม่เน้นทางด้านวัตถุจนเกินไป จนลืมด้านจิตใจ หรือไม่เน้นทางด้านจิตใจจนเกินไป จนลืมวัตถุ แต่เป็นการสงเคราะห์ทั้งด้านวัตถุและจิตใจ ไปพร้อม ๆ กัน

ต. ที่ ๓ ต้องยึดหลักพึ่งตนเอง การสงเคราะห์ทางพระพุทธศาสนานั้น จะต้องให้ผู้มีปัญหาให้ความร่วมมือ และปฏิบัติด้วยตนเอง พระพุทธองค์เป็นแต่เพียงผู้บอกทางไปสู่การดับทุกข์หรือแก้ปัญหาให้เท่านั้น ส่วนการเดินทางหรือลงมือปฏิบัติ เป็นหน้าที่ของผู้ที่ต้องการพ้นทุกข์หรือพ้นปัญหา จะต้องเป็นผู้ปฏิบัติเอง ไม่สามารถให้ใครมาลงมือปฏิบัติแทนได้ ตามพุทธภาษิตที่ว่า

ตุมฺเหหิ กิจฺจํ อาตปฺปํ อกฺขาตาโร ตถาคตา

ปฏิบัตินฺนา ปโมกฺขนฺติ ฌายิโน มรพฺนฺธนา ฯ

ซึ่งแปลว่า ท่านทั้งหลายต้องปฏิบัติกิจนั้นด้วยตนเอง ตถาคตทั้งหลายเป็นแต่เพียงผู้บอกเท่านั้น ผู้ใดพากเพียรปฏิบัติตาม ผู้นั้นย่อมพ้นจากเครื่องพันธนาการ (ทุกข์) ของพญามาร ซึ่งหากมองในแง่สังคมสงเคราะห์แล้ว ปัญหาต่าง ๆ นั้นเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นจากเหตุปัจจัย ในลักษณะที่เป็นเหตุเป็นผล และตนเป็นผู้สร้างขึ้นทั้งนั้น หาได้เกิดจากอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือผีสิงเทวดามาบันดาลให้เกิดขึ้นไม่ ดังที่ท่านพระครูพิศาลธรรมโกศล (หลวงตา แพร่เยื่อไม้) วัดประยูรวงศาวาส ได้นำมากล่าวเป็นคำกลอนสอนใจไว้ว่า

มิใช่เทพใดดอกมาอุ้มสม มิใช่พรหมใดดอกมาเสกสรร

มิใช่ศุภร์หรือเสาร์อาทิตย์จันทร์ ที่จะบันดาลให้เราชั่วดี

แต่กรรมตนลิขิตชีวิตคน ให้ชั่วดีมีจนตามวิถี

กฎแห่งกรรมทำดีต้องได้ดี ถ้าทำชั่วก็มีแต่เลวระยำ ฯ

ดังนั้น การแก้ปัญหาจึงเป็นเรื่องของเหตุผล ปัญหาเกิดจากการกระทำของตน มนุษย์จึงต้องเป็นผู้ลงมือกระทำเหตุปัจจัยที่เป็นการแก้ปัญหาเอง หรืออาจกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่า การสังคมสงเคราะห์นั้น คือ การช่วยเขาให้เขาสามารถช่วยเหลือตนเองได้ หรือพึ่งตนเองได้ เพราะการพึ่งตนเองตามทัศนะของพระพุทธศาสนานั้น ก็คือ การที่บุคคลสามารถแก้ปัญหาต่าง ๆ ด้วยตนเองได้ นั่นเอง ทั้งนี้ ตามพุทธภาษิตที่ว่า

อตตนา หิ อตตโน นาโถ โภจิ นาโถ ปโร ลียา

อตตนา หิ สุทนต์น นานํ ลภติ ทูลลภํ ฯ

ซึ่งแปลว่า ตนแลเป็นที่พึ่งของตน คนอื่น ใครเล่าจะเป็นที่พึ่งได้ ก็คนที่มิตนฝึกดีแล้ว ย่อมได้ที่พึ่งที่ได้ด้วยยาก (คือฝึกตนได้แล้วย่อมพึ่งตนเองได้)

ต. ที่ ๔ ต้องเป็นไปอย่างสมดุล พระพุทธศาสนาเน้นทางสายกลางเป็นหลักให้ปฏิบัติ คือปฏิบัติให้พอเหมาะพอดี ไม่เคร่งเกินไป ไม่หย่อนเกินไป ได้แก่ไม่เน้นการพัฒนาด้านวัตถุ (กามสุขัลลิกานุโยค) มากเกินไป และไม่เน้นการพัฒนาจิต (อตตกิลมณานุโยค) จนเกินไป พระพุทธองค์ให้ดำเนินชีวิตด้วยการปฏิบัติแต่พอดี พัฒนาทั้งทางด้านวัตถุและจิตใจ ไปพร้อม ๆ กัน

อีกประการหนึ่ง มัชฌิมาปฏิปทาหรือมรรคมืองค์ ๘ นั้น บุคคลจะต้องปฏิบัติไปพร้อม ๆ กัน ไม่สามารถแยกออกได้ คือ ปฏิบัติทั้ง ศีล สมาธิ และ ปัญญา ไปอย่างสมดุลกัน

ต. ที่ ๕ ต้องค่อยเป็นค่อยไปตามความเหมาะสม หลักทางสายกลางนั้นต้องปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอ ต้องมีความพยายามอย่างต่อเนื่อง (สาตจกิริยา) จนกว่าจะประสบความสำเร็จตามวัตถุประสงค์ ปฏิบัติโดยไม่ตั้งเกินไปและไม่หย่อนจนเกินไป ที่พระองค์ทรงเปรียบเทียบในพิน ๓ สาย คือ สายหนึ่งตั้งเกินไป ก็ทำให้เสียงดังไม่ไพเราะ หรือหย่อนเกินไป ก็ทำให้เสียงดังไม่ไพเราะเช่นกัน ต้องทำให้สายพอดี ปานกลาง จึงจะดังได้ไพเราะดี

ต. ที่ ๖ ต้องสอดคล้องจุดหมายหลักของชีวิต คือ หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา นั้น ล้วนแต่มีความสัมพันธ์เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เพราะสืบเนื่องมาจากหลักสัจธรรมเดียวกัน เป็นไปเพื่อจุดประสงค์เดียวกัน คือความดับทุกข์หรือแก้ปัญหาได้ อันเป็นเป้าหมายสูงสุดของชีวิต เพราะฉะนั้น การสังคมสงเคราะห์ตามแนวพุทธ จะต้องสอดคล้องกับจุดมุ่งหมายหลักของชีวิต คือ การดับทุกข์หรือแก้ปัญหาได้ ในทางปฏิบัติ หลักการนี้เป็นหลักการสำหรับตรวจสอบว่า การกระทำนั้น ๆ ถูกต้องหรือไม่ ถ้าหากการสงเคราะห์นั้น เป็นไปเพื่อเพิ่มพูนปัญหา อันเป็นทาง

ตรงกันข้ามกับการดับทุกข์หรือดับปัญหา ตามหลักอริยสัจ ๔ แล้ว ถือได้ว่าการปฏิบัตินั้น ไม่ถูกต้องตามหลักการของพระพุทธศาสนา

ต. ที่ ๗ ต้องไม่ก่อทุกข์ให้แก่ตนเองและผู้อื่น หลักข้อนี้เป็นผลของการกระทำ การกระทำนั้นต้องเป็นไปเพื่อความไม่เบียดเบียนตนและผู้อื่น เป็นไปเพื่อการป้องกัน แก้ไข ส่งเสริม พัฒนา ทั้งบุคคล กลุ่มชน และเป็นการพัฒนาสังคม ทำให้ปัญหาสังคมลดลง ไม่เพิ่มพูนปัญหาให้แก่สังคม เรียกว่าไม่ก่อทุกข์ให้แก่ตนเองและผู้อื่น

หลักการปฏิบัติทั้ง ๗ ต. หรือ ๗ ข้อนี้ ถือได้ว่าเป็น “หลักการสังคมสงเคราะห์แนวพุทธ” เพราะเป็นหลักการสงเคราะห์ช่วยเหลือตนเองและผู้อื่น ให้ดีขึ้นต่อไป และสอดคล้องกับจุดประสงค์ของการสังคมสงเคราะห์ อย่างสมบูรณ์

๕
บทที่ ๒

วิธีการสังคมสงเคราะห์ตามแนวพระพุทธศาสนา

วิธีการสังคมสงเคราะห์ตามแนวพุทธ คือ การจัดให้มีการดำเนินการสังคมสงเคราะห์ โดยให้สอดคล้องกับแนวคิด และหลักการสังคมสงเคราะห์ตามแนวพระพุทธศาสนา หลักพุทธ-ธรรมคำสอนที่เป็นวิธีการสังคมสงเคราะห์ ได้แก่คำสอนที่สอนให้บุคคลรู้จักการดำเนินชีวิตของมนุษย์ ให้รู้จักดำเนินชีวิตให้บรรลุประโยชน์ที่เป็นจุดหมายของชีวิต ที่เรียกว่า **อตตะ** ซึ่งแปลว่า ประโยชน์ มี ๓ ประการ ด้วยกัน คือ

๑. **ทิฏฐุชัมมิกัตตะ** คือ ประโยชน์ในปัจจุบัน, ประโยชน์ในโลกนี้ หรือ ประโยชน์ขั้นต้น

๒. **สัมปรายิกัตตะ** คือ ประโยชน์เบื้องหน้า, ประโยชน์ในภพหน้า หรือ ประโยชน์ขั้นสูงขึ้นไป

๓. **ปรมัตตะ** คือ ประโยชน์สูงสุด, จุดหมายสูงสุด คือ พระนิพพาน

อตตะหรือประโยชน์ทั้ง ๓ ประการนี้ เป็นวิธีการสังคมสงเคราะห์ที่สอดคล้องกับแนวคิด และหลักการสังคมสงเคราะห์แนวพุทธ ซึ่งจะมีลักษณะ ดังนี้

๑. **ในด้านความคิด** อตตะ หรือประโยชน์ ทั้ง ๓ ประการนี้ เป็นวิธีการ แก้ปัญหาของชีวิต ใน ๓ ส่วน คือ

๑.๑ **ทิฏฐุชัมมิกัตตะ** เป็นวิธีสงเคราะห์ให้บุคคลได้มาซึ่งปัจจัย ๔ ที่จำเป็น ต่อร่างกายอย่างเพียงพอ เป็นการสงเคราะห์ในส่วนรายบุคคล

๑.๒ **สัมปรายิกัตตะ** เป็นวิธีสงเคราะห์เพื่อให้สังคมมีความสุขเป็นการ ตอบสนองด้านสังคม เป็นการมุ่งสงเคราะห์เพื่อแก้ไขปัญหาส่วนสังคม

๑.๓ **ปรมัตตะ** เป็นวิธีการสงเคราะห์ด้านจิตใจ เพื่อให้บุคคลมีความมั่นคง สุขสบาย เป็นการตอบสนองด้านจิตใจ วิธีนี้เป็นการดับปัญหาอย่างสิ้นเชิง

๒. **ในด้านหลักการ** อตตะทั้ง ๓ ประการนี้ สอดคล้องกับหลักการสังคม - สงเคราะห์ชุมชนแนวพุทธ ดังนี้

๒.๑ **อตตะทั้ง ๓ ประการ** นี้ เป็นวิธีการสงเคราะห์ที่เป็นไปตามหลัก เหตุผล หรือ แก้ปัญหาตามสาเหตุ เป็นวิธีการสงเคราะห์ ในด้านเศรษฐกิจ สังคม และ จิตใจ อย่าง สมดุลกัน

๒.๒ อัตถะ ทั้ง ๓ ประการ นี้ เป็นวิธีการสงเคราะห์ ที่ทุกคนต้องลงมือทำเองปฏิบัติเอง เป็นวิธีการแก้ไขที่ค่อยเป็นค่อยไป ตามความเหมาะสม เป็นการขจัดปัญหาทั้ง ๓ ด้าน โดยมุ่งให้ดับปัญหาได้ในที่สุด และเป็นประโยชน์แก่สังคมโดยรวม

๓. ในด้านกระบวนการสงเคราะห์ อัตถะ หรือ ประโยชน์ ทั้ง ๓ ประการ นี้ เป็นคำสอนหลัก หรือเป็นวิธีการสงเคราะห์ที่เป็นจุดเริ่มต้น ที่สามารถนำไปสู่การปฏิบัติตามคำสอนข้ออื่น ๆ ที่สนับสนุนการสังคมสงเคราะห์ตามหลักอตุลละ ๓ ได้ อย่างเป็นระบบ เช่น การสงเคราะห์ตามหลักทฤษฎีธรรมมิกัตถะในข้ออุฏฐานสัมปทา ย่อมนำไปสู่หลักอิทธิบาท ๔ คือ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ และ วิมังสา อันจะทำให้ความขยันหมั่นเพียร (อุฏฐานสัมปทา) ประสบความสำเร็จ บรรลุผลตามต้องการได้ เป็นต้น

ดังนั้น อตุลละประโยชน์ ทั้ง ๓ ประการ นี้ จึงเป็นวิธีการสังคมสงเคราะห์ตามแนวพระพุทธศาสนา ซึ่งโดยวิธีการแล้ว อตุลละทั้ง ๓ ประการ นี้ เป็นการสงเคราะห์ที่มุ่งให้เกิดผลเป็นการตอบสนองความต้องการของชีวิต และแก้ปัญหาของชีวิต ในลักษณะดังต่อไปนี้

๑. การแก้ปัญหาส่วนบุคคล ปัญหาส่วนบุคคล เป็นปัญหาที่เกิดจากความต้องการที่จำเป็นทางชีวิตวิทยา บุคคลจะต้องแสวงหาปัจจัยที่จำเป็นต่าง ๆ อย่างน้อยปัจจัย ๔ มาตอบสนองความต้องการ หรือการหาเลี้ยงชีพของตนและครอบครัวให้เพียงพอ การแก้ปัญหาส่วนบุคคลนี้ จะต้องแก้โดยปลูกฝังให้บุคคลทุกคนมีคุณธรรมขั้นพื้นฐาน ที่เรียกว่า ทฤษฎีธรรมมิกัตถะ หรือ ประโยชน์ปัจจุบัน ๔ อย่าง คือ

๑.๑ อุฏฐานสัมปทา คือ ความขยันหาทรัพย์, ถึงพร้อมด้วยความหมั่นขยันหมั่นเพียร ในการปฏิบัติหน้าที่การงาน ประกอบอาชีพที่สุจริต มีความชำนาญ รู้จักใช้ปัญญา สอดส่องตรวจตรา หาอุบายวิธี สามารถจัดดำเนินการให้ได้ผลดี

๑.๒ อารักขสัมปทา ถึงพร้อมด้วยการรักษา คือ ประหยัดอดออม, รู้จักคุ้มครองเก็บรักษาโภคทรัพย์และผลงานอันตนได้ทำไว้ ด้วยความขยันหมั่นเพียรโดยชอบธรรม ด้วยกำลังงานของตน ไม่ให้เป็นอันตราย หรือเสื่อมเสีย

๑.๓ กัลยาณมิตรตทา คบคนดีเป็นมิตร คือ รู้จักกำหนดบุคคลในถิ่นที่อาศัย เลือกเสวนา สำเหนียก ศึกษาเยี่ยงอย่างท่านผู้ทรงคุณ มีศรัทธา ศีล จาคะ ปัญญา

๑.๔ สมชีวิตา คือ การเลี้ยงชีวิตแต่พอดี มีความเป็นอยู่อย่างเหมาะสม

รู้จักกำหนดรายได้และรายจ่าย เลี้ยงชีวิตแต่พอดี ไม่ฝืดเคืองหรือฟุ่มเฟือยเกินไป ให้รายได้เหนือรายจ่าย มีประหยัดเก็บไว้

๒. การแก้ปัญหาส่วนสังคม ปัญหาส่วนสังคมนั้น เป็นปัญหาที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ของคนในสังคม เป็นปัญหาที่ทำให้เกิดผลกระทบต่อสังคมโดยรวม เพราะเกิดความขัดแย้ง ทะเลาะกัน ในเรื่องลาภ ยศ สรรเสริญ สุข เป็นต้น เป็นเรื่องค่านิยม ความเชื่อและพฤติกรรม ของคนในสังคม ซึ่งอาจเนื่องมาจากกิเลสนั่นเอง

ดังนั้น การแก้ปัญหาส่วนสังคมนั้น จะต้องแก้ที่พฤติกรรมของคนในสังคม ให้มีคุณธรรมขั้นพื้นฐาน เกี่ยวกับการอยู่ร่วมกันในสังคม ที่เรียกว่า “ สัมปรายิกัตถะ ” คือ ประโยชน์ เบื้องหน้า ๔ ประการ ดังนี้

๒.๑ สัทธาสัมปทา คือ มีศรัทธาความเชื่อที่ถูกต้อง เช่น เชื่อหลักกรรม หลักความดี ความชั่ว หลักบุญ – บาป เป็นต้น

๒.๒ สीलสัมปทา คือ มีศีลธรรม และเคารพกฎระเบียบของสังคม

๒.๓ จากสัมปทา คือ มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เสียสละช่วยเหลือกัน

๒.๔ ปัญญาสัมปทา คือ มีปัญญารู้เท่าทันสถานการณ์ เข้าใจความจริงของชีวิต เรียกว่ารู้เท่า รู้ทัน รู้กัน รู้แก้ ปัญหาของชีวิต

๓. การแก้ปัญหาส่วนจิตใจ ปัญหาส่วนจิตใจนั้น เป็นปัญหาที่ลึกซึ้ง ละเอียดยาก เพราะมนุษย์มีกิเลสอยู่ในใจ ถ้าจิตใจถูกครอบงำด้วยกิเลสแล้ว ก็จะส่งผลกระทบต่อสังคม เช่นเดียวกัน เพราะพระพุทธศาสนาถือว่า จิตเป็นนายกายเป็นบ่าว จิตเป็นใหญ่ จิตเป็นหัวหน้า จิตเป็นประธาน สิ่งทั้งหลายสำเร็จมาแต่จิตใจ ตามพุทธภาษิตที่มาในธรรมบทขุททกนิกาย ที่ว่า

มโนปุปฺพุงคมา ชมฺมา	มโนเสฏฺฐา มโนมยา
มนสา เจ ปทฺถุญฺเณ	ภาสติ วา กโรติ วา
ตโต นํ ทุกฺขมเนวติ	จกฺกํ ว วโหติ ปทํ ฯ
มโนปุปฺพุงคมา ชมฺมา	มโนเสฏฺฐา มโนมยา
มนสา เจ ปสนฺเนน	ภาสติ วา กโรติ วา
ตโต นํ สุขมเนวติ	ฉายา ว อนุปายินิ ฯ

ซึ่งแปลว่า ธรรม (สิ่ง) ทั้งหลาย มีใจเป็นหัวหน้า (นำหน้า) มีใจเป็นประธาน สำเร็จมาแต่ใจ หากบุคคลมีใจชั่วแล้ว พุคก็ตี ทำก็ตี ต่อแต่นั้น ความทุกข์ย่อมติดตามเขา

คุณดื้อเกวียนหมุนตามรอยเท้าโคไป ฉะนั้น ฯลฯ แต่หากบุคคลมีใจฟ่องใส (ใจดี)แล้ว พุทก็ (จะ) ดี ทำก็ (จะ) ดี ด้วย ต่อแต่นั้น ความสุขย่อมติดตามเขาไป เหมือนเงาตามตน ฉะนั้น

ดังนั้น การแก้ปัญหาล้วนจิตใจ จะต้องแก้ด้วยการปฏิบัติ ตามหลักมัชฌิมาปฏิปทา หรือ อริยมรรคมีองค์ ๘ ประการ คือ

๓.๑ สัมมาทิฐิ เห็นชอบ คือ เห็นถูกต้อง ได้แก่ความรู้หรือสัญ ๔ หรือ เห็นไตรลักษณ์ หรือ รู้กุศลและอกุศลมูล กับ รู้อกุศลและออกุศลมูล หรือ เห็นปัจจุสมุปบาท

๓.๒ สัมมาสังกัปปะ คำริชอบ คือ เนกขัมมสังกัปปะ อพยาบาทสังกัปปะ และ อวิหิงสาสังกัปปะ (คำริในการออกจากกาม,ในการไม่พยาบาท และในการไม่เบียดเบียน)

๓.๓ สัมมาวาจา เจรจาชอบ คือ พูดถูกต้อง ได้แก่วจีสัจจ ๔ อย่าง

๓.๔ สัมมากัมมันตะ การกระทำชอบ คือ การกระทำถูกต้อง ได้แก่ กาย- สัจจ ๓ มีเว้นจากการฆ่าสัตว์ เว้นจากการลักทรัพย์ และเว้นจากการประพฤติดิฉินในเรื่องกาม

๓.๕ สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีพชอบ คือ เลี้ยงชีพถูกต้อง ได้แก่เว้นมิจฉอาชีพ ทุกอย่าง มิมีฉฉาวิชาเป็นต้น ประกอบเฉพาะสัมมาชีพ

๓.๖ สัมมาวายามะ พยายามชอบ คือ พยายามถูกต้อง ได้แก่ ปธาน หรือ สัมมัปปธาน ๔ อย่าง มีสังวรปธาน เป็นต้น

๓.๗ สัมมาสติ ระลึกรชอบ คือ มีสติถูกต้อง ได้แก่ สติปัญญา ๔

๓.๘ สัมมาสมาธิ ตั้งจิตมั่นชอบ คือ มีสมาธิถูกต้อง ได้แก่ ฉาน ๔

นอกจากนี้ พระพุทธศาสนายังมีขั้นตอนในการวิเคราะห์ปัญหาและแก้ปัญหาก็ ด้วย ซึ่งสามารถเห็นได้ตามหลักของอริยสัจ ๔ ประการ คือ

๑. ทุกข์ ได้แก่ ตัวปัญหา

๒. สมุทัย ได้แก่ สาเหตุของปัญหา

๓. นิโรธ ได้แก่ สภาพที่ปราศจากปัญหา (หมดปัญหา) และ

๔. มรรค ได้แก่ ทางปฏิบัติเพื่อแก้ปัญหา

บทที่ ๓

วัดกับการสังคมสงเคราะห์

วัดเป็นศาสนสถานที่สำคัญอย่างหนึ่งในพระพุทธศาสนา หลายคนเปรียบวัดไว้หลาย
อย่าง เป็นคำประพันธ์ร้อยกรองก็มี ร้อยแก้วก็มี เช่นท่านหนึ่งเปรียบวัดเอาไว้ว่า

วัดคือแหล่ง	ร่วมประสาน	สมานมิตร
วัดคือแหล่ง	ร่วมกิจ	ผลิตกุศล
วัดคือแหล่ง	ศึกษา	ประชาชน
ควรทุกคน	ร่วมมณัส	พัฒนา

อีกท่านหนึ่ง (หลวงพ่อพุทธทาส) ได้ประพันธ์เป็นคำถามในทำนองว่ามาวัดแล้วได้
อะไรบ้าง และวัดเป็นสถานที่เช่นไร โดยประพันธ์เป็นคำร้อยกรองเอาไว้ว่า

ท่านมาวัด	ได้อะไร	กลับไปบ้าง
ควรหาทาง	ขบคิด	ปริศนา
ได้เงินทอง	ของประดับ	นักราคา
ได้คาถา	ของขลัง	หรืออย่างไร
อันวัดนี้	สถานที่	อันประเสริฐ
เป็นบ่อเกิด	คุณธรรม	อันส่องใส
ผู้มาวัด	ได้ความดี	ศรีอำไพ
จิตแจ่มใส	หายเศร้า	มัวเมาเอ๋ย ฯ

อีกท่านหนึ่ง (น.อ.(พ.)ทองสุข จัทขบุตร) ได้ประพันธ์เป็นคำกลอน ในทำนองให้เห็น
ความสำคัญของวัดว่า หากยังมีวัดหรือพุทธศาสนาแล้ว เราจะไม่สูญเสียความเป็นไทย แต่หาก
ไม่มีวัดหรือไม่มีพระพุทธศาสนาแล้ว คนไทยจะเดือดร้อนทุกหย่อมหญ้า โดยได้ประพันธ์
สอนลูกไทยหลานไทยทั้งหลายเอาไว้ ว่า

ถ้าวัดวัง	ยังอยู่	คู่สยาม
ตราบนั่นความ	เป็นไทย	ก็ไม่สูญ
ถ้าวัดร้าง	วังไร้	ไทยอาดูร
น้ำตาพูน	เพียบถื่น	แผ่นดินไทย

อีกท่านหนึ่งซึ่งให้ทัศนคติในการมองวัดว่าเป็นสถานที่เช่นไร และเราควรปฏิบัติต่อวัดอย่างไร คือ หลวงพ่อพระอาจารย์ ฝั้น อาจาโร พระนักปฏิบัติกัมมัฏฐาน ซึ่งท่านให้ข้อคิดเกี่ยวกับวัดเป็นคำร้อยแก้วธรรมคาๆ ว่า “ ให้พากันเข้าวัดนะ วัดคูจิตใจของเรา ต้องวัดเสมอ นั่งที่วัด นอนที่วัด เดินขึ้นที่วัด วัดเพราะเหตุใด ให้มันรู้ไว้ว่า จิตเรานั้นดีหรือไม่ดี ไม่ดีจะได้แก้ไข ต้องวัดทุกวัน ตัดเสื้อตัดผ้า ก็ยังต้องวัดไม่ใช่หรอละ ไม่วัดจะไข้ได้อะไรละ ”

ที่ผู้เขียนได้นำเรื่องวัดมาเสนอไว้ในบทนี้ ก็เพื่อจะให้ดูแนวความคิดของนักปราชญ์หรือผู้รู้ทั้งหลายที่ท่านมองวัดว่าเป็นสถานที่เช่นไร และเมื่อพูดถึงวัดแล้วก็จำเป็นต้องพูดถึงพระสงฆ์ด้วย เพราะเป็นผู้มีบทบาทเกี่ยวกับวัดและพระศาสนาโดยตรง เพื่อจะได้ทราบว่าพระสงฆ์ท่านมีหน้าที่เกี่ยวกับวัดหรือพระศาสนาอย่างไร และเกี่ยวกับการสังคมสงเคราะห์อย่างไร ด้วย กิจหรือหน้าที่ของพระสงฆ์นั้น ทางพุทธศาสนากล่าวไว้ว่าโดยย่อ มี ๒ อย่าง คือ คันถธุระและวิปัสสนาธุระ ซึ่งท่านผู้รู้ได้นำกิจหรือหน้าที่ทั้ง ๒ อย่างนั้น มาประพันธ์ไว้ว่า

บวชเว้นวางบาปเศร้า	ศรีหมอง
เรียนรำพุทธพจน์ปอง	ประโยชน์ไว้
เขียนผนึกหมั่นตริกตรอง	รำลึก เสมอณา
อ่านโลกธรรมได้	คั่งนี้สาธุชน

หลวงพ่อกุศลทาส ได้พูดถึงกิจวัตรของพระสงฆ์ในหนังสือ “คำสอนผู้บวชพรรษาเดียว” ซึ่งเป็นคำบรรยายในพรรษาเมื่อเดือนกันยายน ๒๔๕๖ ว่า กิจวัตรของสงฆ์ มี ๑๐ อย่าง คือ

๑. บิณฑบาต
๒. กวาดวัด
๓. ปลงอาบัติ
๔. ทำวัตรและสวดมนต์
๕. ขวนขวายปัจจุเวกขณะและภาวนา
๖. อุปัฏฐากอุปัชฌาย์อาจารย์
๗. บริหารสิ่งของและร่างกาย
๘. ขวนขวายเรียนธรรมวินัย
๙. เอาใจใส่ของสงฆ์และกิจสงฆ์
๑๐. ดำรงตนให้น่าไหว

ในบทนี้ หัวข้อที่ตั้งไว้ คือ วัตถุประสงค์การสังคมนาสงเคราะห์ชุมชน เพื่อให้เข้ากับเรื่องการสังคมนาสงเคราะห์ชุมชน จะพูด ๒ เรื่อง คือ พระสงฆ์กับการพัฒนาชุมชน และหน้าที่ของพระสงฆ์ ซึ่งหลวงปู่ พระธรรมวรานายก เคยบรรยายเกี่ยวกับพระสงฆ์กับการพัฒนาชุมชนไว้ ดังนี้

๑. พระสงฆ์กับการพัฒนาชุมชน บทบาทของพระสงฆ์กับการพัฒนาชุมชน นั้น อันดับแรก พระสงฆ์จะต้องพัฒนาชุมชนเชิงปฏิบัติการ คือ เอาประสบการณ์ทำงาน มาทำการพัฒนาให้มันดีขึ้น ความภาคภูมิใจที่ทำได้ที่เราจะลงไปเชิงบูรณาการ เรียกได้ว่าการปฏิบัติการเชิงบูรณาการ พระสงฆ์ที่จะมีบทบาทต่อการพัฒนาชุมชนนั้น ต้องมีวิญญูณของพระสงฆ์นักพัฒนา คือ

๑.๑ รักวัดเหมือนบ้าน ถ้าพระสงฆ์รูปใดอยู่วัดแล้ว คอยคิดเอาวัดเอาเปรียบวัด เผลอไม่ได้ เอาวัดเอาเปรียบตลอดเวลาทุกเรื่องในการทำการพัฒนา อย่างนี้จะไม่ประสบความสำเร็จ

๑.๒ รักงานเหมือนชีวิต ชีวิตเป็นสิ่งมีค่า งานจะนำเราไปสู่เกียรติยศและศักดิ์ศรี และเป็นที่ยอมรับของคนทั้งหลาย เพราะค่าของคนอยู่ที่ผลของงาน

๑.๓ รักลูกศิษย์เหมือนลูกหลาน ลูกศิษย์เป็นแนวร่วมกับเรา ลำพังเราคนเดียวคงจะทำอะไรไม่ได้เท่าไร หากเราไม่มีแนวร่วมคือศิษย์ ซึ่งไม่ว่า จะเป็นพระ เป็นเณร เป็นสัตบุรุษ หรือ ทายกทายิกา งานของเราจะสำเร็จได้ยาก

๑.๔ รักชาวบ้านเหมือนญาติพี่น้อง หากเรามีความรู้สึกเป็นอย่างอื่น ก็จะมีคนของเขา คนของเรา มีขานอกขาใน ทำให้แตกสามัคคี และยากที่จะพัฒนาได้ ดังนั้น พระนักพัฒนาจะต้องรักชาวบ้านเหมือนพี่น้องของตน ถือภายิตที่ว่า

ถึงไม่ใช่ชาติไม่ใช่เชื้อ ถ้าเอื้อเพื่อ ก็เหมือนเนื้ออาตมา

ถึงแม้เป็นชาติเป็นเชื้อ ถ้าไม่เอื้อเพื่อ ก็เหมือนเนื้อในป่า

๒. หน้าที่ของพระสงฆ์ ในเรื่องสังคมนาสงเคราะห์ นั้น พระสงฆ์จะต้องทำหน้าที่ของตนตามคำสอนที่ปรากฏในคัมภีร์ธรรมบททุกนิกาย หรือในคัมภีร์อื่น ๆ ในพระไตรปิฎก ซึ่งพุทธองค์ได้มอบหมายภาระหน้าที่ให้แก่พระภิกษุสงฆ์ ๒ ประการ คือ คันถธุระและวิปัสสนาธุระ ดังนี้

๒.๑ คันถธุระ หมายถึงหน้าที่ว่าด้วยการศึกษาเล่าเรียนและการศึกษาอบรม

(๑) การศึกษาเล่าเรียน คือ การศึกษาในชั้นเรียน เช่น เรียน นักธรรมตรีโท เอก , เรียนประโยค ป.ศ. ๑-๒ ถึง ป.ศ.๕ , เรียน ม.๑ – ม.ปลาย, ในระดับอุดมศึกษา ปี ๑ – ปี ๔

(๒) การศึกษาอบรม คือ การสัมมนาระยะสั้น ๆ ๑ วันจบ, ๒ วันจบ เป็นงานคันถธุระ เหมือนกับการเพิ่มพูนความรู้และสติปัญญา

๒.๒ วิปัสสนาธุระ ได้แก่การลงมือปฏิบัติ ปฏิบัติไปจนเกิดความรู้ ๓ ชั้น ๓ ระดับ คือ รู้จำ รู้แจ้ง และ รู้จริง รายละเอียดเกี่ยวกับเรื่องนี้ คือ

(๑) **รู้จำ** ได้แก่ ถอดใจความจากปริยัติ คือ เรียนตามตำรา เพื่อให้มีความจำ จำได้มาก ๆ หลักการปริยัติเน้นเรื่องรู้จำ นี้

(๒) **รู้แจ้ง** หมายถึงการลงมือทำ เอาความรู้ที่ได้จากการเรียนไปปฏิบัติ คือ ไปปรับใช้ในท้องถิ่นต่าง ๆ โดยการดำเนินการกิจต่าง ๆ เมื่อลงมือทำงานจะเกิดความรู้ขึ้นมาชนิดหนึ่ง ซึ่งเป็นความรู้จากการปฏิบัติ ไม่ใช่ความรู้ทางวิชาการ มีลักษณะพิเศษแตกต่างกันออกไปจะทำให้เราเกิดความเชื่อมั่น แม่นยำ แน่นนอน ทำให้เกิดความแจ่มชัดผลของการเล่าเรียนศึกษาขึ้นมา

(๓) **รู้จริง** หมายถึงการรู้จริงตามสภาวะความเป็นจริง หน้าที่ของพระสงฆ์หรืองานของพระนักศึกษานั้น ไม่ว่าจะป็นงานระดับต่ำสุด ระดับนวกะ นักรรรม บาลี ระดับมัธยม หรือ ระดับอุดมศึกษา จะมีอยู่ ๒ ระบบนี้ คือ การศึกษาเล่าเรียน ได้แก่ศึกษาในระบบโรงเรียน และศึกษาอบรม คือศึกษานอกระบบโรงเรียน เพื่อขยาย ๒ ระบบนี้ออกมาให้เห็นเด่นชัด ให้ใ้วิญญูณของนักศึกษาเข้าไปให้ครบทั้ง ๔ อย่าง คือ ฉันทะเต็มใจทำ, วิริยะ แข็งใจทำ, จิตตะ ตั้งใจทำ และ วิมังสา เข้าใจทำ งานก็จะสำเร็จ เมื่อมีความรู้แล้ว ก็เหมือนคนติดอาวุธ เมื่อได้รับการติดอาวุธแล้ว ก็ออกปฏิบัติหน้าที่ ออกลาดตระเวนได้ ออกไปประจำฐานได้ สิ่งเหล่านี้ก่อให้เกิดงานเผยแผ่และงานประชาสัมพันธ์ศาสนาของเรา คณะสงฆ์หรือหน่วยงานของเรา จะต้องทำงานด้านนี้ และจะต้องเน้นงานด้านนี้ เป็นสำคัญ

การศึกษาของสงฆ์ในแนวใหม่ ทั้ง ม.มจร.และ ม.มมร. เราศึกษาวิชาการทางศาสนาถึง ๖๐ % เรียนวิชาสามัญที่ไม่ขัดต่อสมณเพศ เกือบต่อการปฏิบัติศาสนกิจเพียง ๔๐ % แต่คนไม่เข้าใจหาว่าพระเณรเอาเปรียบสังคม ความจริง เราเล่าเรียนศึกษาเพื่อทำงานให้ศาสนา เพื่อเผยแผ่ศาสนาตามที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ในครั้งที่ส่งพระสงฆ์ชุดแรก ๖๐ องค์ ให้เป็นพระธรรมทูตออกไปประกาศศาสนา ดังพระบาลีที่ว่า “ จรธ ภิกขเว จาริกัม พุชชนหิตาย พุชชนสุขาย โลกานุกมฺพาย อตุลาย หิตาย สุขาย เทวมนุสฺสทานํ ฯเปฯ ” ซึ่งแปลว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลายพวกเธอจงเที่ยวไปสู่ที่จาริก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ชนหมู่มาก เพื่อความสุขแก่ชนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์แก่ชาวโลก เพื่อประโยชน์ เพื่อความเกื้อกูล เพื่อความสุข แก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ดังนี้ เป็นต้น

พระสงฆ์ไทยเรานั้น มีงานหลายอย่างที่จะต้องออกไปทำ เช่น งานธรรมทูต งานธรรมจาริก งานธรรมทายาท งาน อ.ป.ต. งานอบรมคุณธรรม ๔ ประการ งานกุศลสมาทาน ๕ ประการ งานยกระดับประชาชน ๕ ประการ เป็นต้น อยู่ที่ว่า เรามีวิญญูณจะทำงานหรือเปล่าเท่านั้น เพราะงานพระสงฆ์นั้น ถ้าไม่คิดจะทำก็ไม่มีการจะทำ แต่ถ้าคิดจะทำ ก็ไม่มีเวลาจะทำ

หน้าที่ของพระสงฆ์อีกอย่างหนึ่ง ซึ่งปรากฏในไบตราตั้งพระครูสัญญาบัตรและพระราชอาณาเขต ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ฯ ทรงแต่งตั้งทุก ๆ ปี เป็นการมอบหมายภาระหน้าที่แก่พระสงฆ์ในราชอาณาจักร ที่ว่า “ขอพระคุณเจ้าจงรับธุระพระศาสนา เป็นภาระสั่งสอน ช่วยระงับอริกรรม และอนุเคราะห์พระภิกษุสามเณรในอาราม” นี่ก็ภาระหน้าที่ ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ฯ ขอถวายแก่พระสงฆ์ระดับพระผู้ใหญ่ ซึ่งพระนักพัฒนานักสังคมสงเคราะห์ จะต้องรับมาปฏิบัติ หากทำได้ตามนี้ พระสงฆ์นักปฏิบัติก็จะได้ชื่อว่าเป็นผู้มีลักษณะของพระ ดังนี้

๑. พระสุปฏิปันโน คือ พระปฏิบัติดี

๒. พระสุสิกขิตโต คือ พระศึกษาเล่าเรียนฝึกฝนต่อการศึกษาเล่าเรียนดี

๓. พระสุวโจ คือ พระว่าง่ายสอนง่าย เป็นพระที่พูดกันได้ เป็นเจ้าอาวาส ก็ฟังข้อคิดเห็นของพระลูกวัดได้ เขาพูดให้ฟังอย่างมีเหตุผล จะต้องรับฟัง เรียกว่าพูดกันได้

๔. พระสุภโร คือ เป็นพระเลี้ยงง่าย

นอกจากนี้ ต้องเป็นพระนักสังคมสงเคราะห์ ด้วย งานของพระนักสังคมสงเคราะห์นั้น มีขอบข่ายงานในลักษณะ โดยสรุป ดังนี้

๑. จัดตั้งโรงเรียนหรือสถานศึกษาต่าง ๆ

๒. จัดตั้งสถานอนามัย โรงพยาบาล หรือตึกสงฆ์อาพาธ

๓. จัดห้องสมุด พิพิธภัณฑสถาน ที่อ่านหนังสือ หอกระจายข่าว

๔. อนุเคราะห์การจัดตั้งสภาตำบล ให้เป็นที่จัดประชุมต่าง ๆ

๕. จัดตั้งบ่อน้ำดื่ม น้ำใช้ ประปาหมู่บ้าน แหล่งน้ำเพื่อการเกษตร

๖. กิจการสาธารณะสงเคราะห์ต่าง ๆ ที่ไม่เกินขีดความสามารถ ไม่ขัดต่อพระธรรมวินัย และไม่เสียดสมณสาธูป

๗. กิจการบรรเทาภัยธรรมชาติต่าง ๆ เช่น ไฟไหม้ น้ำท่วม พายุพัด ฯลฯ

๘. สงเคราะห์ในยามประสบภัย เช่น คราวตาย ต้องชวนชวนเอาใจใส่ เป็นธุระจัดการให้ เป็นต้น

งานอีกอย่างหนึ่งของพระสงฆ์ คือ งาน “บวร” พระสงฆ์เหมาะที่จะเป็นอาสาสมัครส่งเสริมการพัฒนาคุณภาพชีวิต (อ.ก.ช.) ในองค์กรหลักของหมู่บ้าน คือ บ้าน วัด โรงเรียน หรือ บวร คือ พระต้องทำหน้าที่เป็นผู้ประสานงาน ระหว่างรัฐบาลกับประชาชน เช่น ระหว่างครู — ชาวบ้าน — กำนัน — ผู้ใหญ่บ้าน — ผู้รู้อื่น ๆ ซึ่งพระสงฆ์จะต้องทำหน้าที่ผสมงานประสานใจ ซึ่งมีสูตรในการทำงาน ๖ อย่าง เรียกว่า กั้น ๖ กั้น คือ

๑. รักกัน ดีกว่า ชังกัน
 ๒. คิดถึงกัน ดีกว่า ลืมกัน
 ๓. นับถือกัน ดีกว่า มองข้ามความสำคัญของกันและกัน
 ๔. ช่วยเหลือกัน ดีกว่า ปล่อกันทิ้ง ตัวใครตัวมัน
 ๕. ไม่วิวาทกัน ดีกว่า ทะเลาะกัน
 ๖. สามัคคีกัน ดีกว่า แยกแยกกัน คือ เกาะกลุ่มเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

ในการเป็นอยู่ ระหว่าง บ้าน วัด โรงเรียน นั้น จะต้องอยู่ด้วยการยอมรับหลักการ ซึ่งมี ๔ ประการ ด้วยกัน คือ

๑. ยอมรับสภาพความเป็นจริง คือ ผิดก็ยอมรับว่าผิด ไม่ใช่ดึงเอาชนะคะคานกัน หรือแพ้ต้องยอมแพ้ ไม่ใช่ชี้แพ้วชนตี อะไรทำนองนั้น

๒. ไม่หยุดนิ่งอยู่กับที่ คือ ต้องมีความเคลื่อนไหวตลอดเวลา Active อยู่เสมอ

๓. มองโลกในแง่ดี คือ อย่าหาเรื่อง มองกันด้วยจิตเมตตา คิดเสียว่าไม่มีใครดีล้วน และไม่มีใครเลวล้วน เหมือนที่เขากล่าวไว้ว่า กอขยชมองให้ดีก็มีศิลป์ หรืออย่างที่หลวงพ่อ พุทธทาส สอนเป็นคำกลอนไว้ว่า

 เรามีส่วนเลวบ้างช่างหัวเขา จงเลือกเอาส่วนที่ดีเรามีอยู่
 เป็นประโยชน์โลกบ้างยังน่าดู ส่วนที่ชั่วอย่าไปรู้ของเขาเลย
 จะหากคนมีดีโดยส่วนเดียว อย่าได้เที่ยวค้นหาสหายเอ๋ย
 เหมือนเที่ยวหาหนวดเต่าตายเปล่าเลย ฝึกให้เคยมองแต่ดีมีคุณจริง ๆ

๔. ดำเนินชีวิตตามสายกลาง อะไรก็ตาม อย่างมากไป อย่างน้อยไป มากเกินไปก็ไม่ได้ น้อยเกินไปก็ไม่ได้ แคบเกินไปก็ไม่ได้ กว้างหรือหลวมเกินไปก็ไม่ได้ จะต้องเป็นคนชนิดที่ ไม่มากไม่น้อย คือ พอดี ๆ อย่างที่ท่านพระครูพิศาลธรรมโกศล (หลวงตาแพรเชื้อไม้) วัดประยุรวงศาวาส ท่านแต่งเป็นคำกลอนสอนใจชาวโลกเอาไว้ว่า

 ถ้าแคบนักก็มักขยับยาก ถ้ากว้างมากก็ไม่มีอะไรมาใส่สม
 ถ้าสูงนักก็มักล่อยไปตามลม ถ้าต่ำนักก็มักจมธรณี

อย่างไรก็ตาม งานของพระสงฆ์นั้น ว่าโดยสรุปแล้ว มี ๔ ประเภท ด้วยกัน คือ

- ๑.งานศาสนวัตถุ
- ๒.งานศาสนธรรม
- ๓.งานศาสนพิธี และ
- ๔.งานศาสนบุคคล

งานทั้ง ๔ ประเภท นั้น มีรายละเอียดที่จะต้องปฏิบัติ ดังนี้

๑. งานด้านศาสนวัตถุ งานด้านนี้จะต้องเน้น ๒ ประเด็น คือ

๑.๑ เน้นมีแผนงาน หมายถึงจะพัฒนาหรือสร้างทำอะไร ที่ไหน เมื่อไร แผนระยะสั้นหรือระยะยาว จะต้องใช้งบประมาณเท่าไร และจะได้จากไหน ใครจะเป็นผู้ให้การอุปถัมภ์สนับสนุน ต้องวางแผนไว้

๑.๒ เน้นการปฏิสังขรณ์ คือ การบูรณปฏิสังขรณ์ของเก่า ศาสนสถานต่าง ๆ ที่มีในวัด เช่น โบสถ์ วิหาร ศาลาการเปรียญ กุฏิ หอฉัน หอสวดมนต์ เมรุ เป็นต้น มีความจำเป็นแค่ไหนเพียงไร ที่จะต้องปฏิสังขรณ์ซ่อมแซม

๒. งานด้านศาสนธรรม งานนี้จะต้องเน้น ๓ จุด ด้วยกัน คือ

๒.๑ ศึกษาให้เข้าใจอ่องแท้ คือ ให้เกิดการเรียนรู้จริง ๆ

๒.๒ ใช้สื่อทุกชนิด ทุกรูปแบบ เช่น คอมพิวเตอร์ อินเทอร์เน็ต โน้ตบุค เป็นต้น

๒.๓ ความเข้าใจซาบซึ้ง ในหัวข้อหรือเรื่องต่าง ๆ

๓. งานด้านศาสนพิธี งานนี้ต้องเน้น ๒ ประเด็น คือ

๓.๑ รูปแบบ คือจะจัดทำรูปแบบใด เช่น งานบวชต้นไม้ บวชนครภาควรรุ้อ้น บวชหน้าไฟ ต้องกำหนดรูปแบบออกมาก่อน

๓.๒ เนื้อหา คือ เรื่องที่ทำหรือเนื้อหาที่ทำ นั้น ทำเพื่ออะไร มีความหมายว่าอย่างไร และสังคมจะได้รับประโยชน์อะไร เป็นต้น

๔. งานด้านศาสนบุคคล งานนี้ต้องเน้น ๔ ประเด็น ด้วยกัน คือ

๔.๑ ไม่ห่าง คือ ไม่ห่างตำรา, ลูกน้อง และเพื่อนร่วมงาน

๔.๒ ไม่ว่าง คือ ไม่ปล่อยให้เวลาให้ว่างไปโดยเปล่าประโยชน์

๔.๓ เจริญงอกงาม คือ เจริญด้วยภูมิธรรม และความสามารถ

๔.๔ มีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน คือ มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีต่อกันกับคนรอบข้าง ไม่ว่าจะ เป็น บรรพชิต คฤหัสถ์ ผู้ใหญ่ เด็ก เพื่อนฝูง หรือใคร ๆ ก็ตาม

คุณสมบัติของพระนักเผยแผ่หรือนักพัฒนาประชาสัมพันธ์ พระนักเผยแผ่หรือนักพัฒนาประชาสัมพันธ์ นั้น จะต้องมึคุณสมบัติหรือคุณธรรม ๗ อย่าง จึงจะทำงานดังกล่าวมาทั้งหมดนั้น ให้ประสบผลสำเร็จด้วยดีได้ คุณสมบัติทั้ง ๗ นั้น คือ

๑. โสตา ต้องฟังเป็น เช่น แม้จะเป็นพระกรุงเทพ ฯ ก็ฟังคนหัวเมืองได้ หรือ แม้จะเป็นพระคอกเตอร์ก็ฟังพระ ป.๔ ได้ แม้จะอยู่ภาคไหน ๆ ก็ต้องฟังคนภาคอื่น ๆ ได้

๒. ฐาเวตา ต้องพูดเป็น คือ ต้องพูดให้เขาฟังได้ ไม่ใช่ดีแต่ฟังเขาพูดแต่ตนเองพูดให้ เขาฟังไม่เป็น ไปราชการไหนก็เป็นฝ่ายรับฟังเขาตลอด คือ เป็นฝ่ายเอาเข้าแต่ไม่เอาออก ทิดดู ในเรื่องอาหารก็ได้ ถ้าเราเอาเข้าสู่ร่างกายทุกวัน ๆ แต่ไม่เอาออกเสียบ้าง มันจะมีปฏิกิริยาเป็น อย่างไร ฉะนั้น นักเผยแผ่ นักประชาสัมพันธ์ นอกจากฟังเป็นแล้ว จะต้องพูดให้เขาฟังเป็น ด้วย

๓. อุกุคเหตา ต้องเรียนเป็น คือ รู้จักเรียน เรียนอย่างไรจึงจะได้วิชาความรู้ เรียน อย่างไร จึงจะเกิดความเข้าใจ เรียนอย่างไร จึงจะเป็นผู้คงแก่เรียน (พหูสูต)

๔. ฐาเรตา ต้องจำเป็น คือ จำในเนื้อหาวิชา ซึ่งอาจต้องใช้สมองจำหรือหาเครื่องมือ ในการจำก็ได้ เช่น หากจำไม่หมดก็จดไว้ดูเพื่อเปิดอ่านทบทวน ทำให้คล่องปากคล่องใจ ดังที่ผู้รู้ ได้กล่าวเอาไว้ว่า

จำขึ้นใจ	ในวิชา	ดีกว่าจด
จำไม่หมด	จดไว้ดู	เป็นครูสอน
ทั้งจดทั้งจำ	ทำวิชา	ให้ถาวร
อย่างนั้นนอน	เร่งจดจำ	หมั่นทำเอย ฯ

๕. วิญญาเปตา หาอุบายให้คนอื่นเขาได้เรียนรู้อย่างรวดเร็ว เรียกว่าต้องมีศิลปะวาทศิลป์ หรือ กุสโลบาย หรือต้องมีคุณสมบัติของครูที่ว่า คมภิรณฺจ กถิ กตฺตา ฯ คือพูดหรือทำเรื่องยาก ๆ ลึกซึ้ง ให้เขาเข้าใจได้ นั่นเอง

๖. กุสโล สหิตาสหิตสุมี ฉลาดในสิ่งที่เป็นประโยชน์และมีใช้ประโยชน์

๗. โน ทรหการโก ได้แก่ ไม่ก่อการทะเลาะวิวาทกับใคร ไม่ว่าจะเป็นเรื่องนิกาย เรื่องสี เรื่องผิว เรื่องภาค เรื่องเหล่านี้ อย่าเอามาเป็นเหตุทะเลาะวิวาทกับใคร ๆ

หากพระสงฆ์นักเผยแผ่หรือนักพัฒนาประชาสัมพันธ์ ยึดหลักการหรือคุณสมบัติทั้ง ๗ อย่างนี้ ในการทำงาน แล้ว งานก็จะดำเนินไปได้ คือประสบผลสำเร็จได้ด้วยดีอย่างแน่นอน

บทที่ ๔

โครงการโคราชพัฒนา

เมื่อประมาณปี ๒๕๓๖ จังหวัดนครราชสีมา มีโครงการพัฒนาเมืองโคราช โดยตั้งชื่อว่าโครงการโคราชพัฒนา คณะสงฆ์โดยมีหลวงพ่อพระราชสีมาภรณ์ (ปัจจุบันพระธรรมวรนายก) เจ้าคณะจังหวัดนครราชสีมา เป็นประธาน ร่วมด้วยพระสงฆ์จังหวัดนครราชสีมา ได้เข้าร่วมพัฒนาเมืองโคราช ตามโครงการนี้ด้วย หลวงพ่อ ฯ ได้ตั้งสูตรที่พระสงฆ์จะต้องนำไปปฏิบัติในการพัฒนา ครั้งนี้ว่า สูตร ๘๔๔๕ ซึ่งมีความหมายเลข ๔ ตัว ดังนี้

๑. สูตร ๘ หมายถึงการพัฒนาผสมผสานตามเกณฑ์ จปฐ. ๘ (ความจำเป็นพื้นฐาน) คือ

- ๑.๑ สุขภาพ อาหารดี
- ๑.๒ มีบ้านอยู่อาศัย
- ๑.๓ ศึกษา อนามัย ถ้วนทั่ว
- ๑.๔ ครอบครัพลอดภัย
- ๑.๕ ได้ผลผลิตดี
- ๑.๖ มีลูกไม่มาก
- ๑.๗ อยากร่วมพัฒนา
- ๑.๘ พาสู่คุณธรรม

๒. สูตร ๔ หมายถึง บุคลิกลักษณะที่ต้องการ ๔ ประการ ได้แก่การจัดลักษณะเฉพาะตัวของเรา เช่น กลุ่มเพื่อนร่วมงาน ลูกน้องของเรา ต้องเตรียมสร้างบุคลิกลักษณะของแต่ละกลุ่ม ๔ ประการ คือ

- ๒.๑ เตรียมตัวให้พร้อม เช่น จะอยู่หรือลาสิกขา ฯลฯ เตรียมให้พร้อม
- ๒.๒ ฝึกซ้อมการปฏิบัติธรรม เช่น การทำวัตรสวดมนต์ การบวชชีพรามณ์ การบวชสามเณรภาคฤดูร้อน และโครงการอะไรต่าง ๆ เหล่านี้ ต้องทำให้มาก ๆ
- ๒.๓ นำปวงชนพัฒนา คือ คิตรีเริ่มสร้างสรรค์ ในสังคมไทยนั้น เขายกให้พระเป็นผู้นำเกือบทุก ๆ เรื่อง อยู่แล้ว โดยเฉพาะผู้นำทางวิญญาณ
- ๒.๔ เป็นที่ปรึกษากิจการต่าง ๆ เช่น เรื่องสามี – ภรรยา, เรื่องเงินเรื่องทอง, เรื่องสุขภาพร่างกาย, เรื่องเกิดเรื่องตาย เป็นต้น เราต้องเป็นที่ปรึกษาในทุกเรื่องที่เราสามารถ

๓. สุตร ๔ หมายถึง ได้แก่นุชยสัมพันธ ๔ อย่าง เราจะต้องมีมนุษย์สัมพันธ กับบุคคลและหน่วยงาน รอบ ๆ ตัวเรา ไม่ว่าจะเป็นหน่วยราชการ วัด หน่วยงานเอกชน ข้าราชการ พ่อค้า ประชาชน พระสงฆ์องค์เจ้า เป็นต้น ซึ่งลักษณะงานที่จะต้องทำมี ๔ อย่าง คือ

๓.๑ สนใจเราท่าน หมายความว่า อย่ามองแต่ความผิดของผู้อื่น ต้องมองความผิดของตนเองด้วย ถือคติที่ว่า มองความผิดของตนเป็นบัณฑิต มองความผิดของผู้อื่นเป็นพาล และอย่ามองแต่ความดีของตน มองความดีของบุคคลอื่น ด้วย

๓.๒ การงานยอมรับ ไม่ว่าจะเป็นงานอะไร เราต้องยอมรับทำ เช่น งานวัด งานคณะสงฆ์ งานโรงเรียน งานสังคม งานของแผ่นดิน เป็นต้น จะต้องทำงานทุกอย่างไม่ให้เสียหาย เข้าทำนองที่ว่า งานหลวงไม่ให้ขาด งานราษฎร์ไม่ให้เสีย งานผัวงานเมียไม่ให้บกพร่อง งานที่งานน้องอย่าให้เสียหาย เป็นต้น

๓.๓ ระดับยกย่อง หมายถึงว่าต้องยกย่องผู้มีอาวุโสเหนือเรา เมื่อเราบวชใหม่ ๆ เราอยู่ห่างแถว พอ ๑ ปี ๒ ปี ผ่านไป เราก็เขยิบขึ้นมาอยู่หัวแถว มีอาวุโสสูงขึ้นตามลำดับ ต้องยกระดับของตัวเอง ในด้านภูมิรู้ ภูมิธรรม และภูมิฐาน ให้สูงขึ้น

๓.๔ ถูกต้องชื่นชม หมายความว่า ในหมู่พวกเรานั้น ใครทำถูกก็ต้องชื่นชมยินดี ผู้บังคับบัญชาทำถูก ก็ต้องชื่นชมยินดี ไม่ใช่จินตนาผู้บังคับบัญชาได้ทั้งปี หรือถูกน้องทำถูกทำดี ก็ต้องชื่นชมยินดี ส่งเสริมให้กำลังใจกัน

๔. สุตร ๕ หมายถึงกลยุทธ์ในการทำงาน ๕ อย่าง ซึ่งเอามาจากบทเรียนหรือสูตรสั่งทำงาน ๕ อย่าง คือ

๔.๑ ขยันหากิน คือ ต้องเป็นคนหมั่นขยันทำงาน ไม่ใช่เกียจจู้คร้านสันหลังยาว ถือคติที่โบราณสอนไว้ว่า จีเกียจเป็นแมลงวัน ขยันเป็นแมลงผึ้ง

๔.๒ อย่าบินสูงนัก คือ อย่าหัวสูง อย่าเป็นคนเย่อหยิ่งจองหอง

๔.๓ รักสะอาด คือ อย่ามัวหมองในเรื่องต่าง ๆ เช่น เรื่องผู้หญิง เรื่องเงินทอง เรื่องสิ่งเสพติด เรื่องการพนัน เรื่องสุรา เป็นต้น (สุรา สตรี สตางค์ สิ่งเสพติด การพนัน รวม ๕ อย่าง) พระเรานั้น ถ้าไม่คลุกคลีกับสิ่งเหล่านี้ เขาก็กราบตั้งแต่หัวจรดเท้า อยู่แล้ว

๔.๔ ฉลาดสะสม หมายถึง ต้องเป็นพระนักอนุรักษ์สะสม คือ ทำงานอนุรักษ์ งานอนุรักษ์คู่กับงานสร้าง งานสร้างเป็นงานยาก แต่ก็มีขอบเขตจำกัด มันกำหนดได้ว่า ใช้เวลาเท่าไร ใช้ทุนทรัพย์เท่าไร ใช้กำลังคนเท่าไร แต่งานอนุรักษ์งานดูแลรักษานี้ เราจะต้องสะสม

มรดก ทั้งที่เป็นวัตถุสิ่งของ ทั้งเป็นมรดกทางวัฒนธรรม และกิจการต่าง ๆ ซึ่งพระสงฆ์ จะต้องสะสม ให้ครบถ้วนตามหลักอนุรักษ์ ๕ ประการ คือ

- (๑) ต้องทะนุถนอม
- (๒) ต้องดูแลรักษา
- (๓) ต้องเก็บงำ
- (๔) ต้องเสียดาย
- (๕) ต้องขยายผล คือ ทำให้งอกเงย

๔.๕ นิยมความสามัคคี พระนักพัฒนาต้องหลีกเลี่ยงความโดดเดี่ยว อย่าเหนียวคนเดียว อย่ายากคนเดียว เพราะถ้าทำคนเดียว เวลาเจ็บมันเจ็บคนเดียว เวลาบ่าก็บ่าคนเดียว ดังนั้น ต้องหาแนวร่วม หาหมู่หาพวก หาเพื่อนฝูงเอาไว้มาก ๆ เรียกว่าต้องมีบริวารไว้มาก ๆ ท่องคาถาที่ว่า บริวารมาเพราะน้ำใจมี บริวารหนีเพราะน้ำใจลด บริวารหมดเพราะน้ำใจแห้ง เอาไว้ งานจะได้สำเร็จเรียบร้อยสมประสงค์

ปัญหาและอุปสรรคในการพัฒนาชุมชน ในการทำงานทุกอย่าง ย่อมมีอุปสรรคหรือปัญหาทั้งนั้น ไม่ว่าจะงานเล็กงานใหญ่ งานมากงานน้อย งานสูงงานต่ำ ในการพัฒนาชุมชน ก็เหมือนกัน คือ ย่อมมีอุปสรรคหรือข้อขัดข้อง ซึ่งสรุปเป็นหลัก ๆ ได้ ๕ ประการ ด้วยกัน คือ

๑. ประชาชนยังเกลือกกลั้วอบายมุขอยู่ ยังไม่มองเห็นโทษอบายมุขอย่างแท้จริง
๒. องค์กรที่จะชี้นำ ทางภาครัฐ ภาคเอกชน และองค์กรทางศาสนา ยังขาดจิตสำนึกที่จะบริการประชาชน เช่น ข้าราชการยังทำตัวเป็นเจ้าของมูลนาย พระสงฆ์องค์เจ้าก็ยังมุ่งเอกลาภอยู่ ไม่มีน้ำใจที่ใจที่จะบริการประชาชนอย่างแท้จริง

๓. ประชาชนขาดการเรียนรู้เรื่องการพัฒนา เช่น ขาดความรู้เรื่องแหล่งน้ำ ขาดความรู้เรื่องสุขภาพ ขาดความรู้เรื่องโรคทางเดินอาหาร ขาดความรู้เรื่องการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ขาดความรู้เรื่องระบบนิเวศวิทยา เป็นต้น

๔. กิจกรรมที่พัฒนาไม่สอดคล้องกับความต้องการของประชาชน เช่น ประชาชนต้องการแหล่งน้ำ แต่ไปสร้างถนนให้ ต้องการสถานีอนามัย แต่ไปสร้างแหล่งน้ำให้ เป็นต้น

๕. องค์กรพัฒนาต่าง ๆ ไม่มีการประสานกัน เช่น โทรศัพท์จุดถนนวางสายโทรศัพท์ พอกลบเสร็จเรียบร้อยไฟฟ้ามาขุดอีก พอไฟฟ้ากลบเสร็จประปามาขุดอีก อย่างนี้เป็นต้น ไม่ว่าจะหน่วยงานของรัฐหรือเอกชน หรือแม้้องค์กรทางศาสนา โยนกันไปโยนกันมา

บทที่ ๕

นักสังคมสงเคราะห์ผู้ยิ่งใหญ่ของโลก

ศึกษาเรื่องการสังคมสงเคราะห์ ซึ่งว่าด้วยเรื่องแนวความคิด หลักการ เทคนิค และ บทบาทของพระสงฆ์ในปัจจุบัน รวม ๔ บทแล้ว ในบทเรียนต่อไปนี้จะศึกษาถึงบทบาทของ พระบรมศาสดาของเราดูบ้าง ว่าพระองค์ทรงสงเคราะห์สังคมในอดีตมาอย่างไร ซึ่งอาจจะได้ ข้อคิดและแนวทางปฏิบัติ ในการสังคมสงเคราะห์ยิ่ง ๆ ขึ้นไปอีกด้วย พุทธถึงนักสังคมสงเคราะห์ แล้ว คงไม่มีผู้ใดยิ่งใหญ่เกินพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าเป็นนักสังคมสงเคราะห์ผู้ยิ่งใหญ่ของโลก เพราะนอกจากจะสงเคราะห์สังคมชาวโลกแล้ว ยังสงเคราะห์ไปถึงสังคมของเทวดาด้วย (สตฺถา เทวมนุสฺसानํ) ศึกษาประวัติของพระองค์แล้วทำให้ทราบว่า พระองค์ตั้งพระทัยที่จะ สงเคราะห์ชาวโลกมานานเป็นเวลา ๔ อสงไขย กับ ๑ แสนกัปปี ตั้งแต่พระองค์เสวยพระชาติเป็น สุเมธดาบส ได้รับคำพยากรณ์จากพระที่ปึงกรพุทธเจ้า แล้วก็ทรงบำเพ็ญพระบารมีชาติแล้วชาติเล่า ในคัมภีร์ทางศาสนา (ชาดก) กล่าวไว้ว่า พระองค์เกิดแล้วเกิดอีก ถึง ๕๐๐ กว่าชาติ ไม่ว่าจะเกิด เป็นคนหรือเป็นสัตว์ โดที่ สุดเท่าช้าง เล็กที่สุดเท่านกคุ่ม พระองค์ตรัสว่าการเกิดแล้วเกิดอีกบ่อย ๆ นั้น เป็นทุกข์ (ทุกข์า ชาติ ปุณฺปุณฺนิ) จึงแสวงหาทางพ้นทุกข์ เพื่อช่วยชาวโลกให้พ้นทุกข์ ไว้

กาลเวลาล่วงมาถึง ๑๐ ชาติสุดท้าย ที่เราเรียกว่าทศชาติ มีเสวยพระชาติเป็นพระเตมีย์ ทรงบำเพ็ญเนกขัมมบารมี เป็นต้น จนถึงชาติที่ ๑๐ คือ พระชาติเป็นพระเวสสันดร เพื่อทรง บำเพ็ญทานบารมี เป็นพระชาติสุดท้าย (เดชฺสุเนมฺภฺจนาวิเว) ในแต่ละชาติ พระองค์ทรงบำเพ็ญ บารมีอย่างเข้มข้นยิ่งยวด (ปรมํ ปาเปตฺติติ ปารมํ) เพื่อให้ได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ทั้งนี้ ทั้งนี้ พระองค์มีพระประสงค์เพื่อพ้นทุกข์ และรู้юнสัตว์โลกให้พ้นทุกข์ด้วย ก็คือเพื่อ สงเคราะห์ชาวโลกนั่นเอง (บารมี ๑๐ ทาสีเนปวิจสอเมอุ)

หากศึกษาพระพุทธจริยาวัตรที่พระองค์ทรงบำเพ็ญในแต่ละชาติ โดยเฉพาะในชาติ สุดท้ายที่เสวยพระชาติเป็นพระเวสสันดร ทรงบำเพ็ญทานบารมี จะพบว่าพระองค์ทรงบริจาค ทานทุกอย่างอย่างยิ่งยวด เพื่อสงเคราะห์คนที่มาขอพระองค์ ไม่ว่าจะเป็นราชสมบัติ ช้าง ม้า รถ และแม้กระทั่งบุตรธิดา กัณหา- ชาติ และพระมเหสีคือพระนางมัทรี เรียกได้ว่าบำเพ็ญบารมีจน ครบ ๓๐ ทัศ คือ บารมี อุบการมี และ ปรมัตถบารมี โดยพร้อมบริบูรณ์

เมื่อบำเพ็ญบารมีทั้ง ๑๐ อย่างยิ่งยวดแล้ว พระองค์ก็เสด็จสวรรคตไปสู่สวรรคตชั้นดุสิต ถึงกาลเวลาอันสมควรแล้ว (ปัญจมหาวิโลกนะ) พระองค์ก็จุติลงมาปฏิสนธิ ถือกำเนิด เป็นเจ้าชายสิทธัตถราชกุมาร ก่อนออกผนวชทรงเห็นว่าสัตว์โลกมีความทุกข์ พระองค์ต้องการ สงเคราะห์ชาวโลกให้พ้นจากความทุกข์ จึงสละทุกอย่างเสด็จออกผนวช ซึ่งคิดว่าเป็นทางเดียวที่ จะพบทางพ้นทุกข์และช่วยสัตว์โลกได้ เมื่อออกผนวชแล้วก็ตั้งหน้าหาทางพ้นทุกข์ (โมกขธรรม) พระองค์ใช้เวลาศึกษาทดลองอยู่เป็นเวลานานถึง ๖ ปี จึงค้นพบทางพ้นทุกข์ คือ ได้ตรัสรู้ อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ เป็นพระพุทธเจ้า (ในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๖) เมื่อเราได้ศึกษาเรียนรู้มา เพียงแค่นี้ ก็พอจะเรียกได้ว่า พระองค์เป็นนักสังคมสงเคราะห์ผู้ยิ่งใหญ่ของโลก ได้แล้วมิใช่หรือ ?

แต่เหตุการณ์สังคมสงเคราะห์ชาวโลกของพระองค์ มิได้หยุดอยู่เพียงเท่านั้น ภาคการ สังคมสงเคราะห์ชาวโลกของพระองค์ (โลกัตถจริยา) เกิดขึ้นหลังจากที่พระองค์ตรัสรู้แล้ว พระองค์เริ่มทำงานสังคมสงเคราะห์แก่ชาวโลกตามที่ตั้งพระทัยไว้ คือ การสอนชาวโลกให้รู้และ ปฏิบัติตามทางที่พระองค์ได้ตรัสรู้มาแล้ว เพื่อจะได้พ้นทุกข์หลุดออกจากวัฏฏสงสารต่อไป

อันดับแรก พระองค์ตั้งหลักวางแผนการทำงานสังคมสงเคราะห์ชาวโลกอยู่ ๗ สัปดาหฺ์ ที่เราเรียกว่าเสวยวิมุตติสุข ณ บริเวณรอบ ๆ ต้นศรีมหาโพธิ (สัตตมหาสถาน) ทรงพิจารณาเห็นว่า ทางพ้นทุกข์ที่พระองค์ค้นพบนั้น มีความละเอียดลึกซึ้งสุขุมคัมภีรภาพมาก ยากที่สัตว์โลกจะตรัส รู้ตามได้ แต่ในที่สุดก็ทรงทราบด้วยญาณ (ความรู้) ของพระองค์ว่า สัตว์โลกทั้งหลายมีวาสนาบารมี อินทรีย์แก่กล้าและความสามารถทางสติปัญญาไม่เท่ากัน ซึ่งแบ่งบุคคลออกได้ ๔ ประเภท คือ

บุคคล ๔ ประเภท

๑. อุกมตัตถัญญ พวกนี้พอยกหัวข้อขึ้นแสดง ก็สามารถรู้ได้ เข้าใจได้ทันที คือ ผู้ที่เข้าใจได้ฉับพลัน ซึ่งเปรียบเหมือนบัวที่ขึ้นพ้นน้ำแล้ว พอดีแสงอาทิตย์ก็บานได้ทันที

๒. วิปจิตถัญญ พวกนี้จะรู้เข้าใจได้ ต่อเมื่ออธิบายขยายความ คือ เข้าใจได้ต่อเมื่ออธิบาย ขยายความพิสดารออกไป ซึ่งเปรียบเหมือนบัวที่อยู่เสมอน้ำปริ่มน้ำ ก็จะสูงพ้นน้ำและเมื่อต้อง แสงอาทิตย์แล้ว ก็จะบานได้ในวันต่อไป

๓. เนยยะ (เวไนยสัตว์) พวกนี้พอจะแนะนำได้ คือ พอจะค่อยแนะนำสั่งสอน ซึ่งแจງอุปมาอุปไมย ยกตัวอย่างสร้างอุทาหรณ์เปรียบเทียบให้ดู ก็พอจะรู้จะเข้าใจได้ ซึ่งเปรียบ เหมือนบัวที่ยังอยู่ในน้ำ ก็จะสูงเสมอน้ำและพ้นน้ำ เมื่อถูกแสงอาทิตย์แล้ว ก็จะบานได้ในวัน ต่อ ๆ ไป

๔. ปทปรมะ พวกนี้เป็นผู้อำภัพปัญญา รู้ได้เพียงบท คือ สอนให้รู้ได้แต่เพียงบท

คือพยัญชนะหรือถ้อยคำ แต่ไม่อาจเข้าใจอรรถหรือความหมายได้ เหมือนบัวที่อยู่ในโคลนตม
เมื่อพระองค์ทรงทราบด้วยพระญาณอย่างนี้แล้ว ก็ทรงกำหนดห้วงเวลาทำงาน คือ
กำหนดกาลและเทศะในการทำงานสังคมสงเคราะห์ชาวโลก โดยแบ่งเวลาปฏิบัติเป็นห้วง
กว้างๆ เอาไว้เป็น ๕ ห้วงด้วยกัน เป็นเวลาทำงาน ที่ชาวพุทธเราเรียกว่า “เวลาพุทธกิจ”
๕ อย่าง นั่นเอง ซึ่งนักปราชญ์ได้นำมาประพันธ์ร้อยกรองเป็นฉันทลักษณ์ไว้ดังนี้

พุทธกิจ ๕ อย่าง

บุพพณฺเห ปิณฺฑปาทณฺจ	สายณฺเห ฌมฺมเทสนํ
ปโทเส ภิกฺขุโอรุทํ	อฑฺฒตฺตเต เทวปญฺหนํ
ปจฺจุเสว คเต กาลे	ภพฺพาภพฺเพ วิโลกนํ
เอเต ปญฺจวิเช กิจฺเจ	โสเชติ มุนิปุํคโว ฯ
เข้าบิณฑบาต	เย็นไม่ขาดแสดงธรรม
สอนพระ ณ ยามค่ำ	กลางคืนพำเพ็ญปัญหา
จวนแจ้งแสงอาทิตย์	ทรงพิจารณาจตุสดา
นี้เบญจกิจจา	พระศาสดาทำทุกวัน ฯ

จากบทประพันธ์ร้อยกรองนี้ หากจะขยายความเป็นคำร้อยแก้ว เพื่อให้เข้าใจอย่างชัดเจน
ง่าย ๆ จะได้รับความแต่ละอย่าง ดังนี้

๑. **บุพพณฺเห ปิณฺฑปาทณฺจ** เวลาเช้า พระองค์ทรงสงเคราะห์ชาวโลก ด้วยการ
เสด็จออกบิณฑบาตโปรดสัตว์ เปิดโอกาสให้ชาวโลกได้ทำบุญสร้างกุศลด้วยการทำทาน

๒. **สายณฺเห ฌมฺมเทสนํ** เวลาเย็น ทรงสงเคราะห์ชาวโลกด้วยการแสดงธรรมเทศนา
เพื่อให้ชาวโลกทำบุญในชื่อว่าธัมมัสสวนัง ให้รู้จักบาปบุญคุณโทษประโยชน์มิใช่ประโยชน์

๓. **ปโทเส ภิกฺขุโอรุทํ** เวลาพลบค่ำ ทรงสงเคราะห์ชาวโลก ด้วยการประทานโอวาท
แก่พระภิกษุ ให้มีความรู้ความเข้าใจในพระธรรมคำสั่งสอน ในฐานะเป็นพุทธบุตร

๔. **อฑฺฒตฺตเต เทวปญฺหนํ** เวลาเที่ยงคืน ทรงสงเคราะห์ชาวโลก ด้วยการแก้ปัญหาค
ตอบปัญหาข้อสงสัยแก่เทวดาเจ้าฟ้าเจ้าแผ่นดิน (ทั้งสมมุติเทพและอุปัติเทพ)

๕. **ปจฺจุเสว คเต กาลे ภพฺพาภพฺเพ วิโลกนํ** เวลาใกล้รุ่ง ทรงสงเคราะห์
ชาวโลก ด้วยการแผ่พระญาณตรวจจตุสัจจโลก ว่าผู้ใดมีอุปนิสัยวาสนาบารมีอินทรีย์แก่กล้า
สมควรที่จะได้รับการสงเคราะห์ให้บรรลุลอริยมรรคอริยผลได้บ้าง แล้วก็เสด็จไปโปรด

บทที่ ๖

ตัวอย่างบุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่พระองค์ทรงสงเคราะห์

หลังจากได้ศึกษาเรื่องการสังคัมสงเคราะห์มา ๕ บท ซึ่งว่าด้วยเรื่องแนวความคิด หลักการ เทคนิค และบทบาทพระสงฆ์ในปัจจุบันแล้ว ในบทนี้มาศึกษาถึงตัวอย่างหรือบทบาทของพระบรมศาสดาของเราดูบ้าง ว่าในสมัยพระองค์นั้น พระองค์ทรงสงเคราะห์สังคัมชาวโลกอย่างไรบ้าง ซึ่งอาจจะได้แนวคิดและแนวทางปฏิบัติในการสงเคราะห์สังคัมเพิ่มเติมยิ่ง ๆ ขึ้นไปด้วย บุคคลหรือกลุ่มคนที่พระองค์ทรงสงเคราะห์ตามหลักการสังคัมสงเคราะห์ นั้น มีมากมาย เพราะในพระชนม์ชีพของพระองค์ ๘๐ พรรษา หรือเฉพาะหลังจากที่พระองค์ตรัสรู้แล้ว ๔๕ พรรชานั้น เป็นชีวิตที่อุทิศมาเพื่อสงเคราะห์ชาวโลกอย่างแท้จริง แต่ในบทเรียนนี้จะนำมาเป็นตัวอย่างเพียง ๑๑ ตัวอย่างเท่านั้น ซึ่งคิดว่าคงจะพอมองเห็นการสังคัมสงเคราะห์อย่างชัดเจนได้

ตัวอย่างที่ ๑ ทรงสงเคราะห์เบญจวัคคีย์ทั้ง ๕ เบญจวัคคีย์ทั้ง ๕ คือ โกณฑัญญะ วัปปะ ภัททิยะ มหานามะ และอัสสชิ ซึ่งมีโกณฑัญญะเป็นหัวหน้า โกณฑัญญะนั้นเป็นพราหมณ์ ๑ ใน ๘ คน ที่เคยทำนายสิทธัตถราชกุมารว่าจะออกบวชและได้เป็นศาสดาเอกในโลกเท่านั้น ซึ่งต่างจากพราหมณ์อีก ๗ คน ที่ทำนายว่ามีคติเป็น ๒ อย่าง คือหากอยู่ครองเรือนจักได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิครองทวีปทั้ง ๔ หากเสด็จออกบวชจักได้เป็นศาสดาเอกในโลก ส่วนเบญจวัคคีย์อีก ๔ คน นั้น เป็นบุตรหลานของพราหมณ์ ๗ คน ที่เคยทำนายสิทธัตถราชกุมาร ครั้นเมื่อเจ้าชายฯ เสด็จออกผนวช ก็ยังมีความมั่นใจและเชื่อมั่นว่าสิทธัตถราชกุมาร จะได้ตรัสรู้เป็นศาสดาเอกในโลกอย่างแน่นอน จึงออกบวชตามพระองค์ ครั้นเวลาผ่านไปถึง ๖ ปี เห็นว่าสิทธัตถราชกุมารยังไม่บรรลุนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ มีหน้าซำหุดบ่าเพ็ญทุกกรกิริยา ซึ่งเขาเชื่อว่าเป็นทางบรรลุโพธิญาณ จึงพากันหนีพระองค์ไปอยู่ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ใกล้เมืองพาราณสี ครั้นพระพุทธองค์ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณแล้ว พิจารณาหาบุคคลที่สมควรจะได้รับฟังธรรมของพระองค์เป็นครั้งแรก ตอนแรกทรงนึกถึงอาฬารดาบสและอุทกดาบส แต่ทรงทราบว่าท่านทั้งสองนั้นสิ้นชีวิตเสียแล้ว จึงนึกถึงเบญจวัคคีย์ทั้ง ๕ ผู้ซึ่งเคยมีศรัทธาในพระองค์อย่างเหนียวแน่น หลังจากทรงพิทวงแผนในการสังคัมสงเคราะห์ ๗ สัปดาหฺ์ดังกล่าวแล้ว จึงเสด็จไปโปรดหรือสงเคราะห์เบญจวัคคีย์ทั้ง ๕ ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวันนั่นเอง

ในตอนแรกเบญจวัคคีย์ยังกระด้างกระเดื่อง ไม่เชื่อว่าพระองค์ได้ตรัสรู้แล้ว แต่ในที่สุดก็ยอมเชื่อด้วยเหตุผลที่พระองค์ตรัสแสดง และยอมฟังธรรม ซึ่งเป็นพระธรรมเทศนาแก่นักแรกทีเชื่อ

ว่าขัมมจักกัปปวัตตนสูตร ในวันแรกพระโกณฑัญญะได้ดวงตาเห็นธรรมเป็นพระโสดาบัน และขอบวชในพระพุทธศาสนา พระองค์ประทานการบวชให้ด้วยวิธีเอหิภิกขุอุปสัมปทา นับเป็นพระสงฆ์องค์แรกในพระพุทธศาสนา และถือว่ามีพระรัตนตรัยสมบูรณ์ครบ ๓ ประการ ชาวพุทธจึงกำหนดวันนี้ว่าวันอาสาฬหบูชา (ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๘) วันต่อ ๆ มา เบนุจวัคคีย์อีก ๔ องค์ที่เหลือ ก็ได้ดวงตาเห็นธรรมไปตามลำดับ ตอนหลังได้ฟังธรรมเรื่องอนัตตลักขณสูตร ก็ได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ทั้งหมด และเป็นกำลังสำคัญในการเผยแผ่ประกาศศาสนาให้แพร่หลายในการต่อมา ซึ่งกล่าวได้ว่า เป็นการสังคมสงเคราะห์ครั้งแรกของพุทธองค์ หลังจากพระองค์ได้ตรัสรู้แล้ว สถานที่ตรงนั้นต่อมา พระเจ้าอโศกมหาราชได้ทรงทำสถูปเจดีย์เป็นอนุสรณ์ไว้ ชื่อว่า ขัมเมกขสถูป

ตัวอย่างที่ ๒ พระพุทธองค์ทรงสงเคราะห์ชาวโลก ด้วยการส่งพระอรหันตสาวกไปประกาศศาสนา เมื่อมีพระอริยสงฆ์สาวก ๖๐ องค์ ซึ่งประกอบด้วยพระเบนุจวัคคีย์, พระยสะ และเพื่อนของพระยสะ แล้ว พระองค์ก็ทรงส่งออกไปประกาศศาสนา ก่อนส่งไปพระองค์ตรัสกับพระสงฆ์สาวกเหล่านั้นว่า “ มุตตาหิ ภิกขเว สพฺพปาเสหิ เย ทิพฺพา เย จ มานุสา,ตมฺหิภิกขเว มุตตา สพฺพปาเสหิ เย ทิพฺพา เย จ มานุสาฯ

จรถ ภิกขเว จาริกํ พุชฺชนหิตาย พุชฺชนสุขาย โลกานุกมฺปาย อตุลา ย หิตาย สุขาย เทวมนุสฺसानิ , มา เอเกน เทว อคมิตฺต,เทเสถ ภิกขเว ฌมฺมิ อาทิกุลฺยาณิ มชฺฌกฺกุลฺยาณิ ปริโยสานกฺกุลฺยาณิ, สาคถิ สพฺพญฺชนํ เกวลปริปฺพณฺณํ ปริสุทฺธิํ พุรหุมจริยํ ปกาเสถ , สนฺติ สตฺตา อปฺปรชกฺขชาติกา อสุสฺวนตฺตา ฌมฺมสุสฺส ปริหายนฺติ, ภวิสฺสนฺติ ฌมฺมสุสฺส อญฺญาตาโร อหฺมฺปิภิกขเว เยน อรุเวลาเสนาณิกโม เตนฺอุปฺสงฺกมิ ฌมฺมเทสนาย ”

ซึ่งแปลว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เราพ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวง ทั้งบ่วงทิพและบ่วงมนุษย์ แม้เธอทั้งหลายก็พ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวง ทั้งบ่วงทิพและบ่วงมนุษย์

คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงเที่ยวไปสู่ที่จาริก เพื่อประโยชน์แก่อกุลแก่ชนหมู่มาก เพื่อความสุขแก่ชนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์แก่ชาวโลก เพื่อประโยชน์ เพื่อความเกื้อกูล เพื่อความสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย พวกเธออย่าไปทางเดียวกัน ๒ รูป คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงแสดงธรรม ที่งามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง และงามในที่สุด จงประกาศพรหมจรรย์ พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะ มีความบริสุทธิ์บริบูรณ์สิ้นเชิง สัตว์ทั้งหลายที่มีกิเลสเพียงดังธูลีในดวงตาน้อยยังมีอยู่ เพราะไม่ได้ฟังธรรม พวกเขাজักเสื่อม ผู้รู้ธรรมมีอยู่ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย แม้เราก็จักไปตำบลอรุเวลาเสนาณิกม เพื่อแสดงธรรม

เมื่อพระอริยสงฆ์สาวกทั้ง ๖๐ องค์ ได้จาริกไปประกาศศาสนาตามคามนิคมชนบทแล้ว ได้มีกัลบุตรเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนาใคร่จะอุปสมบท ก็ไม่สามารถจะให้อุปสมบทได้ จึงพามาเฝ้าพระพุทธองค์ เพื่อให้ประทานอุปสมบทให้ พระพุทธองค์ทรงเห็นความยากลำบากนั้น จึงทรงยกขึ้นเป็นเหตุ แล้วทรงอนุญาตว่า “ บัดนี้ เรานุญาต เธอทั้งหลายจงให้กัลบุตรอุปสมบทในทิศนั้น ๆ ได้ ในชนบทนั้น ๆ ได้ ด้วยตนเองเถิด โดยให้กัลบุตรนั้น ปลงผมและหนวดเสียก่อน แล้วให้นุ่งผ้าที่ย้อมด้วยน้ำฝาด ให้นั่งกระโหียงประนมมือ กราบทำภิกขุทั้งหลาย แล้วสอนให้ว่าตามว่า พุทธิ สรรณ คจฺฉามิ, ธมฺมํ สรรณ คจฺฉามิ, สงฺฆํ สรรณ คจฺฉามิ ทุติยมฺปิ ฯเปฯ ตติยมฺปิ ฯเปฯ ดังนี้ ” การบวชวิธีนี้เรียกว่า **ติสรณคฺคณุปสัมปทา** คือ การถึงไตรสรณคณ เป็นที่พึ่ง เป็นวิธีอุปสมบทวิธีที่ ๒ ต่อจากวิธีเอหิภิกขุอุปสัมปทา ที่พระองค์ทรงให้การอุปสมบทด้วยพระองค์เอง นี้ก็เป็นตัวอย่างหนึ่งของการสังคมสงเคราะห์ชาวโลกของพระองค์

ตัวอย่างที่ ๓ พระพุทธองค์ทรงสงเคราะห์ชฎิล ๓ พี่น้อง มีพราหมณ์ตระกูลหนึ่งชื่อว่ากัสสปโคตร มีบุตรชาย ๓ คน พี่น้องทั้ง ๓ คน มีความคิดเห็นตรงกันว่า ลัทธิที่ตนนับถืออยู่นั้นไม่มีแก่นสาร จึงพากันออกบวชเป็นชฎิล เกล้าผมเชิง บำเพ็ญพรตบูชาไฟ ตั้งอาศรมอยู่ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา พี่ชายคนโตตั้งอาศรมอยู่ที่ค้ำน้ำตอนเหนือ ณ ตำบลอุรุเวลาจึงได้ชื่อว่า อุรุเวลากัสสปะ น้องชายคนกลางอยู่ที่ค้ำน้ำถัดไป ณ ตำบลนที จึงได้ชื่อว่านทีกัสสปะ ส่วนน้องคนเล็กตั้งอาศรมอยู่ที่ค้ำน้ำตำบลคยา จึงได้ชื่อว่าคยากัสสปะ

เมื่อพระพุทธองค์ตรัสรู้อรุณธรรมแล้ว จำพรรษาแรก ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ในพรรษานั้นมีพระสงฆ์สาวกสำเร็จพระอรหันต์จำนวน ๖๐ องค์ ออกพรรษาและทำการปวารณาแล้ว พระองค์ได้ส่งสาวกเหล่านั้นไปประกาศศาสนาในที่ต่าง ๆ ส่วนพระองค์เองเสด็จไปยังตำบลอุรุเวลาเสนานิคม เสด็จเข้าไปขอพักอาศัยที่สำนักของชฎิลอุรุเวลากัสสปะ ๑ ราตรี แต่อุรุเวลากัสสปะเห็นว่าเป็นนักบวชต่างลัทธิ จึงพูดบายเบี่ยงว่าไม่มีที่พัก พระองค์จึงตรัสเป็นปริศนาคำว่า “ ธรรมดาว่าโคย่อมเข้าไปสู่ฝูงโค นักบวชก็ย่อมเข้าไปสู่สำนักของนักบวช ถ้าท่านไม่หนักใจ ตถาคตจะขอพักอาศัยอยู่ในโรงไฟ ซึ่งเป็นที่บูชาญูของท่าน ”

อุรุเวลากัสสปะกล่าวว่า “ ดูก่อนสมณะ เรามีได้หนักใจหากท่านจะพักในที่นั้น แต่ว่ามีพญานาคดุร้ายมีพิษมากอยู่ในโรงไฟนั้น เกรงว่าท่านจะได้รับอันตรายถึงชีวิตได้ ” เมื่ออุรุเวลากัสสปะไม่ขัดข้อง พระองค์จึงเสด็จเข้าไปพักในโรงไฟนั้น ทรงพิจารณาตรวจดูสถานที่อันสมควรแล้วได้ประทับนั่งสมาธิเจริญกัมมัฏฐานในคืนวันนั้น

ฝ่ายพญานาคเห็นคนแปลกหน้าผิวดกคลิ่นเข้าไปในโรงไฟของตน ก็โกรธและพันพิน ออกมาเป็นควันไฟอบวนไปทั่วทั้งโรงไฟ หวังจะทำร้ายพระองค์ให้สิ้นชีวิต พระพุทธรองค์ทรง แสดงอานุภาพให้ปรากฏ ทรงทรมานพญานาคด้วยวิธีต่าง ๆ ให้สิ้นฤทธิ์ ฝ่ายเหล่าชฎิล ทั้งหลายมองดูด้วยความดีใจว่า พระสมณะคงวอดวาย ในกองเพลิงด้วยพิษของพญานาคอย่าง แน่นอน ในที่สุดพระองค์ก็ทรงปราบพญานาคได้สำเร็จ พอรุ่งเช้าขึ้น อรุณเวลากัสสปะพาศิษย์ ชฎิลทั้งหลายมาดู เห็นพระพุทธรองค์ปลอดภัยเช่นนั้น จึงคิดว่าพระสมณะนี้มีอานุภาพมาก สามารถปราบพญานาคให้พ่ายแพ้ได้ แต่ก็คิดว่ายังไม่เป็นพระอรหันต์เหมือนตน และไม่ยอมรับ นับถือ แต่ก็เลื่อมใสในอิทธิปาฏิหาริย์และอนุญาตให้พระองค์พักอยู่ต่อไปได้

วันต่อมา พระพุทธรองค์เสด็จเข้าไปประทับที่ชายป่าใกล้ ๆ อาศรมของอรุณเวลากัสสปะ ใน ยามราตรีของแต่ละคืน ได้มีทวยเทพเทวดาตั้งแต่นั้น จาตุมหาราช ท้าวโกลีเยศวราช และ ท้าว สหัมบดีพรหม ต่างก็มาเข้าเฝ้าพระองค์เพื่อฟังพระธรรมเทศนา ได้เปล่งรัศมีส่องสว่างไปทั่วทั้ง ไพรศณฑ์ ยังความจงนสนเท่ห์ให้เกิดแก่อรุณเวลากัสสปะและบริวารเป็นอย่างยิ่ง ครั้นรุ่งเช้าขึ้น เขาได้กราบทูลถามถึงเหตุที่มาของแสงสว่างนั้น เมื่อได้ทราบความตลอดแล้ว รู้สึกเลื่อมใส ศรัทธาและดำริอยู่ในใจว่า “ อานุภาพของพระสมณะนี้ยิ่งใหญ่ หาผู้เปรียบมิได้ แม้แต่เทพดาทุก ชั้นฟ้ายังมาเข้าเฝ้าเพื่อขอฟังธรรม แต่ถึงจะยิ่งใหญ่เพียงใดก็ตาม ก็ยังมิได้เป็นพระอรหันต์ เหมือนเรา”

พระพุทธรองค์ทรงพักอยู่ในสำนักของอรุณเวลากัสสปะเป็นเวลาถึง ๒ เดือน ทรงแสดง อิทธิปาฏิหาริย์ ทรมานอรุณเวลากัสสปะชฎิลหลายประการ แต่อรุณเวลากัสสปะผู้มีสันดานกระด้าง มีทิฎฐิแรงกล้า ก็ยังถือตนเองว่าเป็นพระอรหันต์อยู่เช่นเดิม พระพุทธรองค์ทรงดำริว่า ตถาคตจะ ยังโมฆบุรุษชฎิลนี้ ให้เกิดความสลดสังเวช จึงตรัสว่า “ คุณก่อนกัสสปะ ตัวท่านมิได้เป็นพระ อรหันต์ ทางปฏิบัติของท่านก็ยังห่างไกลต่อการสำเร็จเป็นพระอรหันต์ และมีโชทางมรรคผลอัน ใดเลย ไฉนท่านจึงถือตนว่าเป็นพระอรหันต์ ท่านลวงตนเองแล้วยังลวงคนอื่นด้วย ถ้าท่านรู้สึก สำนึกตัวแต่เดี๋ยวนี้ และปฏิบัติตามคำสอนของเรา ท่านจะได้เป็นพระอรหันต์ที่แท้จริงในไม่ช้า”

ฝ่ายอรุณเวลากัสสปะ ซึ่งรู้ตัวเองว่ามีได้เป็นพระอรหันต์ เมื่อได้ฟังพระดำรัสนั้นแล้ว ก็ รู้สึกสลดใจ กัมศิระชะลงกราบแทบพระบาทของพระศาสดาแล้วทูลขออุปสมบท พระบรมศาสดา จึงตรัสบอกแก่เธอว่า “ กัสสปะ ท่านเป็นอาจารย์เจ้าสำนักที่ยิ่งใหญ่ มีบริวารมากถึง ๕๐๐ คน ท่านจงบอกให้บริวารของท่านทราบทั่วกันก่อน ตถาคตจึงจะอุปสมบทให้ท่าน”

ชฎิลอุรเวลากัสสปะ จึงประกาศชักชวนบริวารของตนทั้งหมด พากันลอยบริวารดาบส
 ของตนลงในแม่น้ำแล้วทูลขออุปสมบท พระบรมศาสดาก็ทรงประทานการอุปสมบทด้วยวิธี
 เอหิภิกขุอุปสัมปทาให้พร้อมกันทั้งหมด ฝ่ายน้องชายทั้งสอง เห็นบริวารของพี่ชายลอยน้ำมา คิด
 ว่าพี่ชายมีอันตราย จึงพร้อมด้วยบริวารรีบมายังสำนักของพี่ชาย เห็นพี่ชายและบริวารอยู่ในเพศ
 ภิกษุ จึงสอบถามและได้ความว่า “ **พรหมจรรย์นี้ประเสริฐยิ่งนัก** ” จึงพากันลอยบริวารลง
 แม่น้ำ แล้วกราบทูลขออุปสมบทด้วยกันทั้งหมด รวมมีภิกษุชฎิลตอนนี้ ๑๐๐๓ รูป

พระพุทธองค์ประทับอยู่ที่ตำบลอุรเวลาเสนาณิคม พอสมควรแก่พระอริยาศัยแล้ว จึง
 พร้อมด้วยพระชฎิลทั้งหมด เสด็จไปยังตำบลคยาสิสะและประทับอยู่ที่นั่น ทรงพิจารณาเห็น
 อินทรีย์ของภิกษุใหม่เหล่านั้นแก่กล้าแล้ว จึงทรงแสดงอาทิตตปริยายสูตร ทรงเปรียบเทียบสิ่งของ
 ทั้งปวงเป็นของร้อนดุจเดียวกับไฟ ทรงแสดงอายตนะภายในและอายตนะภายนอกเป็นของร้อน
 เพราะความรู้สึกขณะอายตนะภายในและอายตนะภายนอกกระทบกันแล้ว ทำให้ร้อนเพราะราคะ
 โทสะโมหะ แต่หากผู้สดับและรู้เท่าทันกิเลสเหล่านั้นแล้ว ก็ย่อมเบื่อหน่าย เมื่อเบื่อหน่ายแล้ว
 ย่อมคลายกำหนัด เมื่อคลายกำหนัดแล้ว จิตจะไม่ยึดมั่นถือมั่นในสิ่งเหล่านั้น ขณะที่พระองค์
 ทรงแสดงธรรมเทศนาอยู่นั้น ภิกษุชฎิลทั้ง ๑๐๐๓ รูป ส่งกระแสจิตไปตามวาระแห่งพระธรรม
 เทศนา จิตของพวกเขาก็หลุดพ้นจากกิเลสสาละทั้งปวง สำเร็จเป็นพระอรหันตนิคฺฉิณาสพ ทั้งหมด
 นี้ก็เป็นตัวอย่างการสังคมสงเคราะห์ของพระพุทธองค์อีกตัวอย่างหนึ่ง

ตัวอย่างที่ ๔ พระพุทธองค์ทรงสงเคราะห์พระเจ้าพิมพิสาร ครั้งเมื่อพระพุทธองค์เสด็จ
 ออกผนวช ผ่านมาทางกรุงราชคฤห์ พระเจ้าพิมพิสารกษัตริย์แห่งมคธรัฐ เคยทรงชวนให้
 พระองค์อยู่ครองราชย์ด้วยกัน แต่พระองค์ตรัสบอกว่ามิใช่ทางที่พระองค์ประสงค์ในการออกบวช
 พระองค์ต้องการแสวงหาโมกขธรรมทางพันทุกข์ เพื่อสงเคราะห์ชาวโลกให้พ้นทุกข์ พระเจ้า-
 พิมพิสารจึงกราบทูลว่า หากพระองค์ได้ตรัสรู้แล้ว ขอให้เสด็จมาโปรดพระองค์บ้าง ดังนั้น
 หลังจากทรงสงเคราะห์ชฎิล ๓ พี่น้องพร้อมบริวารได้สำเร็จแล้ว พระองค์จึงทรงมุ่งไปโปรดพระ
 เจ้าพิมพิสารที่กรุงราชคฤห์ โดยมีพระภิกษุชฎิล ๓ พี่น้อง พร้อมทั้งบริวาร ตามเสด็จด้วย

พระพุทธองค์เสด็จไปประทับ ณ ลัญจิวัน สวนตาลหนุ่ม พระเจ้าพิมพิสารทรงทราบ
 จึงพร้อมด้วยพราหมณ์และคฤหบดีชาวเมืองมคธ จำนวน ๑๒ นหุต (๑๒ หมื่น) เสด็จเข้ามาเฝ้า
 กราบถวายบังคมพระศาสดาแล้ว ประทับนั่ง ณ ที่สมควรแก่พระองค์ สำหรับบริวารที่ติดตามมา
 เหล่านั้น ต่างก็แสดงกิริยาอาการต่าง ๆ กัน บางพวกก็ถวายบังคม บางพวกก็กราบทูลสนทนา
 บางพวกก็ประกาศชื่อและตระกูลของตน บางพวกก็นั่งเฉย ๆ ที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะคนเหล่านั้น

ยังไม่แน่ใจว่า ระหว่างพระบรมศาสดากับอรุเวลากัสสปะนั้น ใครเป็นศิษย์ใครเป็นอาจารย์ กันแน่ เพราะว่า อรุเวลากัสสปะก็เป็นเจ้าสำนักใหญ่ มีคนเคารพนับถือมากมาย และได้รับยกย่องว่าเป็นพระอรหันต์องค์หนึ่ง

พระพุทธองค์ทรงทราบวาระจิตของคนเหล่านั้น เป็นอย่างดี เพื่อปลดเปลื้องความสงสัยของคนเหล่านั้น พระองค์จึงตรัสถามอรุเวลากัสสปะว่า “ กัสสปะ เธออยู่ในอรุเวลาเสนาภิคมมานาน เป็นอาจารย์สั่งสอนขุฎติให้บำเพ็ญพรต จนชুবอม เธอได้เห็นโทษอะไรหรือ จึงเลิกละการบูชาฉันเสีย ” พระอรุเวลากัสสปะ เมื่อได้ฟังพุทธดำรัสแล้ว ก็ทราบถึงพุทธประสงค์ดี จึงน้อมนมัสการกราบทูลว่า “ ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า การบูชาตัณหาทั้งหลาย ล้วนแต่มีความมุ่งหมายเพื่อให้ได้มาซึ่งกามคุณ มีรูป เสียง กลิ่น รส และสัมผัส อันน่าปรารถนา น่ารักใคร่ น่าพอใจ ซึ่งสิ่งเหล่านั้นเป็นของร้อน บัดนี้ ข้าพระองค์ได้รู้ชัดแล้วว่า ความรักใคร่ ความพอใจในกามคุณเหล่านั้น เป็นมลทิน ทำให้ใจให้เศร้าหมอง ก่อให้เกิดกิเลสและความทุกข์ จึงละทิ้งการบูชาไฟนั้นเสีย บัดนี้ ข้าพระองค์ได้เห็นธรรมอันสงบระงับแล้ว พระเจ้าข้า ” ครั้นแล้ว พระอรุเวลากัสสปะได้ชบศิริษะลงแทบพระบาทของพระศาสดา แล้วประกาศว่า “ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระองค์เป็นศาสดาของข้าพระพุทธเจ้า ข้าพระพุทธเจ้าเป็นสาวกของพระองค์ ”

จากกิริยาอาการและถ้อยคำของพระอรุเวลากัสสปะนั้น ทำให้บริวารของพระเจ้าพิมพิสารทั้งหมดเหล่านั้นหายสงสัย และน้อมจิตลงที่จะฟังพระธรรมเทศนา ดังนั้น พระองค์จึงทรงแสดงอนุปุปพิททา ๕ และอริยสัจ ๔ ให้พระเจ้าพิมพิสารและบริวารได้รับฟัง เมื่อจบพระธรรมเทศนา พระเจ้าพิมพิสารพร้อมบริวาร ๑๑ นหุต ได้บรรลुโสดาบัน ส่วนอีก ๑ นหุต ดำรงอยู่ในไตรสรณคมน์ ประกาศตนเป็นพุทธมามกะ นี่ก็เป็นอีกตัวอย่างหนึ่ง ที่พระพุทธองค์ทรงสงเคราะห์ชาวโลก และมีผู้คนได้ดวงตาเห็นธรรมนับถือพระพุทธศาสนาเป็นจำนวนมาก ทำให้การเผยแผ่พระพุทธศาสนา (คำสั่งสอน) ของพระองค์ได้แพร่หลายไปอย่างรวดเร็ว

ตัวอย่างที่ ๕ พระองค์ทรงวางอุดมการณ์ หลักการ และวิธีการ ของพระศาสนา เมื่อพระองค์ตรัสรู้แล้ว ๕ เดือน มีพระอรหันตสาวก ๑๒๕๐ รูป มาประชุมกันโดยมิได้นัดหมาย ณ วัดเวฬุวัน กรุงราชคฤห์ พระองค์ทรงแสดงโอวาทปาติโมกข์ คือ หัวข้อใหญ่แห่งคำสอนทั้งหมด เป็นหัวข้อเกี่ยวกับอุดมการณ์ หลักการ และวิธีการเผยแผ่ศาสนา เพื่อให้พระสงฆ์เหล่านั้นทราบและถือปฏิบัติ ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้แพร่หลายโดยเร็ว ซึ่งเป็นการสงเคราะห์ชาวโลกที่สำคัญอีกครั้งหนึ่ง สำหรับโอวาทปาติโมกข์ มีใจความสำคัญ ๓ ตอน โดยลำดับ ดังนี้

๑. อุดมการณ์ของพระพุทธศาสนา

หมายถึงจุดสูงสุดยอดเยี่ยมของคำสอนของ

พระพุทธศาสนา ซึ่งพระองค์ตรัสไว้ว่า

ขนฺตี ปรมํ ตโป ตีติกฺขา
 นิพฺพานํ ปรมํ วทนฺติ พุทฺธา
 น หิ ปพฺพชิตो ปรูปฌาตี
 สมโณ โหติ ปรี วิเหฐยนฺโต ฯ

แปลว่า ความอดทน ความอดกลั้น เป็นตบะชั้นยอด (หรือยอดของการบำเพ็ญเพียร) พระพุทธเจ้าทั้งหลายตรัสว่านิพพาน เป็นธรรมชั้นยอด (ยอดของผลการปฏิบัติที่จะพึงได้รับ) ผู้ที่ยังเข้าไปเช่นฆ่าทำร้ายผู้อื่นอยู่ ไม่ใช่บรรพชิต (ไม่ใช่ยอดนักบวช) ผู้ที่ยังเบียดเบียนผู้อื่นอยู่ไม่ใช่สมณะ (ไม่ใช่ผู้สงบ)

๒. หลักการของพระพุทธศาสนา คือ คำสอนทั้งปวง (๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์) มีหลักใหญ่ ๆ อยู่ ๓ ประการ หากคิดเพี้ยนไปจากนี้ ไม่ใช่คำสอนของพระพุทธศาสนา หลักการทั้ง ๓ นั้น พระองค์ตรัสไว้ว่า

สพฺพปาปสฺส อกรณํ กุสลสุสฺสอพฺปทา
 สจิตฺตปริโยทปนํ เอตํ พุทฺธานสาสนํ ฯ

แปลว่า การไม่ทำความชั่วทั้งปวง ๑ การทำความดี (กุศล) ให้สมบูรณ์ ๑ การทำจิตให้สะอาดบริสุทธิ์ผ่องใส ๑ นี้เป็นคำสอน (หลักการ) ของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย

๓. วิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนา คือ คำสอนเกี่ยวกับวิธีการที่จะไปสั่งสอนเผยแผ่พุทธศาสนาให้แพร่หลายรวดเร็ว นักเผยแผ่หรือนักประชาสัมพันธ์ จะต้องปฏิบัติตามวิธีนี้ จึงจะได้ผลสมบูรณ์และรวดเร็ว ซึ่งมีวิธีการใหญ่ ๆ ๖ ประการ ที่พระองค์ตรัสไว้ว่า

อนฺุปวาโท อนฺุปมาโต ปาติโมกฺเข จ สํวโร
 มตฺตญฺญตา จ ภตฺตสฺมี ปนฺตญฺจ สยนาสนํ
 อธิจิตฺเต จ อาโยโค เอตํ พุทฺธานสาสนํ ฯ

แปลว่า การไม่เข้าไปว่าร้ายกล่าวโทษเขา ๑ การไม่เข้าไปทำร้ายเช่นฆ่าเขา ๑ การดำรงมั่นในพระปาติโมกข์ ๑ ความรู้จักความพอดีในการบริโภคอาหาร ๑ การอยู่ในที่นอนที่นั่งอย่างสงบ ๑ การประกอบความเพียรทางจิต ๑ นี้เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ชาวพุทธเห็นว่าวันนี้เป็นวันสำคัญยิ่งของพุทธศาสนานวันหนึ่ง จึงกำหนดให้เป็นวันสำคัญของชาติเรียกว่าวันมาฆบูชา (ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๓) นี้ก็เป็นตัวอย่างการสงเคราะห์ชาวโลกอย่างหนึ่งของพุทธองค์

ตัวอย่างที่ ๖ พระพุทธองค์ทรงสงเคราะห์ชาวโลก โดยการมอบให้พระสงฆ์เป็นใหญ่ ในการให้การอุปสมบทแก่ชาวโลก เรื่องมีว่า วันหนึ่ง พระองค์ทอดพระเนตรเห็นราชะ-
 พรหมณ์มีร่างกายผ่ายผอม มีผิวพรรณเศร้าหมอง จึงตรัสถามและได้ความว่า ราชะพรหมณ์
 เกิดในตระกูลพรหมณ์ในเมืองราชคฤห์ ฐานะเดิมอยู่ในชั้นเศรษฐี มีทรัพย์สินเงินทองมาก แต่
 เมื่ออย่างเข้าสู่วัยชราถูกภรรยาบุตรธิดาทอดทิ้ง ต้องกลายเป็นคนยากจนอนาถาไร้ที่พึ่งพาอาศัย
 ต้องการเลี้ยงชีพด้วยการอาศัยพระภิกษุอยู่ในวัดเวฬุวันมหาวิหาร กาลต่อมา ราชะพรหมณ์มี
 ศรัทธาประสงค์จะบวช แต่ไม่มีพระรูปใดจะสงเคราะห์บวชให้ พุทธองค์จึงตรัสให้พระสารีบุตร
 เป็นอุปัชฌาย์บวชให้ โดยที่พระสารีบุตรได้คิดถึงคุณที่ราชะพรหมณ์เคยถวายข้าวสุกทัพพีหนึ่ง
 ครั้นสั่งพระสารีบุตรแล้ว ได้ทรงตรัสยกเลิกการอุปสมบทด้วยวิธีติสรณคมนูปสัมปทา และให้ใช้
 วิธีอุปสมบทแบบใหม่นี้แทน วิธีอุปสมบทแบบใหม่นี้ เรียกชื่อว่า “ **ญัตติจตุตถกรรมวาจา** ”
 คือ อุปสมบทด้วยวิธีประชุมสงฆ์ ตั้งญัตติ ๑ ครั้ง และสวดอนุสาวนา คือสวดประกาศ ๓ ครั้ง
 และในสังฆกรรมอื่น ๆ ก็ทรงมอบอำนาจให้แก่สงฆ์เช่นกัน โดยแบ่งสงฆ์ออกเป็น ๔ ประเภท
 เพื่อให้เหมาะแก่สังฆกรรมแต่ละอย่าง ดังนี้

๑. **สงฆ์จตุวรรค** มีภิกษุ ๔ รูป สำหรับสังฆกรรมทั่วไป เว้นการให้อุปสมบท
 ปวารณา กรานกฐิน และ อัมภากณ

๒. **สงฆ์ปัญจวรรค** มีพระภิกษุ ๕ รูป สำหรับสังฆกรรมทั่วไป เว้นการให้อุปสมบท
 ในมัชฌิมประเทศ และอัมภากณ

๓. **สงฆ์ทศวรรค** มีภิกษุ ๑๐ รูป สำหรับสังฆกรรมทั่วไป เว้นอัมภากณ

๔. **สงฆ์วิสตยวรรค** มีภิกษุ ๒๐ รูป สำหรับสังฆกรรมทั่วไป

สังฆกรรมทุกประเภท ภิกษุทุกรูปที่เข้าประชุม เห็นชอบและอนุมติ จึงจะใช้ได้ หากมีผู้
 แย้งแม้เพียงรูปเดียว สังฆกรรมนั้นก็ใช้ไม่ได้ และการอุปสมบทแบบญัตติจตุตถกรรมวาจานี้ ก็ได้ถือ
 ปฏิบัติสืบต่อมาจนกระทั่งทุกวันนี้

ส่วนพระราชาเมื่ออุปสมบทแล้ว วันหนึ่งได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค กราบทูลขอให้
 พระองค์ตรัสสอนธรรมอันเป็นทางปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้น พระองค์ตรัสสอนว่า “ **ดูก่อนราชา**
สิ่งใดเป็นมาร เธอจงละความพอใจในสิ่งนั้นเสีย **สิ่งที่เรียกว่ามาร** คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร
 และวิญญาณ ซึ่งเป็นสภาพไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นของมิใช่ตัวตน มิเกิดขึ้นดำรงอยู่เปลี่ยนแปลง
 ไป และสูญสิ้นไปเป็นธรรมดา ดังนั้น เธอจงละความพอใจในสิ่งอันเป็นมารเหล่านั้นเสีย ”

พระราชารับเอาพระโอวาทนั้นเป็นแนวทางปฏิบัติ และได้ติดตามพระสารีบุตรเถระผู้เป็นอุปัชฌาย์ ไปตามสถานที่ต่าง ๆ ไม่นานนักท่านก็ได้บรรลุพระอรหัตตผล ได้รับยกย่องจากพระผู้มีพระภาคว่าเป็นผู้ว่าง่ายและเป็นผู้มีปฏิภาณ นี่ก็เป็นอีกตัวอย่างหนึ่งของการสังคมสงเคราะห์ ที่พระผู้มีพระภาคทรงสงเคราะห์ชาวโลก ด้วยการประทานวิธีการอุปสมบทญัตติจิตตกรรมวาจาให้แก่สงฆ์ ซึ่งทำให้พระพุทธศาสนาได้แพร่หลายไปอย่างกว้างขวางและรวดเร็ว

ตัวอย่างที่ ๗ พระพุทธองค์ทรงสงเคราะห์พระเจ้าสุทโธทนะและพระประยูรญาติ

หลังจากที่พระองค์บรรลุพระสัมมาสัมโพธิญาณแล้ว ได้จาริกแสดงธรรมสั่งสอนสงเคราะห์ชาวโลก ไม่ว่าจะเป็บบรรพชิตหรือคฤหัสถ์ โดยลำดับ ครั้งหนึ่งประทับอยู่ที่เวฬุวันมหาวิหาร ใกล้กรุงราชคฤห์ พระเจ้าสุทโธทนะพุทธบิดาทราบข่าว มีพระประสงค์จะทรงได้เห็น จึงสั่งให้อำมาตย์ไปเชิญพุทธองค์เสด็จกรุงกบิลพัสดุ์ ปรากฏว่าอำมาตย์ที่ส่งไป ๕ ชุด ๕ ครั้ง เมื่อไปถึงวัดเวฬุวันแล้ว ได้ฟังธรรมของพระผู้มีพระภาคเกิดศรัทธาเลื่อมใส กราบทูลขออุปสมบทเป็นพระภิกษุ บรรลุพระอรหัตตผลไปทั้งสิ้น และก็ไม่ได้ทูลเชิญพระองค์เสด็จกรุงกบิลพัสดุ์ แต่อย่างใด

ในที่สุดพระเจ้าสุทโธทนะ ได้พิจารณาเห็นว่ากาพุทธายีอำมาตย์ ซึ่งเป็นสหชาติคนหนึ่งของเจ้าชายสิทธัตถราชกุมาร เมื่อวัยเยาว์เป็นสหายเล่นกันมา คงจะทำให้พระองค์สมประสงค์ได้ จึงสั่งให้กาพุทธายีอำมาตย์ ซึ่งเป็นอำมาตย์ผู้ใหญ่ ให้ไปเชิญเสด็จ ครั้งนั้น พระพุทธองค์ทรงรับอาราธนา และเสด็จพุทธดำเนิน ๑ วัน เสด็จพุทธดำเนินได้ ๑ โยชน์ ระยะทางจากกรุงราชคฤห์ ถึงกรุงกบิลพัสดุ์ ๖๐ โยชน์ (๔๐๐ เส้น หรือ ๑๖ กิโลเมตร เป็น ๑ โยชน์ ๖๐ โยชน์ เท่ากับ ๘๖๐ ก.ม.) ทรงใช้เวลา ๖๐ วัน (๒ เดือน) จึงเสด็จถึงกรุงกบิลพัสดุ์ แคว้นสักกะชนบท และทรงประทับ ณ นิโครธาราม พร้อมด้วยพระภิกษุสงฆ์

ฝ่ายพระเจ้าสุทโธทนะพร้อมด้วยพระประยูรญาติ ทั้งฝ่ายศากยวงศ์และโกถิยวงศ์ ได้เข้าเฝ้าพระบรมศาสดาและได้ฟังธรรม พระองค์ทรงแสดงธรรมทำลายทิฏฐิมานะของพวกกษัตริย์ทั้ง ๒ ฝ่าย จนเป็นเหตุมหัศจรรย์ทำให้ฝนโบกขรพรรษตกลงในมหาสมณมณีนัน พวกภิกษุสงฆ์จึงทูลถามถึงเรื่องฝนโบกขรพรรษ ซึ่งพระพุทธองค์ตรัสว่าฝนโบกขรพรรษนั้นมิใช่ตกในครั้งนี้เป็นครั้งแรก แม้อินชาติที่พระพุทธองค์เป็นพระเวสสันดร ก็เคยตกมาแล้ว พวกภิกษุเหล่านั้นจึงกราบทูลพระองค์ให้ทรงเล่าอดีตชาติเป็นพระเวสสันดร ซึ่งเป็นที่มาของการทำบุญเทศน์มหาชาติ เรื่องพระมหาเวสสันดรชาดก ครั้งที่พระองค์ทรงบำเพ็ญทานบารมีครั้งยิ่งใหญ่ มาตราบเท่าถึงทุกวันนี้ ในวันรุ่งขึ้น พระพุทธองค์เสด็จออกบิณฑบาตพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ ไปตามบ้านเรือนของประชาชนทั่วไป พระเจ้าสุทโธทนะทรงทราบ จึงรีบตามเสด็จไปเชิญเสด็จกลับ ทั้งนี้เพราะ

พระองค์คิดว่าทำให้ขายหน้า แต่พระพุทธองค์ตรัสว่านี่เป็นกิจของสมณะ (ปุพฺพณฺเฑ ปิณฺฑ-
ปาตณฺจ) และทรงแสดงพระธรรมเทศนา จนพระเจ้าสุทโธทนะบรรลุนิพพานใน
การเสด็จกรุงกบิลพัสดุ์ครั้งนี้ นอกจากทรงสงเคราะห์พระเจ้าสุทโธทนะและพระประยูรญาติ
โดยทั่วไปแล้ว ในวันที่ ๔ ได้ทรงสงเคราะห์เจ้าชายนันทะ พระอนุชาต่างมารดา และในวันที่ ๗
ของการเสด็จกรุงกบิลพัสดุ์ ได้ทรงสงเคราะห์พระราหุล พุทธโอรส อีกด้วย นี่ก็เป็นอีกตัวอย่าง
หนึ่งที่พระพุทธองค์ทรงสงเคราะห์ชาวโลกในฐานะเป็นนาถะของโลก

ตัวอย่างที่ ๘ พระองค์ทรงสงเคราะห์พระอุบาลี พระอุบาลีเกิดในตระกูลช่างกลบก
(ช่างตัดผม) ในกรุงกบิลพัสดุ์ เมื่อเติบโตขึ้นได้รับแต่งตั้งให้เป็นช่างกลบก หรือช่างภูษามาลา มี
หน้าที่ตัดแต่งพระเกศา ประจำสากยราชสกุล มีเจ้าชายภัททิยะ เจ้าชายอนิรุทธะ เจ้าชายภักคุ เจ้าชาย
กิมพิละ และเจ้าชายอนนท เป็นต้น ได้ปฏิบัติหน้าที่ด้วยความซื่อสัตย์และจงรักภักดี เสมอต้น
เสมอปลาย ต่อเจ้าชายทุกพระองค์ จนเป็นที่ไว้วางพระทัยของเจ้าชายทุกพระองค์ ในสมัยที่พระ
พุทธองค์เสด็จโปรดพระประยูรญาติที่กรุงกบิลพัสดุ์ วันหนึ่ง พระองค์ไปประทับที่อนุปิยัมพวัน
แคว้นแคว้นของมัลลกษัตริย์ เจ้าชายทั้ง ๕ พระองค์ดังกล่าวแล้ว ได้ตัดสินพระทัยออกบวช ซึ่ง
อุบาลีช่างกลบกก็ขอติดตามออกบวชด้วย นอกจากนี้ยังมีเจ้าชายเทวทัตแห่งโกถียวงส์ ร่วมเสด็จ
ออกบวชด้วย รวมเป็น ๗ พระองค์ด้วยกัน ในการบวชครั้งนั้น เพื่อทำลายทิฏฐิและมานะ
ของกษัตริย์ พระองค์จึงทรงให้อุบาลีช่างกลบกได้บวชก่อนเจ้าชายทั้ง ๖ พระองค์ ทั้งนี้ เพื่อให้
พระอุบาลีมีอาวุโสสูงกว่าทุกพระองค์ นั่นเอง เมื่อบวชแล้วพระอุบาลีได้ศึกษาพระกัมมัฏฐาน
จากพระผู้มีพระภาค ครั้งหนึ่งท่านประสงค์จะไปบำเพ็ญสมณธรรมในป่าเพื่อหาความสงบตาม
ลำพัง แต่พระพุทธองค์ไม่ทรงอนุญาตและรับสั่งว่า หากไปอยู่ป่าจะสำเร็จเพียงวิปัสสนาธุระแต่หาก
อยู่กับพระองค์จะได้สำเร็จทั้งคันถธุระและวิปัสสนาธุระ ซึ่งท่านก็ปฏิบัติตามพุทธดำรัส ในที่สุด
ท่านก็ได้บรรลุพระอรหัตผล ในพรรษานั้น หลังจากนั้นท่านก็เป็นกำลังสำคัญในการเผยแผร์
พระพุทธศาสนา เพราะความที่ท่านได้อยู่ใกล้ชิดกับพระพุทธองค์โดยตลอด ท่านจึงมีความรู้
ความเชี่ยวชาญ เป็นพิเศษในด้านพระวินัย

ในเรื่องนี้จะเห็นได้ เช่น กรณีตัดสินคดีที่นางภิกษุณีมีท้อง เรื่องมีว่า มีนางภิกษุณีรูปหนึ่ง
ซึ่งบวชในสำนักพระเทวทัต ตั้งครรภ์ขึ้น พระเทวทัตจึงตัดสินให้นางลาสิกขา (สึก) นางได้รับความ
เดือดร้อนมาก เพราะนางทราบตัวเองคือว่า ตั้งแต่บวชเป็นภิกษุณีมา นางไม่ได้ร่วมประเวณี
กับผู้ใดเลย นางจึงเข้าเฝ้าพระบรมศาสดาเพื่อขอความเป็นธรรม พระพุทธองค์แม้จะทรงทราบ
ความเป็นมาอย่างไร แต่เพื่อให้ปรากฏแก่คนทั่วไปจึงทรงมอบให้พระอุบาลีเป็นผู้ตัดสินเพราะเป็น

ผู้เชี่ยวชาญในเรื่องพระวินัย พระอุบาลีจึงตั้งคณะกรรมการขึ้นสอบสวนคณะหนึ่ง ซึ่งประกอบด้วย นางวิสาขามหาอุบาสิกา และอนาถบิณฑิกเศรษฐี เป็นต้น โดยมีพระเจ้าปัสเสนทิโกศล เป็นประธาน จากการสืบสวนสอบสวนตามหลักวิชาการและประสบการณ์แล้ว ปรากฏว่า นางภิกษุณีมีสามีและมีครรภ์มาก่อนที่จะมาบวช นางจึงพ้นข้อครหา พันโทษ กาลต่อมา นางก็คลอดบุตรออกมาและเลี้ยงบุตรอยู่ในสำนักของนางภิกษุณี นั้น วันหนึ่ง พระเจ้าปัสเสนทิโกศลทราบจึงขอรับทารกนั้น ไปเลี้ยง และประทานนามว่า “กัสสปะ” คนทั้งหลายเรียกว่ากุมารกัสสปะ ต่อมาบวชในพระพุทธศาสนาชื่อว่าพระกุมารกัสสปเถระ

ผลงานสำคัญอีกอย่างหนึ่งของพระอุบาลีเถระ ที่ทำให้พระพุทธศาสนายืนยาวมาจนถึงทุกวันนี้ คือ หลังจากที่พระพุทธองค์ปรินิพพานแล้ว พระมหากัสสปเถระได้คัดเลือกพระอรหันตสาวก ๕๐๐ องค์ ร่วมกันทำสังคายนา โดยมีมติที่ประชุมสงฆ์ ได้มอบให้พระอุบาลีเถระทำหน้าที่วิสัยชนา (ตอบ) เรื่องพระวินัย โดยรวบรวมพระวินัยที่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติไว้ในที่ต่าง ๆ และเกี่ยวกับเหตุการณ์ต่าง ๆ นำมาจัดรวบรวมเป็นหมวดเป็นหมู่จนเป็น “พระวินัยปิฎก” ที่เป็นหลักฐานให้ศึกษาเล่าเรียนและประพฤติปฏิบัติเป็นแก่นหลักของพระพุทธศาสนาจนถึงทุกวันนี้ นี่ก็เป็นอีกเรื่องหนึ่งที่เป็นตัวอย่างของการสังคัมสังเคราะห์ของพระพุทธองค์ ผู้เป็นนาถะของโลก

ตัวอย่างที่ ๕ พระพุทธองค์ทรงสงเคราะห์พระอานนท์ พระอานนท์เป็นราชโอรสของพระเจ้าสุกโกทนะกับพระนางกิสาโคตมี มีศักดิ์เป็นพระอนุชาของพระบรมศาสดา ออกบวชพร้อมกับพระอนุรุทธะและพระอุบาลี เป็นพุทธอุปัฏฐากของพระพุทธเจ้า ตามประวัติเล่าว่า ในช่วงปฐมโพธิกาล หลังจากพระพุทธองค์ตรัสรู้แล้ว ๒๐ พรรษา ยังไม่มีพระภิกษุรูปใดได้ปฏิบัติรับใช้พระพุทธองค์เป็นประจำ มีแต่พระภิกษุผลัดเปลี่ยนวาระกันปฏิบัติ เช่น พระนาคสมาละ พระนาคิตะ พระอุปวาณะ พระสาคตะ และพระเมฆิยะ เป็นต้น บางคราวการผลัดเปลี่ยนบกพร่องคือองค์ที่ปฏิบัติอยู่ออกเวร และองค์ใหม่ก็ยังไม่มาอยู่แทน ทำให้พระพุทธองค์อยู่ตามลำพังขาดผู้ปฏิบัติ ได้รับ ความลำบากพระวรกาย พระองค์จึงรับสั่งให้ภิกษุสงฆ์เลือกสรรพระภิกษุมาทำหน้าที่อุปัฏฐากพระองค์เป็นประจำ พระภิกษุทั้งหลายมีฉันทามติเลือกพระอานนท์ให้รับหน้าที่เป็นพระอุปัฏฐากตลอดกาลเป็นนิจ ด้วยเห็นว่าท่านเป็นผู้มีสติปัญญา ขยัน อดทน รอบคอบ และเป็นพระญาติใกล้ชิดด้วย ย่อมทราบพระอัธยาศัยเป็นอย่างดี แต่ก่อนที่พระอานนท์จะรับทำหน้าที่นั้น ท่านได้กราบทูลขอพรต่อพระองค์ ๘ ประการ ดังนี้

๑. ขอย่าประทานจิวรอันประณีตแก่ข้าพระองค์
๒. ขอย่าประทานบิณฑบาตอันประณีตแก่ข้าพระองค์
๓. ขอได้โปรดอย่าให้ข้าพระองค์อยู่ในที่ประทับของพระองค์

๔. ขอให้โปรดอย่าพาข้าพระองค์ไปในที่นิมนต์
๕. ขอพระองค์จงเสด็จไปสู่ที่นิมนต์ที่ข้าพระองค์รับไว้
๖. ขอให้ข้าพระองค์พาบริษัทที่มาจากแดนไกล เข้าเฝ้าพระองค์ได้ในขณะที่มาถึง
๗. ถ้าข้าพระองค์เกิดความสงสัยขึ้นเมื่อใด ขอให้ข้าพระองค์เข้าเฝ้าทูลถามความสงสัยได้เมื่อนั้น
๘. ถ้าพระองค์ทรงแสดงพระธรรมเทศนาเรื่องใด ในที่ลับหลังข้าพระองค์ ขอให้โปรดตรัสพระธรรมเทศนาเรื่องนั้น แก่ข้าพระองค์อีกครั้ง

พระพุทธองค์ได้ทรงตรัสถามถึงเหตุผลคุณและโทษของพร ๘ ประการ นั้นแล้ว จึงประทานสาธุการและประทานอนุญาตตามที่ขอทุกประการ การที่พระองค์ทรงสงเคราะห์พระอานนทด้วยการอนุญาตพรทั้ง ๘ ประการตามที่ขอครั้งนี้ นับเป็นการสงเคราะห์ครั้งยิ่งใหญ่ อีกครั้งหนึ่ง เนื่องจากหลังพระองค์ปรินิพพานแล้ว พระมหากัสสปเถระได้รวบรวมพระอรหันตสาวก ๕๐๐ องค์ ทำสังคายนา ที่ประชุมสงฆ์ได้มอบให้พระอานนทเป็นผู้วิเศษ (ตอบ) เรื่องพระสูตรกับพระอภิธรรม ท่านได้รวบรวมพระสูตรกับพระอภิธรรมที่พระพุทธองค์ทรงตรัสไว้ในที่ต่าง ๆ และเกี่ยวกับเหตุการณ์ต่าง ๆ มาจัดรวบรวมไว้เป็นหมวดหมู่ จนเป็นพระสูตรตันตปิฎก ๒๑,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ และอภิธรรมปิฎก ๔๒,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ ที่เป็นหลักฐานให้ชาวโลกได้ศึกษาเรียนรู้ และปฏิบัติตาม เป็นแก่นหลักของพระพุทธศาสนาจนถึงทุกวันนี้ หาไม่แล้ว ก็ไม่แน่ว่า พระพุทธศาสนา(คำสอนของพระพุทธเจ้า) จะแพร่หลายสืบต่อมาถึงอนุชนคนรุ่นหลังเช่นพวกเราได้หรือไม่ นี่จึงเป็นอีกเรื่องหนึ่งที่เป็นตัวอย่างของการสังคัมสงเคราะห์ของพระบรมศาสดา ผู้เป็นนาถะของโลกอย่างแท้จริง

ตัวอย่างที่ ๑๐ พระองค์ทรงสงเคราะห์พระนางมหาปชาบดีโคตมี พระนางเป็นพระราชธิดาของพระเจ้าสุปปพุทธะ แห่งกรุงเทวทหะ เป็นพระกนิษฐภคินีของพระนางสิริมหามายาหลังจากพระนางสิริมหามายาประสูติพระราชโอรสคือเจ้าชายสิทธัตถะกุมาร เพียง ๗ วัน พระนางก็สวรรคต พระเจ้าสุทโธทนะจึงมอบหมายให้พระนางมหาปชาบดีโคตมีเป็นผู้เลี้ยงดูพระราชโอรสสิทธัตถะกุมาร ต่อไป และทรงสถาปนาพระนาง ฯ ในตำแหน่งพระอัครมเหสี ด้วย

ครั้งเมื่อพระพุทธองค์เสด็จกรุงกบิลพัสดุ์ นั้น วันแรกพระองค์ทรงแสดงธรรมโปรดพระเจ้าสุทโธทนะ ในขณะที่ทรงบิณฑบาตอยู่ ให้บรรลุโสดาบัน ครั้งที่ ๒ ให้บรรลุสกทาคามีผล ส่วนพระนาง ฯ ได้สำเร็จเป็นพระโสดาบัน พอวันรุ่งขึ้นทรงแสดงธรรมเรื่องมหาปาลชาดกโปรด

พระเจ้าสุทโธทนะให้บรรลุปะเป็นพระอนาคามี และในวันที่ ๔ แห่งการเสด็จโปรดพระประยูรญาติ พระพุทธองค์ทรงสงเคราะห์ให้พระนันทกุมารพุทธอนุชา (ต่างมารดา) ได้บวชในพระพุทธศาสนา ต่อมาในวันที่ ๗ ได้ทรงพาพระราหุลกุมารออกบวชอีก ยิ่งความเศร้าโศกให้บังเกิดแก่พระเจ้าสุทโธทนะเป็นอย่างยิ่ง เพราะเกรงว่าจะขาดรัชทายาทสืบต่อราชสันตติวงศ์ พระองค์จึงขอพรต่อพระพุทธองค์ว่า ต่อไปใครจะบวชต้องได้รับอนุญาตจากบิดามารดา ก่อน ซึ่งพระพุทธองค์ทรงอนุญาตตามที่ขอ และพระสงฆ์ได้ถือปฏิบัติมาจนกระทั่งทุกวันนี้

ครั้นกาลต่อมา พระเจ้าสุทโธทนะได้บรรลุปะอรหัตผลแล้ว เข้าสู่พระนิพพาน ฝ่ายพระนางมหาปชาบดีโคตมีรู้สึกว้าวุ่นพระทัย จึงมีพระประสงค์จะบวชในพระพุทธศาสนา ทรงเข้าเฝ้าพระบรมศาสดาที่นิโครธารามเพื่อขออุปสมบท แต่พระพุทธองค์ก็ไม่ทรงอนุญาตให้สตรีบวชในพระพุทธศาสนา ด้วยเหตุผลต่าง ๆ ที่พระองค์นำมาแสดงให้ฟัง แม้พระนาง ๆ จะกราบทูลขอถึง ๓ ครั้ง ก็ไม่เป็นผล พระนาง ๆ รู้สึกผิดหวังและเศร้าโศกโทมนัสเป็นอย่างยิ่ง พระพุทธองค์ประทับที่นิโครธาราม กรุงกบิลพัสดุ์ พอสมควรแล้ว ก็เสด็จไปยังเมืองเวสาลี ประทับอยู่ ณ กุฎาคารศาลาป่ามหาวัน

ฝ่ายพระนางมหาปชาบดีโคตมี ซึ่งมีพระทัยเปี่ยมล้นด้วยศรัทธาจะบวช จึงรับสั่งให้ช่างกัลบกปลงพระเกศาแล้วครองผ้ากาสาวพัสตร์ นำพาศากิยารีนางกษัตริย์ซึ่งสามีออกบวชไปแล้ว เสด็จตามพระศาสดาไปยังเมืองเวสาลี และกราบทูลอ้อนวอนขออุปสมบท ถึงอย่างนั้นพระพุทธองค์ก็ยังไม่ทรงอนุญาต พระนางจึงเสด็จออกมายืนร้องไห้อยู่ที่ซุ้มประตู เป็นที่น่าเวทนายิ่งนัก บังเอิญขณะนั้น พระอานนท์พุทธอุปัฏฐากผ่านมาพบเข้าจึงสอบถาม เมื่อทราบความโดยตลอดแล้วรู้สึกสงสารจึงคิดจะช่วยพระนาง ๆ จึงเข้าเฝ้ากราบทูลถามพระผู้มีพระภาคว่า “ ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ถ้าสตรีบวชในพระพุทธศาสนาแล้ว จะอาจทำให้แจ้งซึ่งโศดาปัตติผล สกทาคามีผล อนาคามีผล และ พระอรหัตผล ได้หรือไม่ พระเจ้าข้า ”

พระพุทธองค์ทรงตอบว่า “ อานนท์ อาจทำให้แจ้งได้เหมือนบุรุษทุกประการ ” พระอานนท์จึงกราบทูลต่อไปว่า “ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ถ้าเช่นนั้น ควรอนุญาตเพื่ออนุเคราะห์พระนางมหาปชาบดีโคตมี ผู้มีอุปการะบำรุงเลี้ยงดูพระองค์มาตั้งแต่ทรงพระเยาว์ ให้สมปรารถนาด้วยเถิด พระเจ้าข้า ” ในที่สุด พระองค์ก็ทรงสงเคราะห์พระนางมหาปชาบดีโคตมี โดยได้ตรัสเป็นเงื่อนไขกับพระอานนท์ว่า “ คู่ก่อนอานนท์ ถ้าปชาบดีโคตมี สามารถรับประพาศิครุธรรม ๘ ประการได้ ตถาคตก็จะอนุญาตให้อุปสมบทได้ ” ลำดับนั้น พระอานนท์ ได้ศึกษาครุธรรม ๘ ประการ จากพระสัมมาสัมพุทธเจ้า โดยลำดับ ดังนี้

กฐนธรรม ๘ ประการ

๑. ภิกษุณี แม้อุปสมบทแล้ว ๑๐๐ พรรษา ก็พึงเคารพกราบไหว้พระภิกษุแม้
อุปสมบทได้วันเดียว
๒. ภิกษุณี จะอยู่จำพรรษาในอาวาสที่ไม่มีพระภิกษุนั้นไม่ได้ ต้องอยู่ในอาวาสที่มี
พระภิกษุเท่านั้น
๓. ภิกษุณี จะต้องทำอุโบสถกรรมและฟังโอวาทจากสำนักภิกษุสงฆ์ทุกกึ่งเดือน
๔. ภิกษุณี อยู่จำพรรษาแล้ว วันออกพรรษาจะต้องทำวารณาในสำนักสงฆ์ทั้ง ๒ ฝ่าย
๕. ภิกษุณี ต้องอาบัติสังฆาทิเสส อยู่ปริวาสกรรมต้องประพฤตินานต์ในสงฆ์ ๒ ฝ่าย
๖. ภิกษุณี ต้องอุปสมบทในสำนักสงฆ์ ๒ ฝ่าย หลังจากเป็นนางสิกขมานา รักษา
สิกขาบท ๖ ประการ (คือ สีล ๖ ข้อแรก ในศีลแปด) มิให้ขาดตกบกพร่องเป็นเวลา ๒ ปี
หากบกพร่องในเวลา ๒ ปีนี้ ต้องเริ่มต้นปฏิบัติใหม่
๗. ภิกษุณี จะกล่าวอักโกสถา (คำ) บริภาษภิกษุ ด้วยอาการอย่างใดอย่างหนึ่ง มิได้
๘. ภิกษุณี ตั้งแต่วันอุปสมบทเป็นต้นไป พึงฟังโอวาทจากพระภิกษุเพียงฝ่ายเดียว
จะให้โอวาทแก่พระภิกษุมิได้

พระอานนทเถระจดจำนำเอากฐนธรรมทั้ง ๘ ประการนั้นไปแจ้งแก่พระนางมหาปชาบดีโคตมี
ซึ่งพระนาง ฯ ได้สดับแล้วมีพระทัยผ่องใสโสมนัสยินดีเป็นอย่างยิ่ง ยอมรับปฏิบัติได้ทุกประการ
พระพุทธองค์จึงทรงสงเคราะห์พระนาง ฯ ให้อุปสมบทได้สมเจตนา พร้อมด้วยศากยชาติดิยณรี
บริวารที่ติดตามมา กล่าวได้ว่า พระนาง ฯ เป็นภิกษุณีองค์แรกในพระพุทธศาสนา ซึ่งอุปสมบท
ด้วยวิธีรับปฏิบัติกฐนธรรม ๘ ประการ นอกจากนี้ ภิกษุณีเมื่ออุปสมบทแล้ว จะต้องรักษาศีลอีก
๓๑๑ สิกขาบท (ข้อ) โดยเฉพาะปาราชิก อันจะทำให้ขาดจากความเป็นภิกษุณี ๘ ข้อ (ข้อ ๑ – ๔
เหมือนพระภิกษุ) ข้อ ๕ ภิกษุณีมีความกำหนด ลูบคลำร่างกายของบุรุษเหนือเข่าขึ้นมาถึงรากขวัญ
ต้องปาราชิก ข้อ ๖ ภิกษุณี เมื่อภิกษุณีรูปอื่นต้องปาราชิกแล้ว ไม่ฟ้องร้อง ต้องปาราชิก ข้อ ๗
ภิกษุณี เข้าเป็นพรรคพวกกับพระภิกษุที่ถูกสงฆ์ประณามแล้ว ต้องปาราชิก และ ข้อ ๘ ภิกษุณี
กำหนดอยู่ ไปสู่ที่นัดหมายกับบุรุษ ต้องอาบัติปาราชิก

กล่าวได้ว่านางภิกษุณีต้องรักษาศีลอย่างเข้มข้นเลยทีเดียว เมื่อพระนางมหาปชาบดีโคตมี
ได้อุปสมบทแล้ว ได้เรียนพระกัมมัฏฐานในสำนักของพระบรมศาสดา อุตสาห์บำเพ็ญเพียรด้วย
ความไม่ประมาท ไม่นานนักพระนาง ฯ ก็ได้บรรลุพระอรหัตผล และได้บำเพ็ญกิจพระศาสนาเต็ม
ความสามารถ นี่ก็เป็นอีกเรื่องหนึ่งซึ่งเป็นตัวอย่างการสังคมสงเคราะห์ของพระพุทธองค์

ตัวอย่างที่ ๑๑ พระองค์ทรงสงเคราะห์นางปฎาจารา เรื่องมีว่า นางปฎาจาราเป็นธิดาของมหาเศรษฐีในเมืองสาวัตถี เมื่ออายุ ๑๖ ปี เป็นหญิงสาวที่มีความงดงามมาก เศรษฐี ๒ สามิภรรยา ทะนุถนอมห่วงใยนางมาก ให้อยู่บนปราสาทชั้นที่ ๗ เพื่อป้องกันการคบหากับชายหนุ่ม แต่ยิ่งกักขังก็เหมือนยิ่งยุให้นางหาทางออกในเรื่องนี้ ในที่สุดนางก็ลอบได้เสียดกับหนุ่มคนใช้ในบ้านของตน และได้พากันหนีบิถามารดาของตนไปอยู่ร่วมครองรักครองเรือนกับคนใช้ซึ่งเป็นสามีนั้น ณ ตำบลแห่งหนึ่งในชนบทห่างไกล ซึ่งไม่มีคนรู้จัก

กาลต่อมา นางตั้งครรภ์จวนคลอดจึงคิดถึงบิถามารดาของตน ได้รับเร้าให้สามีพาไปคลอดที่บ้านบิถามารดา แต่สามีก็ไม่พาไปเกรงว่าจะถูกลงโทษ วันหนึ่ง สามีออกไปทำงานนอกบ้าน นางสั่งเพื่อนบ้านให้บอกสามีว่านางจะไปคลอดบุตรที่บ้านบิถามารดา แล้วออกเดินทางไปตามลำพัง ฝ่ายสามีเมื่อกลับมาและได้ทราบจากเพื่อนบ้านแล้ว ด้วยความห่วงใยภรรยา จึงรีบออกติดตาม ไปทันพบนางในระหว่างทาง แม้จะอ่อนวอนอย่างไรนางก็ไม่กลับ ทันใดนั้นนางปวดท้องใกล้คลอด จึงพากันเข้าไปใกล้ต้นไม้ริมทาง และในที่สุด นางก็คลอดบุตรออกมาด้วยความยากลำบาก เมื่อคลอดแล้ว ก็ปรึกษากันว่า กิจที่จะไปบ้านเรือนของบิถามารดานั้นสำเร็จแล้ว จะเดินทางต่อไปก็ไม่มีประโยชน์ จึงพากันกลับบ้านเรือนของตนที่ชนบท อยู่ร่วมกันอีกต่อไป

ต่อมาไม่นานนัก นางก็ได้ตั้งครรภ์ขึ้นมาอีก เมื่อครรภ์แก่่มากแล้ว ก็อ่อนวอนสามีให้พาไปคลอดที่บ้านบิถามารดาอีก แต่สามีก็ไม่ยอมพาไปเช่นเดิม เธอจึงอุ้มลูกคนแรกหนีออกจากบ้านไป สามีตามมาทันและชักชวนให้กลับนางก็ไม่กลับ บังเอิญวันนั้นเกิดลมพายุอย่างแรง และฝนก็ตกลงมาอย่างหนัก พร้อมกับนางก็ปวดท้องใกล้คลอดขึ้นมาอีก จึงพากันแวะข้างทาง ฝ่ายสามีได้ไปหากิ่งไม้เพื่อมาทำเป็นที่กำบังลมและฝน แต่เคราะห์ร้ายถูกงูพิษกัดตายอยู่ในป่านั้น

นางทั้งปวดท้องทั้งหนาวเย็น ลมฝนก็ยังคงตกลงมาอย่างหนัก สามีก็หายไปไม่กลับมา ในที่สุดนางก็คลอดบุตรคนที่สองอย่างทุลักทุเลน่าสังเวชยิ่งนัก ลูกทั้งสองของนางทนกำลังลมและฝนไม่ไหว ต่างก็ร้องไห้กันเสียงระงมแข่งกับลมฝน เป็นที่น่าเวทนายิ่งนัก นางต้องเอาลูกทั้งสองมาอยู่ใต้ท้อง โดยนางใช้มือและเข่ายันพื้นดินในท่าคลาน ได้รับทุกขเวทนาอย่างมหันต์สุดที่จะรำพันได้ เมื่อรุ่งเช้าขึ้นสามีก็ยังไม่กลับมา นางจึงอุ้มลูกคนเล็กซึ่งเนื้อยังแดง ๆ อยู่ และจูงลูกคนโตออกตามหาสามี พบสามีนอนตายอยู่ข้างจอมปลวก นางจึงร้องไห้รำพันรำพันว่าสามีตายเพราะนาง เมื่อสามีตายแล้ว ครั้นจะกลับไปที่บ้านทุ่งชนบทก็ไม่มีประโยชน์ จึงตัดสินใจไปหาบิถามารดาของตนที่เมืองสาวัตถี โดยอุ้มลูกคนเล็กและจูงลูกคนโต เดินไปด้วยอาการโง่เขลาโง่ทุลักทุเล เพราะความเหนื่อยอ่อนอย่างหนัก คุณาสลดสังเวชใจยิ่งนัก

นางเดินทางเรื่อยมาจนถึงริมฝั่งแม่น้ำอจิรวดี ซึ่งมีน้ำเกือบเต็มฝั่งเนื่องจากฝนตกหนักเมื่อคืนที่ผ่านมา นางไม่สามารถนำลูกน้อยทั้งสองข้ามไปพร้อมกันได้ เพราะว่ายน้ำไม่เป็น แต่อาศัยว่าน้ำไม่ลึกนักพอจะเดินลุยข้ามไปได้ จึงตั้งลูกคนโตให้รออยู่ก่อน แล้วอุ้มลูกคนเล็กข้ามไปยังอีกฝั่งหนึ่ง เมื่อถึงฝั่งแล้วก็นำไปไม่มาปรองพื้นให้ลูกคนเล็กนอนที่ชายหาด ตนเองก็กลับไปเพื่อรับลูกคนโต ด้วยความห่วงใยลูกคนเล็ก นางเดินพลางหันกลับมาดูลูกคนเล็กพลาง บังเอิญขณะที่นางข้ามถึงกลางแม่น้ำนั้น มีนกเหยี่ยวตัวหนึ่ง บินวนไปวนมาอยู่บนอากาศ มันเห็นเด็กน้อยนอนอยู่ มีลักษณะเหมือนก้อนเนื้อ จึงบินโฉบลงมาเฉี่ยวเอาเด็กน้อยนั้นไป

นางเห็นดังนั้นก็ตกใจสุดขีด ไม่รู้จะทำอย่างไร จึงได้แต่โบกมือไปมาร้องตามเหยี่ยวไป แต่ก็ไม่เป็นผล เหยี่ยวได้พาลูกน้อยของนางไปเป็นอาหาร ส่วนลูกคนโตซึ่งยืนรอแม่อยู่อีกฝั่งหนึ่ง เห็นแม่โบกมือทั้งสองไปมาตะโกนร้องอยู่กลางแม่น้ำ ก็เข้าใจว่าแม่ร้องเรียกให้ตามลงไป จึงวิ่งลงไปใต้น้ำด้วยความไร้เดียงสา ถูกกระแสน้ำพัดพาจมหายไป

เมื่อสามีและลูกน้อยทั้งสองตายจากนางไปหมดแล้ว เหลือแต่นางตัวคนเดียว นางจึงเดินทางมุ่งหน้าไปสู่เรือนของบิดามารดา ทั้งหิวทั้งเหนื่อยล้า ได้รับความบอบช้ำทั้งทางร่างกายและจิตใจ รู้สึกเศร้าโศกเสียใจสุดประมาณ พลางเดินบ่นรำพึงรำพันไปว่า “ ลูกคนหนึ่งของเราถูกเหยี่ยวเฉี่ยวไป ลูกอีกคนหนึ่งถูกน้ำพัดจมหายไป สามีก็ตายไปในป่าเปลี่ยว ” ดูน่าเวทนายิ่งนัก นางเดินไปที่บ่นเพื่อไป แต่ก็ยังพอมีสติอยู่บ้าง ได้พบชายคนหนึ่งเดินสวนทางมา สอบถามทราบว่ามีมาจากในเมืองสาวัตถี นางจึงถามถึงบิดามารดาของตนที่อยู่ในเมืองนั้น ชายคนนั้นตอบว่า “ น้องหญิง เมื่อคืนนี้เกิดลมพายุและฝนตกอย่างหนัก เศรษฐีสองสามีภรรยาและลูกชายอีกคนหนึ่ง ถูกปราสาทของตบตีตายพร้อมกันทั้งครอบครัว เธอจงมองดูควันไฟที่เห็นอยู่นั้น ประชาชนร่วมกันทำการเผาทั้ง ๓ พ่อแม่ลูก บนเชิงตะกอนเดียวกัน ”

นางปฎิภาจารา พอชายคนนั้นกล่าวจบลง ก็ขาดสติสัมปชัญญะ ไม่รู้สึกตัวว่าผ่านทุ่งป่าห่มที่นางสวมใส่อยู่หลุดลุ่ยลงไป เดินเปลือยกายเป็นคนวิกลจริต ร้องไห้บ่นเพื่อรำพันเซซวนคร่ำครวญว่า “ ลูก ๒ คนของเราตายแล้ว สามีของเราก็ตายที่ทางเปลี่ยว พ่อแม่และพี่ชายของเรา ก็ถูกปราสาทพังทับตาย ถูกเผาอยู่บนเชิงตะกอนเดียวกัน ” นางเดินไปบ่นไปอย่างนี้ คนทั้งหลายเห็นนางแล้วคิดว่า “ นางเป็นบ้า ” พากันขว้างปาด้วยก้อนดินบ้าง ไรย์ฝุ่นลงบนศีรษะนางบ้าง และนางก็ยังคงเดินต่อไปเรื่อย ๆ อย่างไม่รู้จุดหมายปลายทาง

ขณะนั้น เป็นเวลาเย็น พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมอยู่กลางพุทธบริษัท (สายณฺเห ฆมฺม-เทศน์) ทรงทราบด้วยพระญาณว่านางปฎิภาจารามีอุปนิสัยแห่งพระอรหัตจึงบันดาลให้นางเดินทาง

มายังวัดพระเชตะวัน นางได้เดินมายืนเปลือยกายเกาะเสาศาลาโรงธรรมอยู่ที่ท้ายสุดบริษัท หมู่คน ทั้งหลายพากันขับไล่ นางให้ออกไป เพราะเห็นว่าเป็นคนบ้า แต่พระบรมศาสดาทรงสงเคราะห์ นาง ด้วยทรงตรัสห้ามคนเหล่านั้นไว้ แล้วตรัสกับนางว่า “ จงกลับได้สติเถิด ปญฺญาจาราน้องหญิง ”

ด้วยพุทธานุภาพ นางกลับได้สติในขณะนั้นเอง มองดูตัวเองเปลือยกายอยู่ รู้สึกอายจึง นั่งลง อุบาสกคนหนึ่งโยนผ้าให้ นางนุ่งห่ม นางเข้าไปกราบถวายบังคมพระบาทพระศาสดา แล้ว กราบทูลถึงเคราะห์กรรมของนางให้ทรงทราบโดยลำดับ พระพุทธองค์ได้มีพุทธดำรัสกับนางว่า “ แม่ น้ำในมหาสมุทรทั้ง ๔ ก็ยังน้อยกว่าน้ำตาของคนที่ถูกความทุกข์ความเศร้าโศกครอบงำ ปญฺญาจาราเอ๋ย เพราะเหตุไร เธอจึงยังประมาทอยู่ ”

นางปญฺญาจาราได้ฟังพระดำรัสนี้แล้ว ก็คลายความเศร้าโศกลง พระพุทธองค์ทรงทราบว่า นางหายจากความเศร้าโศกลงแล้ว จึงตรัสต่อไปว่า “ ดูก่อนปญฺญาจารา จินชื่อว่าเป็นบุตรสุดที่รัก ไม่ อาจเป็นที่พึ่ง เป็นที่ต้านทาน หรือเป็นที่ป้องกัน แก่ผู้ไปสู่ปรโลกได้ บุตรเหล่านั้น ถึงจะมีอยู่ ก็ เหมือนไม่มี ส่วนผู้รู้ทั้งหลายรักษาศีลให้บริสุทธิ์แล้ว ควรชำระทางไปสู่นิพพานของตนเท่านั้น ”

เมื่อจบพระธรรมเทศนา นางปญฺญาจาราดำรงอยู่ในโศดาปัตติผล เป็นพระอริยบุคคล ชั้นโศดาบัน แล้วกราบทูลขออุปสมบท พระพุทธองค์ก็ทรงสงเคราะห์โดยอนุญาตให้ นางได้ บวชเป็นภิกษุณีในพระพุทธศาสนา ไม่นานนักนางก็ได้บรรลุพระอรหัตผล นี่ก็เป็นอีกเรื่องหนึ่ง ซึ่งเป็นตัวอย่างการสังคมสงเคราะห์ของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้เป็นนาถะของโลก

เรื่องทั้ง ๑๑ เรื่อง ที่นำมาแสดงเป็นตัวอย่างนี้ เพื่อให้ศึกษาเกิดการเรียนรู้ถึงวิธี การสังคมสงเคราะห์แนวพุทธ ซึ่งสมเด็จพระบรมศาสดาได้ทรงบำเพ็ญมา ความจริง พุทธจริยา ตลอดพระชนมชีพของพระองค์ ล้วนเป็นตัวอย่างการสังคมสงเคราะห์แนวพุทธได้ทั้งสิ้น เพราะศาสนาของพระองค์เป็นศาสนาแห่งการสังคมสงเคราะห์ ไม่ว่าจะหิบบกพุทธประวัติ หรือสาวกประวัติตอนใดมาแสดง ล้วนเป็นการสังคมสงเคราะห์แนวพุทธ ทั้งสิ้น ยังมีเรื่อง ที่เป็นตัวอย่างการสังคมสงเคราะห์ ๑ อีกมากมาย แต่หากจะยกตัวอย่างมากไป เกรงว่าจะเฟือ และหนังสือเล่มนี้จะมีตัวอย่างมากเกินความจำเป็น ขอให้ระลึกได้ศึกษาเรียนรู้จากประวัติสาวก ต่าง ๆ เช่น อสีติมหาสาวก หรือเรื่องพระเจ้า ๕๕๐ ชาติ แล้วนำมาเล่าสู่กันฟังในห้องเรียน ก็คงจะเกิดความเข้าใจและซาบซึ้งได้อีกวิธีหนึ่ง

บทที่ ๗

หลักธรรมว่าด้วยเรื่องการสงเคราะห์

ในบทที่ ๖ ได้ศึกษาเรียนรู้ถึงตัวอย่างบุคคลหรือกลุ่มคน ที่พุทธองค์ทรงสงเคราะห์มาแล้ว ในบทนี้ จะพูดถึงสังคหวัตถุหรือเรื่องการสงเคราะห์กันต่อไป ว่าในทางพุทธศาสนานั้นสงเคราะห์กันด้วยอะไร และอย่างไรบ้าง คำว่า “สังคหวัตถุ” นั้น ท่านเจ้าคุณ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) ได้ให้คำจำกัดความไว้ ๒ ความหมาย คือ ธรรมเครื่องยึดเหนี่ยว คือยึดเหนี่ยวใจบุคคล และประสานหมู่ชนไว้ในสามัคคีหนึ่ง และ อีกความหมายหนึ่ง คือ หลักการสงเคราะห์สังคหวัตถุ นั้น มี ๔ ประการด้วยกัน คือ

๑. ทาน การให้
๒. ปิยวาจา หรือ เปยยวัชชะ การพูดวาจาเป็นที่รัก
๓. อตถจริยา การประพฤติประโยชน์
๔. สมานัตตตา ความมีตนเสมอ

ก่อนที่จะอธิบายรายละเอียดเรื่องสังคหวัตถุนี้ จะพูดถึงหลักการสังคมสงเคราะห์ของผู้ครองแผ่นดินเพื่อยึดเหนี่ยวจิตใจประชาชน หรือ หลักการสงเคราะห์ประชาชนของนักปกครอง ที่เรียกว่า ราชสังคหวัตถุ เสียก่อน ซึ่งมี ๔ ประการ เช่นกัน คือ

๑. สัสตเมธะ ความฉลาดในการบำรุงพืชพันธุ์ธัญญาหาร ส่งเสริมการเกษตร
๒. ปุริสเมธะ ความฉลาดในการบำรุงข้าราชการ รู้จักส่งเสริมคนดีมีความสามารถ
๓. สัมมาปาสะ ความรู้จักผูกผสานใจประชาชน ด้วยการสงเคราะห์อาชีพ เช่น ให้คนจนกู้ยืมทุนไปสร้างตัวในพาณิชยกรรม เป็นต้น

๔. วาขเปยยะ หรือ วาจาเปยยะ ความมีวาจาอันดูดีมีน้ำใจ น้ำคำควรดื่ม คือ รู้จักพูด รู้จักปราศรัย ไพเราะ สุภาพนุ่มนวล ประกอบด้วยเหตุผล มีประโยชน์ เป็นทางแห่งสามัคคี ทำให้เกิดความเข้าใจอันดี และความนิยมเชื่อถือ

ราชสังคหวัตถุ ๔ ประการ นี้ เป็นคำสอนในพระพุทธศาสนา หรือจะเรียกว่าการสังคมสงเคราะห์แนวพุทธ ก็ได้ เป็นคำสอนที่แก้ไขปรับปรุงจากคำสอนในศาสนาพราหมณ์ โดยกล่าวถึงคำศัพท์เดียวกัน แต่ชี้ถึงความหมายอันชอบธรรมที่ต่างออกไป ว่าโดยศัพท์แล้ว ธรรมหมวดนี้ตรงกับมหายัญญ์ ๕ ของพราหมณ์ ซึ่งความหมายของพราหมณ์นั้น มีดังนี้

๑. อัสสเมระ การฆ่าม้าบุชายัญ
๒. ปุริสเมระ การฆ่าคนบุชายัญ
๓. สัมมาปาสะ ยัญอันสร้างแทนบูชา ในที่ขว้างไม้ลวดบ่วงไปหล่นลง
๔. วาชเปยะ การดื่มเพื่อพลังหรือเพื่อชัย
๕. นิรัคคพะ หรือ สรรพเมระ ยัญไม่มีลิ้มสลัก คือ ทัวไป ไม่มีจิตจำกัด

หรือการฆ่าครบหมดทุกอย่างบุชายัญ

มหาญทั้ง ๕ พระราชาฟังบูชาตามหลักศาสนาพราหมณ์ นี้ พระพุทธศาสนาสอนว่า เดิมทีเดียวเป็นการสงเคราะห์ที่ดีงาม แต่พราหมณ์สมัยหนึ่งดัดแปลงเป็นการบุชายัญ เพื่อผลประโยชน์ในทางลาภสักการะแก่ตน ความหมายที่พึงต้องการซึ่งพระพุทธศาสนาสั่งสอน ๔ ข้อแรก มีดังกล่าวแล้วข้างต้น ส่วนข้อที่ ๕ ตามหลักของสังคหวัตถุ ๔ นี้ ถือว่าเป็นผล แปลว่า ไม่มีลิ้มกลอน หมายความว่า บ้านเมืองจะสงบสุข ปราศจากโจรผู้ร้าย บ้านเรือนไม่ต้องลงกลอน ไม่ต้องมีเวรมียาม ไม่ต้องมี รปภ.

สังคหวัตถุ ๔

ในบทนี้ จะทำความเข้าใจเกี่ยวกับสังคหวัตถุ ทั้ง ๔ ประการ ดังกล่าวแล้ว ให้ชัดเจน แจ่มแจ้งโดยพิสดาร เพราะหัวใจสำคัญของวิชาสังคมสงเคราะห์แนวพุทธ นั้น อยู่ตรงหลักการสงเคราะห์ ว่าพระพุทธศาสนาสงเคราะห์สังคมาชาวโลก ด้วยวิธีการอย่างไรบ้าง สังคหวัตถุนี้ หมายถึงวัตถุหรือเรื่องการสงเคราะห์กัน มี ๔ ประการ คือ

ก. ทาน

อันดับแรก ทาน คือ การสงเคราะห์กัน ด้วยการให้ ทางพุทธศาสนาหมายถึงการเอื้อเพื่อเอื้อแผ่ เสียสละแบ่งปัน ช่วยเหลือกันด้วยสิ่งของ ตลอดจนให้ความรู้แนะนำสั่งสอน ทานนั้น มีจุดมุ่งหมายหลายลักษณะ ดังนี้ คือ

ลักษณะที่ ๑ ทาน มุ่งหมายถึง การให้อะไร? เป็นทาน มี ๒ อย่างคือ

- ๑.๑ อามิสทาน การให้วัตถุสิ่งของเป็นทาน
- ๑.๒ ธรรมทาน การให้ธรรมะหรือให้ความรู้แนะนำสั่งสอน เป็นทาน

ใน ๒ อย่างนี้ พระพุทธองค์ตรัสว่าการให้ธรรมะเป็นทาน เป็นเลิศ ตามพุทธภาษิตที่ว่า สพุพทานิ ธมมทานิ ชินาติ ฯ การให้ธรรมะเป็นทาน ชนะการให้ทั้งปวง อามิสทานนั้น

ช่วยคำนวณชีวิต ทำให้เขามีที่พึ่งอาศัย แต่**กรรมทาน**ช่วยให้เขารู้จักพึ่งตนเองได้ต่อไปเช่นเดียวกับ
 ภาษิตที่ว่า “ ให้ปลาช่วยคนยากจน เขาจะได้กินปลาเพียงวันเดียว แต่ถ้าสอนวิธีจับปลาให้แก่
 เขา เขาจะได้กินปลาตลอดชีวิต ” ดังนั้น หากจะสงเคราะห์คนด้วยอามิสทาน ก็พึงให้**กรรมทาน**
 แก่เขาด้วย

ลักษณะที่ ๒ ทาน มุ่งหมายถึง การให้อย่างไร ? จึงมีผลมากน้อยกว่ากัน พุทธองค์ตรัส
 ไว้ ๒ อย่าง ว่ามีผลต่างกัน คือ

๒.๑ **ปาฏิบุคลิกทาน** การให้จำเพาะเจาะจงบุคคล หรือทานที่ให้เจาะจงตัวบุคคล
 หรือทานที่ให้เฉพาะบุคคลใดบุคคลหนึ่ง

๒.๒ **สังฆทาน** การให้แก่สงฆ์ (คณะบุคคล) หรือ ทานที่ถวายแก่พระสงฆ์เป็น
 ส่วนรวม หรือให้แก่บุคคลอย่างเป็นกลาง ๆ ในฐานะเป็นตัวแทนของสงฆ์ อุทิศต่อสงฆ์

ใน ๒ อย่าง นี้ พระพุทธองค์ตรัสสรรเสริญว่า **สังฆทานเป็นเลิศ** มีผลมากที่สุด ดังพุทธ-
 พจน์ที่ว่า “ เราไม่กล่าวว่ปาฏิบุคลิกทาน มีผลมากกว่าของที่ให้แก่สงฆ์ (สังฆทาน) ไม่ว่าโดย
 ปริยายใด ๆ ” แล้วตรัสชวนให้ให้สังฆทาน

ลักษณะที่ ๓ ทาน มุ่งหมายถึง กาลเวลาที่ให้ทาน มี ๒ กาลเวลา คือ

๓.๑ **กาลทาน** ให้ตามกาลสมัย คือ จำกัดเวลา นอกกาลเวลาแล้วให้ไม่ได้ ให้ก็
 ไม่เป็นการให้ในเรื่อง นั้น เช่น การถวายผ้ากฐิน เป็นต้น

๓.๒ **อกาลทาน** การให้ที่ไม่เจาะจง ไม่กำหนดเรื่องกาลเวลา

ลักษณะที่ ๔ ทาน มุ่งหมายถึง เจตนาของผู้ให้ทาน ว่าตั้งใจให้ของเช่นไรเป็นทาน
 คือ เลวหรือประณีต ซึ่งพระพุทธองค์ตรัสไว้ ๓ ลักษณะ คือ

๔.๑ **สามิทาน** หมายถึงให้ของที่ดีกว่าที่ตนใช้สอยตามปกติ

๔.๒ **สหายทาน** หมายถึงให้ของที่เสมอกับของที่ตนใช้สอย

๔.๓ **ทาสทาน** หมายถึงให้ของที่เลวกว่าที่ตนใช้สอย

ลักษณะที่ ๕ ทาน มุ่งหมายถึง วัตถุประสงค์ของการให้ทาน ทานนั้นมีตรัสไว้ใน
 หมวดกรรมต่าง ๆ มากมาย เช่น ในหมวดสังคหวัตถุธรรม ๔ ในหมวดบุญกิริยาวัตถุ ๓ ในหมวด
 ทศพิธราชธรรม ๑๐ และในหมวดบารมี ๑๐ เป็นต้น แต่ละหมวดมีวัตถุประสงค์ต่างกัน ดังนี้

๕.๑ **ทานในบุญกิริยาวัตถุ** ให้เพื่อทำบุญ เพื่อฟอกจิตใจของคนให้สะอาดบริสุทธิ์
 ผ่องใส เกิดเป็นบุญเป็นกุศลอย่างแท้จริง ต้องมีวัตถุประสงค์เจตนาสมบัติ และบุคคลสมบัติ ครบ

๕.๒ ทานในสังคหวัตถุ ให้เพื่อทำคุณ หรือเพื่อสงเคราะห์ ให้เพื่อผูกมัดยึดเหนี่ยวจิตใจ ให้เขามาเคารพนับถือ หรือนิยมเรา ให้โดยหวังผลตอบแทน

๕.๓ ทานในทศพิธราชธรรม ให้เพื่อผลในการปกครอง เพื่อความสงบเรียบร้อยของสังคม เพื่อเป็นการสงเคราะห์ประชาชน ให้อยู่ดีมีสุข หวังผลในการปกครอง

๕.๔ ทานในบารมี ๑๐ ให้เพื่อสร้างบารมี คือ ให้เพื่อบำเพ็ญให้ถึงความยิ่งใหญ่ หรือเพื่อให้ถึงจุดหมายอันสูงสุดที่ตั้งไว้ (ปรมี ปาเปตติ ปารมี) เช่นบำเพ็ญเพื่อพุทธภูมิ เป็นต้น

ลักษณะที่ ๖ ทาน มุ่งหมายถึงสาเหตุแห่งการให้ทาน ว่าผู้ที่ให้ทานนั้น เกิดจากสาเหตุใด ? ซึ่งทางศาสนาสอนว่าเกิดจากสาเหตุ ๒ ประการ คือ

๖.๑ สัมมาทิฐิ ให้ทานเพราะมีความเห็นชอบ (คือถูกต้อง)

๖.๒ อดิภะ ให้ทานเพราะไม่มีความละโมภโลภมาก

ลักษณะที่ ๗ ทาน มุ่งหมายถึง การให้ทานอันยิ่งใหญ่ เป็นมหาบริจาค ทางศาสนา เรียกว่า **ปัญจมหาบริจาค** เช่น การบริจาคตานของพระเวสสันดร เป็นต้น มี ๕ อย่าง คือ

๗.๑ ธนบริจาค สละทรัพย์เป็นทาน

๗.๒ อังคบริจาค สละอวัยวะเป็นทาน

๗.๓ ชีวิตบริจาค สละชีวิตเป็นทาน

๗.๔ ปุตตบริจาค สละบุตรเป็นทาน

๗.๕ ภริยาบริจาค สละภริยาเป็นทาน

ลักษณะที่ ๘ ทาน มุ่งหมายถึง **ทานวัตถุ** คือสิ่งของที่จะให้ทาน ว่าให้อะไรบ้าง ? จึงเป็นทาน ในคัมภีร์ทางศาสนา มีที่มาของทานวัตถุ ๓ แห่งด้วยกัน คือ

๘.๑ ในพระวินัยปิฎก ทานวัตถุ มี ๔ อย่าง คือ

(๑) อาหารทาน การให้อาหารเป็นทาน

(๒) จีวรทาน การให้เครื่องนุ่งห่มเป็นทาน

(๓) เสนาสนทาน การให้ที่อยู่อาศัยเป็นทาน

(๔) คิลานเภสัชชทาน การให้ยารักษาโรคเป็นทาน

๘.๒ ในพระสุตตันตปิฎก ทานวัตถุ มี ๑๐ อย่าง คือ

(๑) อนุนทาน การให้ข้าวเป็นทาน

(๒) ปานทาน การให้น้ำเป็นทาน

(๓) วตุทาน	การให้ผ้าเป็นทาน
(๔) ยานทาน	การให้ยานพาหนะเป็นทาน
(๕) ปทีเปยยทาน	การให้ประทีป (แสงสว่าง) เป็นทาน
(๖) มาลาทาน	การให้ดอกไม้เป็นทาน
(๗) คณฺฐทาน	การให้ของหอมเป็นทาน
(๘) วิเลปทาน	การให้เครื่องลูบไล้เป็นทาน
(๙) อาสนทาน	การให้อาสนะ (ที่นั่ง) เป็นทาน
(๑๐) เสยฺยาวสถทาน	การให้ที่พักเป็นทาน

๘.๓ ในพระอภิธรรมปิฎก ทานวัตถุ มี ๖ อย่าง คือ

(๑) รูปทาน	การให้รูป (วัตถุสิ่งของ) เป็นทาน
(๒) สัทททาน	การให้เสียงเป็นทาน
(๓) คณฺฐทาน	การให้กลิ่นเป็นทาน
(๔) รสทาน	การให้รสเป็นทาน
(๕) โสภณวัตถุทาน	การให้ผัสสะเป็นทาน
(๖) ธรรมทาน	การให้ธรรมะเป็นทาน

ลักษณะที่ ๘ อานิสงส์ของการให้ทาน ในพระสูตรกล่าวว่า การให้ทานนั้น มี อานิสงส์ต่าง ๆ กัน เช่น ในเทวตาปัญหา ได้กล่าวไว้ว่า

อนฺนโท พลโท โหติ วตุทโท โหติ วนฺณโท
 ยานโท สุขโท โหติ ทิปโท โหติ จกฺขุโท
 โส จ สพฺพโท โหติ โย ททาติ อุปฺสฺสย
 อมตฺนุโท จ โส โหติ โย ธรรมมนุสฺสชาติฯ

ซึ่งแปลว่า การให้ข้าวชื่อว่าให้กำลัง ให้เสื้อผ้าชื่อว่าให้วรรณะ ให้ยานพาหนะชื่อว่าให้ความสุข ให้ประทีปแสงสว่างชื่อว่าให้จักขุ (ดวงตา) ผู้ใดให้ที่อยู่อาศัยผู้นั้นชื่อว่าให้ทุกอย่าง และผู้ใดสั่งสอนธรรมะ (ให้ธรรม) ผู้นั้นชื่อว่าให้อมตะ (สิ่งที่ไม่รู้จักตาย)

อีกที่หนึ่งในมงคลสูตร พูดถึงการให้ทานว่ามีอานิสงส์ ๘ อย่าง คือ

๑. ททํ ปิโย โหติ มนุสฺसानํ ผู้ให้ย่อมเป็นที่รักของมนุษย์ทั้งหลาย
๒. ภขฺนฺติ นํ พหุชนา ชนทั้งหลายย่อมคบหาสมาคมกับเขา
๓. กิตฺติยจฺจ ปปโปติ เขาย่อมได้รับเกียรติยศชื่อเสียง

๔. อมงกุฎโต ปริสั วิคาหติ เขาย่อมไม่เก้อเงินเมื่อเข้าสู่ชุมชน
๕. สพพคฺคฺธ วิสารโท โหติ เขาย่อมแกล้วกล้าในที่ทุกสถาน
๖. อสมมุพฺโพท กาลํ กโรติ เขาย่อมไม่หลงลืมเมื่อทำกาละ
๗. สกฺกํ โลกํ อุปปชฺชติ เมื่อตายไป เขาย่อมเข้าถึงโลกสวรรค์
๘. ปีติปาโมชฺชํ ปฏฺิลภติ เขาย่อมได้ความปีติและปราโมช

ลักษณะที่ ๑๐ การให้ที่ไม่เป็นบุญ (ไม่เป็นทาน) ทางศาสนากว่าไว้ว่ามี ๕ อย่าง คือ

๑. มชฺชทานํ การให้น้ำเมา
๒. สมชฺชทานํ การให้มหรสพ
๓. อิตฺถิทานํ การให้หญิงแก่ชาย
๔. อุสภทานํ การให้โคตัวผู้แก่โคตัวเมีย
๕. จิตฺตกมฺมทานํ การให้จิตรกรรม (ภาพไปภาพเปลือย)

ลักษณะที่ ๑๑ คือ องค์ประกอบของการทำบุญ (ให้ทาน) ที่จะทำให้มีผลสมบุญ
ที่เรียกว่า สัมปทา หรือ สัมปทาคุณ (หลักนี้ คือ ทานในบุญกิริยาวัตถุ) มี ๔ อย่าง คือ

๑. วัตถุสัมปทา ถึงพร้อมด้วยวัตถุ หมายถึงบุคคลผู้เป็นที่ตั้งรองรับทาน เช่น
ทักษิณายบุคคล เป็นพระอรหันต์ หรือพระอนาคามี ผู้ชำนัโรธสมาบัติได้ เป็นต้น อย่างไรก็ตาม
ทางศาสนาสอนว่า การทำทานจะต้องเลือกทำกับผู้ที่ปราศจากราคะโทสะโมหะ หรือผู้ที่ปฏิบัติเพื่อ
ปราศจากราคะโทสะโมหะ จึงจะมีผลสมบุญ (วิตราโค วิตโทโส วิตโมโห , รากวินยาย โทสวิน-
ยาย โมหวินยาย ปฏิปนฺโน)

๒. ปัจจัยสัมปทา ถึงพร้อมด้วยปัจจัย คือ สิ่งที่จะให้เป็นของบริสุทธี ได้มาโดย
ชอบธรรม หรือ หากซื้อเขามาเงินที่ซื้อนั้นจะต้องได้มาโดยความบริสุทธี เว้นโจรกรรม ๑๔ อย่าง

๓. เจตนาสัมปทา ถึงพร้อมด้วยเจตนา ได้แก่เจตนาของผู้ให้ จะต้องตั้งใจให้หรือ
บริจาค เพื่อสร้างความบริสุทธีแห่งจิตใจของตนจริง ๆ ไม่แฝงเจตนาเห็นแก่ตัวไว้ในการให้ทาน
นั้นด้วย คือ จะต้องเจตนาบริสุทธีจริง ๆ ทั้ง ๓ กาล ดังนี้

- ๓.๑ ปุพฺเพ ทานา สุมโน โหติ ก่อนให้ทานต้องมีใจดี
- ๓.๒ ททํ จิตฺตํ ปสาทเย ขณะให้ก็ต้องมีจิตผ่องใส
- ๓.๓ ทตฺวา อุตฺตมโน โหติ ครั้นให้แล้วก็มีจิตเข้มแข็งเบิกบาน

๔. คุณาติเรกสัมปทา ถึงพร้อมด้วยคุณส่วนพิเศษ คือ ปฏิภาหมีคุณสมบัติพิเศษ
เช่น ทักษิณายบุคคลนั้น ออกจากนิโรธสมาบัติใหม่ ๆ

ในคัมภีร์อุทาน อัฐกถา พูดถึงทานสมบัติไว้ ๓ ประการ คือ ๑. เขตตสมบัติ บุญเขตถึงพร้อม ได้แก่ปฏิภาณหกรผู้รับทานเป็นผู้ประพฤติดี ปฏิบัติชอบ ประกอบด้วยคุณธรรม ๒. ไทยธรรมสมบัติ คือ สิ่งที่ทำให้เป็นของบริสุทธ์ ได้มาโดยชอบธรรม ๓. จิตตสมบัติ เจตนาถึงพร้อม คือให้ด้วยความตั้งใจ คิดจะให้เป็นประโยชน์แก่ผู้รับอย่างแท้จริง มีเจตนาบริสุทธ์ทั้ง ๓ กาลดังกล่าวแล้ว

ข. ปิยวาจา

ปิยวาจา หมายถึงการเจรจาถ้อยคำไพเราะ การพูดคำสุภาพอ่อนหวาน เพื่อให้เกิดความสามัคคี การสงเคราะห์ด้วยการพูดนั้น เป็นเรื่องสำคัญอีกอย่างหนึ่ง เพราะคนเรานั้น คำพูดมีบทบาทสำคัญยิ่ง ดังที่สุนทรภู่ ทรูกรวีได้เคยกล่าวไว้ในที่ต่าง ๆ เช่น

ปากเป็นเอกเลขเป็นโทโบราณว่า หนังสือเป็นตรีมีปัญญาไม่เสียหลาย
ถึงรู้มากไม่มีปากลำบากตาย มีอุบายพูดไม่เป็นเห็นป่วยการ

หรือที่ว่า

ถึงบางพูดพูดดีเป็นศรีศักดิ์ มีคนรักกรสถ้อยอร่อยจิต
แม่นพูดชั่วตัวตายทำลายมิตร จะชอบผิดในมนุษย์เพราะพูดจา

ดังนั้น เรื่องคำพูดหรือเรื่องปาก จึงเป็นเรื่องสำคัญ ถึงกับยกให้เป็นเอก (๑) เลยทีเดียว ดังที่กล่าวไว้ในอีกที่หนึ่งว่า

ปากเป็นเอกเหมือนเสกมนต์ให้คนเชื่อ นลาคเหลือวาจาปรีชาฉาน
จะกล่าวถ้อยร้อยคำให้รำคาญ เป็นรากฐานเกิดตนพินลำเค็ญ

หรือที่ว่า

อันมนุษย์สุดนิยมเพียงลมปาก จะได้ยากโหยหิวเพราะชีวหา
ถ้าพูดดีมีคนเขามาเมตตา จะพูดจาจงพิเคราะห์ให้เหมาะสม ฯ

สรีระร่างกายของคนเรานั้น มีทวารคือประตูอยู่ ๕ ประตู คือ ตา ๒, หู ๒, จมูก ๒ ปาก ๑, ทวารหนัก ๑ ทวารเบา ๑ ในทวารทั้ง ๕ นี้ ปากแม้จะมีเพียง ๑ เท่านั้น แต่ก็มีความสำคัญมาก เพราะทำหน้าที่ทั้งเข้าทั้งออก ที่เข้าคือนำอาหารเข้าไปหล่อเลี้ยงร่างกาย ที่ว่าออกคือทำหน้าที่พ่นหรือพูดออกมา สื่อสารสัมพันธ์กันให้รู้เรื่อง เราเรียกว่าหน้าที่ของปาก ในหน้าที่ของปากทั้ง ๒ อย่างนี้ หน้าที่ที่ ๒ คือ การพูดมีความสำคัญมากดังกล่าวนั้น ว่ากันว่า ปากของคนเรานั้น มี ๓ ปาก (๓ ลักษณะ) คือพูดออกมา ๓ ลักษณะ ได้แก่

๑. คุณภาณี	ปากคูถ (ปากเหม็น)
๒. ปุปฺผภาณี	ปากดอกไม้ (ปากหอม)
๓. มธุรภาณี	ปากน้ำผึ้ง (ปากหวาน) ใ

คนทั่วไป เขาใช้ปากพูด แต่คนบางคนใช้ปากจี้ (คูถ) นั้นหมายถึงใช้ปากถ่ายสิ่ง
ที่เหม็น ๆ ออกมา เช่น พูดเท็จ พูดต่อเสียด พูดคำหยาบ พูดเพื่อเจ้อ เป็นต้น เรียกว่าวจิหฺจจริต
คือ พูดชั่ว นี้เรียกว่าคุณภาณี ปากคูถ ใช้ปากนี้สงเคราะห์คนไม่ได้

บางคนใช้ปากพูดแต่คำจริง พูดถูกกาลเวลา พูดอ่อนหวาน พูดสมานสามัคคี พูดมี
ประโยชน์ เรียกว่าวจิสฺจจริต คือ พูดดี พูดคำสุภาษิต พูดจาภาษาดอกไม้ นี้เรียกว่าปุปฺผภาณี

คนบางคนนอกจากพูดจาภาษาดอกไม้ที่เรียกว่าปากหอม แล้ว ยังพูดมธุรสวาจา
ได้อีกด้วย คือพูดได้ทั้งอ่อนทั้งหวานปานน้ำผึ้ง นี้เรียกว่า มธุรภาณี

คำพูดของคนเราที่พูดไปมาอยู่ทุกวันนี้ จะมีลักษณะใหญ่ ๆ อยู่ ๒ อย่าง คือ หาก
พูดแล้วคนฟังรักคนพูด วาจานั้นเรียกว่า ปิยวาจา คำพูดที่น่ารัก แต่หากพูดแล้วคนฟังชังคนพูด
วาจานั้นเรียกว่า อปฺปิยวาจา คำพูดที่ไม่น่ารัก ปิยวาจาหรือวาจาที่น่ารักนั้น มีลักษณะ ๗ อย่างคือ

๑. เนพา วาจา	คำพูดที่ไม่มีโทษ
๒. กณฺณสุขา วาจา	คำพูดที่ฟังแล้วสบายหู
๓. หทยงฺคมา วาจา	คำพูดที่ดูดีมีชัยซึ่งใจ (ถึงใจ)
๔. อพฺรุสา วาจา	คำพูดที่ไม่หยาบคาย
๕. โปรี วาจา	คำพูดที่เป็นภาษาชาวเมือง

๖. พหุชนกนฺตา วาจา	คำพูดที่คนส่วนมากรักใคร่
๗. พหุชนมนปา วาจา	คำพูดที่คนส่วนมากชอบใจ ฟังแล้วเอิบอิมใจ

นอกจากคำพูดที่เป็นปิยวาจาแล้ว ยังมีคำพูดอีกชนิดหนึ่งที่เราพูดกันในสังคมว่า
คำสุภาษิต ซึ่งแปลว่า คำพูดที่ดี จะมีลักษณะหรือองค์ประกอบ ๕ อย่างด้วยกัน คือ

๑. กาลเนน ภาสิตา วาจา	คำพูดที่พูดออกมาถูกกาลเวลา
๒. สจฺเจเนน ภาสิตา วาจา	คำพูดที่พูดออกมาจากความจริง
๓. สณฺุเหเนน ภาสิตา วาจา	คำพูดที่พูดออกมาด้วยความอ่อนหวาน
๔. อตฺตสญฺุหิตเนน ภาสิตา วาจา	คำพูดที่พูดออกมามีประโยชน์
๕. เมตฺตจิตฺตเนน ภาสิตา วาจา	คำพูดที่พูดออกมาด้วยจิตเมตตา

อย่างไรก็ตาม การพูดคำที่เป็นสุภาษิตก็ดี คำพูดที่เป็นปียวาจาก็ดี เป็นวิธีการ สงเคราะห์อย่างหนึ่ง ตามหลักการสังคัมสงเคราะห์แนวพุทธ ว่ากันว่าไม่มีใครในโลกนี้ชอบฟัง คำที่เป็นอภัยปียวาจหรือคำวจีหุจจริต มีแต่คนชอบฟังคำที่เป็นปียวาจหรือคำวจี-สุจริต ทั้งนั้น แม้เสียที่เป็นสัตว์ร้ายที่สุด ก็ชอบดมดอกไม้ ว่ากันอย่างนั้น ก่อนจบสังคหัตถุเรื่องปียวาจ ขอสรุปด้วยคำโคลงโลกนิติ ที่กล่าวถึงคุณของการพูดปียวาจ เอาไว้ว่า

อ่อนหวานมานมิตรล้วน	เหลือหลาย
หยาบบ่มีเกลอกราย	เกลื่อนไกล่
จุดดวงศศิฉาย	ดาวดาษ ประดับนา
สุริยะส่องดาราไว้	เมื่อร้อนแรงแสง ๆ

ค. อุตตจริยา

อุตตจริยา แปลว่า การประพฤติประโยชน์ คือ การสงเคราะห์ด้วยการประพฤติดนเป็นประโยชน์ การบำเพ็ญประโยชน์ช่วยเหลือกันในวงแคบ และบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ในวงกว้าง ทำคนให้เป็นประโยชน์และทำในสิ่งที่เป็นประโยชน์ ตลอดถึงชวนช่วยแก้ไขปรับปรุงส่งเสริมทางจริยธรรม ไม่ว่าเราจะมีฐานะภาวะหรือความรู้ความสามารถอย่างไร ก็ใช้ความรู้ความสามารถหรือฐานะภาวะนั้น ช่วยเหลือในกิจการงานต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นส่วนบุคคล ส่วนรวม หรือ ส่วนสาธารณประโยชน์ ก็ตาม ถ้อยคำตามภษิตโบราณที่ว่า “อยู่บ้านท่านอย่านิ่งดูคายนั่งวุ่นวายให้ลูกท่านเล่น ”

คนเราทุกคนได้รับการสมมุติ (สมมุติสังจะ) สลับซับซ้อนมาก เช่น เป็นพ่อแม่เขา เป็นลูกเขา เป็นครูอาจารย์เขา เป็นศิษย์เขา เป็นสามีภรรยาเขา เป็นเพื่อนเขา เป็นนายเขา เป็นลูกน้องเขา เป็นนักบวช เป็นศาสนิกชน เป็นต้น ว่าเป็นไปแล้ว หากเราจะสงเคราะห์คนหรือสังคัมตามที่เรได้รับการสมมุตินี้ ก็จะชื่อว่าเราได้ปฏิบัติตามหลักการสังคัมสงเคราะห์แนวพุทธ ที่กล่าวมาแล้วอย่างสมบูรณ์ เรื่องการปฏิบัติตามหน้าที่หรือสงเคราะห์ตามหน้าที่ที่ได้รับการสมมุติดังกล่าวนี้ มีปรากฏในสิงคาลกสูตร ซึ่งพระพุทธองค์ตรัสกับสิงคาลมาณพผู้เคร่งครัดในการไหว้ทิศทั้ง ๖ เป็นประจำ เรื่องมีว่า

วันหนึ่งพระบรมศาสดาเสด็จออกจากวิหารเวฬุวัน เข้าไปบิณฑบาตในกรุงราชคฤห์ ได้ทอดพระเนตรเห็นสิงคาลกumar ผู้ลุกขึ้นแต่เช้าตรู่ มีผมและเสื้อผ้าเปียก กำลังประคองอัญชลี

ไหว้ทิศทั้ง ๖ อยู่ จึงตรัสถามว่า “ สิงคาละ เพราะเหตุไร เธอจึงลุกขึ้นแต่เช้า ทั้งผมและเสื้อผ้าก็ยังเปียกชุ่ม แล้วทำการไหว้ทิศทั้ง ๖ อยู่อย่างนี้ ” สิงคาลกุมารกราบทูลว่า “ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก่อนที่บิดาของข้าพระพุทธเจ้าจะตาย ได้สั่งให้ข้าพระองค์ไหว้ทิศทั้ง ๖ เหล่านี้ ข้าพระองค์สักการะเคารพนับถือและบูชาคำสั่งของบิดาของข้าพระองค์ จึงทำอย่างนี้ พระเจ้าข้า ”

พระพุทธองค์จึงตรัสว่า “ สิงคาละ ตามธรรมเนียมแบบแผนของพระอริยชนนั้น เขาไม่ไหว้ทิศ ๖ กันอย่างนี้ แต่การไหว้ทิศทั้ง ๖ ของพระอริยชนนั้น คือ การปฏิบัติสังเคราะห์ซึ่งกันและกัน ของบุคคล ๖ คู่ ๑๒ ประเภท ดังนี้ ฯปะ ฯ ”

ทิศหก

๑. ปุรัตถิมทิศ ทิศเบื้องหน้า ได้แก่บิดามารดา เป็นบุรพเทพ เป็นบูรพาจารย์ เป็นบุพพการี คือผู้ที่ทำอุปการะก่อน ย่อมจะต้องอนุเคราะห์สังเคราะห์บุตรธิดา ๕ อย่าง คือ

- ๑.๑ ห้ามปรามลูกมิให้ทำความชั่ว
- ๑.๒ อบรมให้ลูกตั้งอยู่ในความดี
- ๑.๓ ให้การศึกษาเล่าเรียน
- ๑.๔ หาก่ครองที่สมควรให้
- ๑.๕ มอบทรัพย์สมบัติให้ เมื่อถึงโอกาสอันควร

- ฝ่ายบุตรธิดา เมื่อได้รับการสังเคราะห์อนุเคราะห์อย่างนี้แล้ว ก็สมควรปฏิบัติต่อบิดามารดา ด้วยสถาน ๕ อย่าง คือ

- (๑) ท่านเลี้ยงดูเรามาแล้ว เราต้องเลี้ยงดูท่านตอบ
- (๒) ช่วยทำกิจธุระการงานของท่าน
- (๓) ดำรงวงศ์สกุลของท่าน
- (๔) ประพฤติตนให้เหมาะสมกับความเป็นทายาท
- (๕) เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ท่าน

๒. ทักขิณทิศ ทิศเบื้องขวา ได้แก่ครู — อาจารย์ เป็นผู้มีพระคุณต่อเรา เป็นผู้คอยอบรมสั่งสอนให้เรามีความรู้ มีความประพฤติดี ครู อาจารย์ย่อมอนุเคราะห์สังเคราะห์ศิษย์ ด้วยสถานะ ๕ อย่าง คือ

- ๒.๑ แนะนำสั่งสอนในทางดี
- ๒.๑ สอนให้เข้าใจแจ่มแจ้ง

๒.๓ สอนศิลปวิทยาให้โดยสิ้นเชิง ไม่ปิดบังอำพราง

๒.๔ ให้การยกย่องตามโอกาสอันควร

๒.๕ ให้ความคุ้มครองป้องกัน

- ฝ่ายศิษย์ ก็ควรปฏิบัติต่อครู—อาจารย์ ด้วยสถานะ ๕ อย่าง เช่นกัน ดังนี้

(๑) ลูกขึ้นต้อนรับ

(๒) เข้าไปคอยรับใช้ ในโอกาสอันควร

(๓) ตั้งใจเรียน ตั้งใจฟังคำสั่งสอน

(๔) ช่วยเหลืออุปถัมภ์

(๕) เรียนศิลปวิทยา ด้วยความเคารพ

๓. ปัจฉิมทิส ทิสเบื้องหลัง ได้แก่ สามีภรรยา ต้องปฏิบัติต่อกันอย่างมี
ธรรม จึงจะอยู่ร่วมกันอย่างผาสุก อันดับแรก สามีต้องปฏิบัติภรรยา ด้วยสถานะ ๕ อย่าง คือ

๓.๑ ยกย่องให้เกียรติสมฐานะเป็นภรรยา

๓.๒ ไม่ดูถูกดูหมิ่นภรรยา

๓.๓ ไม่นอกใจภรรยา

๓.๔ มอบความเป็นใหญ่ในบ้านให้

๓.๕ ให้ของกำนัลตามโอกาสอันควร (ให้เครื่องแต่งตัว)

- ฝ่ายภรรยา ได้รับการปฏิบัติจากสามีอย่างนี้ ควรปฏิบัติต่อสามี ด้วยสถานะ
๕ เช่นกัน คือ

(๑) จัดงานบ้านให้เรียบร้อย

(๒) สงเคราะห์ญาติมิตรของสามี ด้วยดี

(๓) ไม่นอกใจสามี

(๔) รักษาทรัพย์ที่สามีหามาได้

(๕) มีความขยัน ไม่เกียจคร้านในการงานทั้งปวง

๔. อุตฺรทิส ทิสเบื้องซ้าย ได้แก่ มิตรสหายที่ดี พึงปฏิบัติต่อเรา ด้วยสถานะ
๕ อย่าง ดังนี้

๔.๑ ป้องกันเรา เมื่อเราอยู่ในความประมาท

๔.๒ รักษาทรัพย์สินของเรา เมื่อเราอยู่ในความประมาท

๔.๓ เมื่อมีภัยเอาเป็นที่พึ่งพำนักได้

๔.๔ ไม่ละทิ้งเราในยามทุกข์ยาก

๔.๕ ให้ความนับถือตลอดถึงวงศ์ตระกูลของเราด้วย

- ส่วนเรา เมื่อได้รับการปฏิบัติจากมิตรสหายด้วยดีเช่นนี้แล้ว ก็ควรตอบแทนความดีของมิตรสหาย ด้วยสถานะ ๕ อย่าง เช่นกัน คือ

(๑) เพื่อแผ่แบ่งปัน

(๒) เจรจาด้วยถ้อยคำไพเราะ มีน้ำใจ

(๓) ให้ความช่วยเหลือเกื้อกูล

(๔) วางตนเสมอต้นเสมอปลาย (สمانัตตตา)

(๕) ให้ความซื่อสัตย์ จริงใจ

๕. เภฏฐิมทิส ทิสเบื้องล่าง ได้แก่คนงานหรือลูกจ้างกับนายจ้าง ต้องปฏิบัติต่อกันด้วยธรรมะ จึงจะดำเนินกิจการให้เป็นไปได้ด้วยความเรียบร้อยก้าวหน้าได้ โดยนายจ้างควรปฏิบัติต่อลูกจ้าง ด้วยสถานะ ๕ อย่าง ดังนี้

๕.๑ ให้ทำงานตามความเหมาะสม กับกำลังความสามารถ

๕.๒ ให้ค่าจ้างตามความสามารถ

๕.๓ ให้สวัสดิการตามสมควร

๕.๔ ได้ของแปลก ๆ มา ก็แบ่งปันให้

๕.๕ ให้มีวันหยุดพักผ่อนตามสมควร

- ฝ่ายคนงานหรือลูกจ้าง ก็ควรปฏิบัติสิ่งที่ดีตอบแทนแก่นายจ้าง หรือผู้บังคับบัญชา ด้วยสถานะ ๕ อย่าง ดังนี้

(๑) เริ่มทำงานก่อนนายจ้าง

(๒) เลิกงานทีหลังนายจ้าง

(๓) ถือเอาแต่ของที่นายจ้างให้

(๔) ทำการงานให้ดีมีประสิทธิภาพขึ้นเรื่อย ๆ

(๕) ยกย่องและเผยแพร่เกียรติคุณของนายจ้าง

๖. อุปริมทิส ทิสเบื้องบน ได้แก่แก่นักบวช หรือพระสงฆ์ผู้ทรงศีล เป็นผู้มีความประพฤติดีประพฤติชอบ เป็นผู้เผยแผ่พระพุทธศาสนา กับพุทธศาสนิกชน ต้องปฏิบัติต่อกันด้วยธรรมะ โดยพระสงฆ์จะต้องสงเคราะห์อนุเคราะห์ต่อพุทธศาสนิกชน ด้วยสถานะ ๕ อย่าง คือ

- ๖.๑ ห้ามปรามจากความชั่ว
- ๖.๒ ให้ตั้งอยู่ในความดี
- ๖.๓ อนุเคราะห์ด้วยความปรารถนาดี
- ๖.๔ ให้ได้ฟังเรื่องที่ยังไม่เคยฟัง
- ๖.๕ บอกหนทางแห่งความสุขความเจริญให้

- ฝ่ายพุทธศาสนิกชน (คฤหัสถ์) ก็ควรปฏิบัติดีต่อพระสงฆ์หรือนักบวช ด้วยสถานะ ๕ อย่าง ดังนี้

- (๑) กระทำการใด ๆ เกี่ยวกับพระสงฆ์ ด้วยความปรารถนาดี
- (๒) พูดเรื่องเกี่ยวกับพระสงฆ์ ด้วยความปรารถนาดี
- (๓) คิดเรื่องเกี่ยวกับพระสงฆ์ ด้วยความปรารถนาดี
- (๔) ต้อนรับท่านด้วยความเต็มใจ
- (๕) อุปถัมภ์ท่านด้วยปัจจัย ๔ มีอาหาร เป็นต้น

พระพุทธองค์ตรัสสั่งสอนเรื่องทิศ ๖ แก่ลิงกาลกุมาร อย่างจำแนกแยกแยะ เพราะการสงเคราะห์เกื้อกูลกันของบุคคลแต่ละประเภท (๑๒ ประเภท) มีลักษณะที่แตกต่างกันออกไป ดังนั้น หลักการปฏิบัติหรือการให้การสงเคราะห์อนุเคราะห์ต่อกัน จึงย่อมมีลักษณะที่แตกต่างกันตามไปด้วย ด้วยเหตุนี้ บุคคลที่รู้หลักเกณฑ์ในการปฏิบัติตน หรือปฏิบัติต่อกันตามกาลเทศะ ย่อมอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมได้อย่างสงบสุข นอกจากนี้ยังจะได้รับคุณประโยชน์อีกอย่างน้อย ๗ ประการ ดังนี้

- ๑. เป็นผู้รู้จักหน้าที่ที่จะพึงปฏิบัติต่อบุคคลอื่น
- ๒. เป็นผู้รู้จักฐานะและความรับผิดชอบของตน
- ๓. ได้รับความร่วมมือร่วมใจจากผู้ที่เกี่ยวข้อง
- ๔. เป็นผู้มีวัฒนธรรมอันดีงาม
- ๕. สามารถสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับบุคคลอื่นได้ง่าย
- ๖. อยู่ร่วมกับบุคคลอื่นได้ ด้วยความสงบสุข
- ๗. จะประสบความสำเร็จในชีวิต ทั้งครอบครัวและการทำงาน

กล่าวได้ว่า ผู้ปฏิบัติดังกล่าวนี้ เชื่อว่าปกปักรักษาทั่วทุกทิศให้เป็นแดนเกษมสุขปลอดภัย และเชื่อว่าได้บำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์ตามหลักอรรถจริยาในเรื่องสังคหัตถุนี้ด้วย

ก่อนจบเรื่องอรรถจริยา คือการประพาศติประโยชน์ ขอสรุปการประพาศติตนให้เป็นประโยชน์ ด้วยคำโคลงที่ว่า

อาศัยเรือนท่านให้	วิจารณ์
เห็นท่านทำงาน	ช่วยพร้อม
แม้มีกิจโดยสาร	นาเวศ
พายคอยช่วยค้ำจ้วง	จรดให้จนถึง ฯ

ง. สมานัตตตา

สมานัตตตา แปลว่า ความมีตนเสมอ คือ การทำตนหรือวางตัวเสมอต้นเสมอปลาย ปฏิบัติตนสม่ำเสมอในชนทั้งหลาย เสมอในสุขและทุกข์ โดยร่วมรับรู้รับแก้ไข ตลอดถึง วางตนเหมาะแก่ฐานะ ภาวะ บุคคล เหตุการณ์ และสิ่งแวดล้อม ถูกต้องตามธรรมในแต่ละกรณี การวางตนเหมาะสมเป็นการสงเคราะห์กันอย่างหนึ่ง ซึ่งจะทำให้ตนเองสบายใจและผู้ที่เกี่ยวข้องก็สบายใจด้วย นอกจากนี้จะทำให้เราประสบความสำเร็จในชีวิตและหน้าที่การงาน อีกด้วย แต่หากเราวางตัวไม่เหมาะสม ก็จะได้รับคำตำหนิติเตียนจากผู้ที่เราเกี่ยวข้อง ว่าเรา ไม่รู้จักที่สูงที่ต่ำ ไม่มีสัมมาคารวะ หรือไม่มีการศึกษาอบรม เป็นต้น และทำให้มีอุปสรรคในการดำเนินชีวิตมากมาย ดังคำประพันธ์ของท่านพระครูพิศาลธรรมโกศล (หลวงตาแพรเชื้อไม้) วัดประยูรวงศาวาส ที่ท่านได้สอนชาวโลกเอาไว้ ซึ่งได้อ่านมาแล้วครั้งหนึ่ง ที่ว่า

ถ้าแคบนึก	ก็มัก	ขยับยาก
ถ้ากว้างมาก	ก็ไม่มีอะไร	มาใส่สม
ถ้าสูงนึก	ก็มักลอย	ไปตามลม
ถ้าต่ำนึก	ก็มักจะจม	ธรณี

ดังได้กล่าวแล้วในเรื่องอรรถจริยา (การประพาศติประโยชน์) ว่า คนเรานั้น ได้รับการสมมุติสลับซับซ้อนหลายเรื่อง (สมมุติสัจจะ) ในตัวเราคนเดียวนี้แหละ บางครั้งเราเป็นพ่อแม่ เขา บางคราวเป็นลูกเขา บางขณะเป็นสามีภรรยาเขา บางกาลเวลาเป็นนายเขา บางครั้งก็เป็นลูกน้องเขา บางครั้งเป็นครูอาจารย์เขา แต่บางครั้งก็เป็นศิษย์เขา ตลอดถึงเป็นข้าราชการ ทหาร ตำรวจ เป็นพระเป็นเณร และเป็นอะไรต่อมิอะไรอีกมากมาย ดังที่เราเป็นกันอยู่ขณะนี้

ที่พระตรัสสอนว่าการวางตัวเหมาะสม (สมานัตตตา) นั้น ก็คือการวางตัวให้เหมาะสมกับที่ตัวเราเป็น นั่นเอง เช่น เป็นพระก็วางตัวให้เหมาะสมกับที่เป็นพระ เป็นทหารตำรวจก็วางตัว

ให้เหมาะสมกับที่เป็นทหารตำรวจ เป็นพ่อแม่เขาก็วางตัวให้เหมาะสมกับที่เป็นพ่อแม่เขา เป็น
 สามิภรรยาเขาก็วางตัวให้เหมาะสมกับที่เป็นสามิภรรยาเขา เป็นต้น

การวางตนเหมาะสมนั้น นอกจากเป็นการทำตัวของเราให้มีเสน่ห์น่ารักแล้ว ยังเท่ากับเป็น
 การสังคัมสงเคราะห์ตามแนวทางพุทธศาสนาด้วย เพราะสังคัมทุกสังคัม ไม่ว่าจะเป็นสังคัมของ
 พระสงฆ์หรือคฤหัสถ์ สังคัมชาวพุทธหรือชาวคริสต์ สังคัมชาวบ้านหรือชาวดัด สังคัมคนรวย
 หรือคนจน ล้วนนิยมชมชอบผู้ที่วางตัวได้ดีหรือวางตัวเหมาะสม ทั้งนี้

บทที่ ๗

กลุ่มบุคคลและองค์กรชาวพุทธที่สำคัญ

ในประเทศไทยเรา นอกจากพระสงฆ์และวัดต่าง ๆ แล้ว ยังมีองค์กรทางพุทธศาสนาที่
 สำคัญ ๆ ที่ทำงานเพื่อพระพุทธศาสนาอีกมาก เช่น องค์กรพุทธศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลก (พ.ส.ล.)
 พุทธสมาคมแห่งประเทศไทย ยุวพุทธิกสมาคมแห่งประเทศไทย สภาสังคัมสงเคราะห์แห่งประเทศไทย
 ไทย เปรียญธรรมสมาคมแห่งประเทศไทย และสมาคมต่าง ๆ ทางพุทธศาสนา เป็นต้น

ในบทนี้จะไม่พูดถึงองค์กรต่าง ๆ ดังกล่าวแล้ว แต่จะยกตัวอย่างกลุ่มบุคคลและองค์กร
 ทางพุทธศาสนาในอินเดียปัจจุบัน ที่พยายามเผยแพร่พุทธศาสนาอย่างจริงจังเท่านั้น ซึ่งบาง
 องค์กรก็สามารถเผยแพร่ได้ผลดี บางองค์กรก็ได้ผลบ้างตามสมควร ซึ่งพอจะเรียงลำดับองค์กร
 ตามความสำเร็จ ได้ดังนี้

๑. สำนักกัมมัฏฐานของโคอินก้า ตามแนวของท่านสัทธา นารายัน โคอินก้า
๒. สมาคมมหาโพธิ์ นำโดยท่าน ดร.พระรัฐฐุปาลมหาเถระ
๓. พระธรรมทูตไทยสายอินเดีย ก่อตั้งโดย สมเด็จพระธีรญาณมุนี วัดจักรวรรดิ ฯ
๔. องค์กรดาลามะ ผู้นำชาวธิเบต
๕. คณะสงฆ์อินเดีย
๖. พุทธสมาคมประเทศอินเดีย
๗. วัดไทยในอินเดีย มีหลายวัด ดังนี้

๗.๑ วัดไทยพุทธคยา ก่อสร้าง สมัย จอมพล ป.พิบูลสงคราม

- ๓.๒ วัดไทยนาลันทา ก่อตั้งโดย พระมหาเถระ ดร.จักคิส กัสสปะ
 ๓.๓ วัดไทยสารนาถ ก่อตั้งโดย พระครูประกาศสมาธิคุณ วัดมหาธาตุ
 ๓.๔ วัดไทยกุสินาราเฉลิมราชย์ นำโดย พระสุเมธาธิบดี วัดมหาธาตุ
 ๓.๕ วัดป่าพุทธคยา นำโดย ดร.พระครูวชิรจิตโสภณ วัดสุทธจินดา น.ม.
 ๓.๖ วัดไทยกุสาวดีวรพุทธวิหาร นำโดยพระมหาบุญเลิศ กุตุตธมฺโม ซึ่ง
 เป็นวัดพระสงฆ์ฝ่ายคณะธรรมยุติกนิกายแห่งแรก ในอินเดีย
- ๓.๗ สำนักปฏิบัติธรรมแดนมหามงคล นำโดย อุบาสิกาบังกช สิทธิผล
 ๓.๘ วัดไทยสิริราชคฤห์ นำโดย พระอาจารย์วิเชียร วชิรวโธ

ฯลฯ

ในกลุ่มบุคคลและองค์กรชาวพุทธที่สำคัญ ๆ ดังกล่าวนี จะขอนำประวัติมาเล่าโดยสังเขป
 สัก ๓ องค์กร พอเป็นตัวอย่างการสังคมนาเคราะห์แนวพุทธ คือ สมาคมมหาโพธิ์, พระธรรม
 ทูตไทยสายอินเดีย และพุทธสมาคมประเทศอินเดีย ตามลำดับ ดังนี้

๑. สมาคมมหาโพธิ์ นับเป็นองค์กรต้น ๆ ที่เข้าไปเผยแพร่พุทธศาสนาในอินเดีย
 อย่างเป็นรูปเป็นร่าง ก่อตั้งโดย ท่านอนาคาริก ธรรมปาละ ชาวศรีลังกา เมื่อ พ.ศ. ๒๕๔๕ และ
 พุทธสถานต่าง ๆ ก็ได้รับการคุ้มครองดูแลเอาใจใส่จากรัฐบาลอินเดียมากขึ้น ก็เพราะอาศัยสมาคม
 มหาโพธิ์ ซึ่งนำโดยท่านอนาคาริก ธรรมปาละ ผู้นี้

ปัจจุบันมีสาขาอยู่หลายแห่งในอินเดีย เช่น ที่กัลกัตตา สารนาถ เดลลี พุทธคยา
 สาญจี เป็นต้น มีพระ ดร.รัฐपालมหาเถระ ผู้อำนวยการศูนย์วิปัสสนานานาชาติพุทธคยา เป็น
 ประธานสมาคมคนล่าสุด ท่านเข้ารับตำแหน่งประธานสมาคมมหาโพธิ์ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๔๕
 สมาคม ฯ มีกิจกรรมหลายอย่างที่เป็ประโยชน์ในการเผยแพร่ เช่น

(๑) สมาคมมหาโพธิ์ ที่สารนาถ ออกวารสาร ๓ ฉบับ คือ วารสารธรรมทูตราย ๓
 เดือน ทั้งภาษาฮินดีและภาษาอังกฤษ และสมาคมมหาโพธิ์พุทธคยาออกวารสารมหาโพธิ์ เป็นต้น

(๒) จัดตั้งโรงเรียนขึ้นหลายแห่ง เช่น วิทยาลัยมหาโพธิ์ ที่สารนาถ เป็นต้น

การดำเนินงานของสมาคมมหาโพธิ์ ได้รับผลบ้างตามสมควร แม้จะไม่มีผู้เปลี่ยนศาสนา
 นับถือพระพุทธศาสนามากนักก็ตาม แต่ก็ได้ทำประโยชน์ให้แก่แผ่นดินอินเดียและพุทธศาสนา
 พอสมควร โดยเฉพาะเป็นตัวผลักดันให้รัฐบาลอินเดียเข้ามาบูรณะปกป้องพุทธศาสนาทั่วอินเดีย
 และสมาคม ฯ ก็เคยทำหน้าที่สื่อเชิญ ดร.เอ็มเบ็ดก้าร์ มานับถือพระพุทธศาสนา ในคราวที่ ดร.เอ็ม –
 เบ็ดก้าร์ เปลี่ยนศาสนา จากศาสนาฮินดูมาเป็นศาสนาพุทธ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๕๘ ด้วย

พูดถึง ท่านอนาคาริก ธรรมปาละ แล้ว ก็ควรทราบประวัติสังเขปของท่านในฐานะเป็นผู้นำที่ยิ่งใหญ่ ในการฟื้นฟูพระพุทธศาสนาในอินเดีย ใหม่นี้ด้วย ท่านอนาคาริก ธรรมปาละ เป็นชาวลังกา เกิดเมื่อปี พ.ศ.๒๔๐๗ ในตระกูลผู้ดีลังกา ได้เปลี่ยนไปนับถือคริสต์ ในสมัยที่ลังกาเป็นอาณานิคมของอังกฤษ เดิมท่านชื่อเดวิด

ต่อมา เดวิดได้เรียนรู้พระพุทธศาสนาจากชาวอเมริกัน ชื่อ พ.อ.ฮอลคอตต์ จึงหันมานับถือพระพุทธศาสนา และเมื่อได้รู้ว่าพระพุทธศาสนาถูกเบียดเบียนต่าง ๆ จึงได้ตั้งปณิธานที่จะฟื้นฟูพระพุทธศาสนา โดยครองตนเป็นอนาคาริก (ผู้ไม่มีบ้านเรือน) เพื่อให้ทำงานได้สะดวก และใช้ชื่อใหม่ว่า อนาคาริก ธรรมปาละ ตั้งแต่นั้นมา

ณ วันที่ ๒ มกราคม พ.ศ.๒๔๓๔ หลังจากเขียนสารนาถแล้ว ท่านมาที่พุทธคยา เมื่อได้เห็นสภาพของอภิสัมพุทธสถานที่ถูกทอดทิ้งทรุดโทรม และตกอยู่ในการครอบครองของนักบวชฮินดูที่เรียกว่ามหันต์แล้ว ได้ปฏิญาณตนต่อหน้าต้นศรีมหาโพธิ์ ว่าจะอุทิศชีวิตของตนเพื่อกู้พุทธสถานสำคัญนั้น ให้กลับคืนขึ้นมาสู่ความเป็นที่ศรัทธาของมนุษยชาติให้จงได้

ณ วันที่ ๓๑ พฤษภาคม ๒๔๓๔ นั้นเอง ท่านได้ตั้งมหาโพธิสมาคมแห่งแรกขึ้นมา เพื่อเป็นฐานในการทำงาน ให้ชื่อว่า Buddhagaya Maha Bothi Society (พุทธคยามหาโพธิสมาคม) แต่ตั้งขึ้นที่ลังกา แต่ตั้งขึ้นมา ท่านได้มุ่งมั่นทำงานเพื่อจุดหมายที่ตั้งไว้ ต้องเดินทางไปในประเทศต่าง ๆ มาก โดยเฉพาะไปเผยแพร่ธรรมในอเมริกา (แะเมืองไทย ก.พ.๒๔๓๗) ตลอดจนไปร่วมประชุมสภาศาสนาโลก ที่ชิคาโก

ต่อมา เริ่มจัดคณะไปนมัสการพุทธคยาและพุทธสถานอื่น ๆ เป็นครั้งแรก ใน ค.ศ.๒๔๓๗ และในปี ๒๔๓๘ ท่านได้นำพระพุทธรูป (แบบญี่ปุ่น) เข้าไปตั้งบูชาในพระเจดีย์พุทธคยา แต่คนของฮินดูมหันต์ได้นำพระพุทธรูปนั้นออกมาทิ้งข้างนอก เรื่องเป็นความขึ้นศาลกัน และได้พยายามกันต่อมา จนในเดือน ค.ศ.๒๔๔๔ แม้ชาวพุทธจะได้อิสรภาพในการเข้าไปบูชาในพุทธคยาเจดีย์ แต่องค์พระเจดีย์ก็ยังเป็นทรัพย์สินในความดูแลของฮินดูมหันต์กับรัฐบาลอินเดียอยู่ คณะของท่านอนาคาริก ธรรมปาละ ทำได้เพียงซื้อที่ดินสร้างที่พักไว้ใกล้ ๆ เท่านั้น แต่ต่อมาไม่นาน ท่านได้ซื้อที่เพื่อสร้างวิหารที่สารนาถ จนกระทั่งสร้างมูลคันธกุฎีวิหารเสร็จในที่นั้น ในปี พ.ศ.๒๔๗๓

การเพื่อพระพุทธศาสนาทั้งนี้ รวมทั้งการสร้างโรงเรียนและโรงพยาบาลเพื่อการสงเคราะห์ควบคู่ไปด้วย ทั้งนี้ ได้รับความร่วมมือจากชาวพุทธหลายแห่ง โดยเฉพาะบุคคลที่ช่วยเหลือโดยตลอดและมากที่สุด จนสุดท้ายตั้งเป็นกองทุน คือ เศรษฐีชาวอเมริกันที่ชื่อว่า Mrs. Mary Foster (กองทุน ชื่อ Mary Foster Permanent Fund) ตั้งใน พ.ศ.๒๔๖๗

ต่อมา พ.ศ.๒๔๗๔ อนาคติก ธรรมปาละ ขราลงได้บวชมีนามว่า ศรีทวมิตร ธรรมปาละ จากนั้นอีก ๒ ปีก็ได้อุปสมบท (สันนิษฐานว่า ครั้งแรกอาจบวชเป็นสามเณร) แต่เวลาผ่านไปเพียง ๒ เดือนเศษ ท่านก็ถึงมรณภาพ เมื่อวันที่ ๒๕ เมษายน ๒๔๗๖ ที่สารนาถ เมืองพาราณสี ท่านกล่าววาจาสุดท้ายว่า “ ข้าฯ ขอเกิดอีก ๒๕ ชาติเพื่อเผยแพร่ธรรมะของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า”

กาลล่วงมาถึง พ.ศ. ๒๔๘๒ หลังจากท่านอนาคติก ธรรมปาละ สิ้นชีพไปแล้ว ๑๖ ปี งานที่ท่านได้เพียรทำไว้จึงสำเร็จบ้างบางส่วน เมื่อรัฐบาลรัฐพิหารออก “ พ.ร.บ.ศาสนสถานพุทธคยา Buddhagaya Temple Act.” กำหนดให้การจัดการมหาโพธิเจดีย์ เป็นอำนาจของคณะกรรมการที่ประกอบด้วยชาวฮินดูและชาวพุทธ มีจำนวนฝ่ายละเท่ากัน มหาโพธิสมาคมในอินเดีย มีสำนักงานใหญ่อยู่ที่เมืองกัลกัตตา (Kolkata หรือ Calcutta) มีสาขาหลายแห่ง และหลายเมือง ออกวารสารชื่อ The Maha Bothi

อนาคติก ธรรมปาละ เป็นชาวพุทธผู้มีบทบาทสำคัญยิ่ง ในการฟื้นฟูพระพุทธศาสนาในชมพูทวีป เป็นบุคคลที่ได้บำเพ็ญประโยชน์อย่างมากมายแก่พระพุทธศาสนาและแก่ชาวพุทธสมัยปัจจุบัน โดยเฉพาะผู้ที่ไปนมัสการสังเวชนียสถาน คงจะอนุโมทนาอรรถจริยาเพื่อผู้พุทธสถานที่ท่านอนาคติก ธรรมปาละ ได้บำเพ็ญไว้โดยทั่วกัน

๒. พระธรรมทูตไทยสายอินเดีย องค์กักรนี้ก่อตั้ง โดย สมเด็จพระธีรญาณมุนี (ธีร์ ปุณณโก ป.ธ.๕) วัดจักรวรรดิราชาวาส กรุงเทพมหานคร โดยการสร้างวัดไทยวัดแรกที่พุทธคยา เมื่อ พ.ศ.๒๕๐๐ ในสมัยรัฐบาลจอมพล ป.พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี ต่อมา มีพระเทพวิสุทธิโมลี (บุญเลิศ คล่องสั่งสอน) เป็นองค์ต่อมา งานเผยแพร่ของท่านนับว่ามีความสำเร็จเป็นอย่างมาก เป็นที่เลื่องลือทั่วไป จนรัฐบาลอินเดียสมัยนั้นยกย่องให้เป็นพระมหาธรรมาจารย์ มอบปริญญาคุณฐิบัณฑิต จากมหาวิทยาลัยนาลันทาให้อย่างสมเกียรติ เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๔ นับเป็นพระสงฆ์ไทยองค์แรกที่ได้รับเกียรตินี้ ผลงานที่เด่น ๆ ของท่าน เช่น

๒.๑ จัดตั้งองค์การสงฆ์อินเดีย

๒.๒ สงเคราะห์ชาวพุทธอินเดีย

๒.๓ มอบพระพุทธรูปประจำพุทธวิหารสำหรับชาวพุทธทั่วไป โดยเฉพาะที่เมืองนาคปุร์ รัฐมหาราษ ภาคใต้ของอินเดีย

ปัจจุบันมี พระรามโพธิวิเทศ (ทองยอด ฐิริปาโล ป.ธ.๕, Ph.d.) เป็นหัวหน้า และมี พระวิเทศโพธิคุณ วัดไทยกุสินาราเฉลิมราชย์ เป็นรองหัวหน้า

การดำเนินงานของพระธรรมทูตไทย ได้รับผลบ้างพอสมควร เช่น ในเรื่องการ สงเคราะห์คนจน ด้านเสื้อผ้า อาหาร ยารักษาโรค การนำเด็กมาไหว้พระสวดมนต์ภายในวัด การ สร้างพระพุทธรูปให้ตามหมู่บ้านชาวพุทธในแต่ละหมู่บ้าน การช่วยจัดตั้งองค์กรสงฆ์ในอินเดียให้ เป็นรูปเป็นร่างขึ้น หลังจากที่กระจัดกระจายต่างคนต่างอยู่ ไม่เป็นระบบ แต่ก็มีอุปสรรคบ้าง พอสมควร เช่น ทางด้านภาษาและวัฒนธรรม เป็นต้น

๓. พุทธสมาคม ประเทศอินเดีย สำนักงานพุทธสมาคมประเทศอินเดีย ก่อตั้ง โดย ดร.บาบา สาเหบ อัมเบ็ดการ์ เมื่อ พ.ศ.๒๕๐๐ โดยมีสำนักงานที่อัมเบ็ดการ์วัน ถนนรานี ซานลี เมืองนิวเดลี องค์กรนี้มีบทบาทสำคัญในการรวมกลุ่มชาวพุทธให้เป็นกลุ่มเป็นก้อน โดยเฉพาะชาวพุทธวรรณะต่ำ มีกิจกรรมที่น่าสนใจอย่างยิ่ง เช่น การเปลี่ยนศาสนาหันมานับถือ พระพุทธศาสนา ที่นิวเดลี นำโดย นายอุทิต ราช แม้ว่าการชุมนุมเพื่อเปลี่ยนศาสนา จะได้รับการ ขัดขวางจากผู้นำชาวฮินดูก็ตาม แต่พวกเขาก็ร่วมกันทำงานสำเร็จ ปี ๒๕๔๔ ที่ผ่านมามี ผู้เข้าร่วมสาบานตนเป็นชาวพุทธมากถึง ๓๐,๐๐๐ คน และการออกมาแสดงพลังประท้วงการ ทำลายล้างพระพุทธรูปใหญ่ที่บามิยัน ประเทศอัฟกานิสถาน เป็นต้น

นอกจากนั้น ยังจัดให้มีการชุมนุมที่เมืองนาคปุร์ รัฐมหาราษฏร์ ภาคใต้ของอินเดีย ราววันที่ ๔ – ๗ กุมภาพันธ์ ของทุกปี มีชาวพุทธร่วมการชุมนุมประมาณ ๓๐๐,๐๐๐ คน เป็นประจำ ที่นี้ ชาวพุทธวรรณะต่ำ ที่สืบทอดกรรมตามรอย ดร.อัม เบ็ด การ์ จะมารวมชุมนุมกันเพื่อรับศีล พบปะ แสดงพลังกัน ทุกปี และยังมีพิธีศูทรอีกจำนวนหนึ่งที่เป็นฮินดู หันมานับถือพุทธศาสนาทุก ๆ ปี ปัจจุบันมี ศจ.เอช ซี เพาธะ เป็นรองประธาน มินาย สวรูป จันตระ เพาธะ เป็นเลขานุการ และมี นายซานติ สวรูป เพาธะ อดีตประธานสมาคม ฯ เป็นฝ่ายประชาสัมพันธ์

เมื่อพูดถึง ดร.อัมเบ็ด การ์ (Bhimrao Ramji Ambedkar) แล้ว ก็ควรทราบประวัติ สักขบของท่าน ในฐานะเป็นผู้นำด้านการสังคมสงเคราะห์แนวพุทธ อีกท่านหนึ่ง ดร.อัม เบ็ด การ์ เป็นคณวาระศูทร แต่เฉลียวฉลาด จบการศึกษาสูง ซึ่งได้เป็นรัฐมนตรียุติธรรม และเป็นผู้นำ ในการร่างรัฐธรรมนูญของอินเดีย ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๕๐ จนได้สมัญญานามว่าเป็น “ สถาปนิก แห่งรัฐธรรมนูญอินเดีย ” (Architect of the Indian constitution) ท่านเกิดความสิ้นหวัง ต่อระบบวรรณะของศาสนาฮินดู และเมื่อได้ใช้เวลาศึกษาเลือกเพื่อนอย่างจริงจังแล้ว ในที่สุดก็ ตัดสินใจละทิ้งศาสนาฮินดู และนำคณวาระศูทรประมาณ ๒๐๐,๐๐๐ คน ประกอบพิธีปฏิญาณตน เป็นพุทธมามกะ ที่เมืองนาคปุร์ ในเดือน ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๕๕

ชาวพุทธสาย ดร.อัม เบ็ด กัร ได้ขยายจำนวนเป็น ประมาณ ๔ ล้านคน ในเวลาไม่นาน
 ตอนแรกโน้มมาทางนิกายเถรวาท ต่อมาปรับปรุงพัฒนาจนมีวิถีทางที่เป็นลักษณะพิเศษของตนเอง
 ท่านยกฐานะคณวาระศูทร โดยเฉพาะด้านการศึกษา ตั้งวิทยาลัยชื่อสิทธิธารวิทยาลัย ทางด้าน
 นิติศาสตร์ คณวาระศูทรนับถือท่านคุณพระโพธิสัตว์ หรือยิ่งเทพเจ้า ท่านถึงแก่กรรม
 เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๕๕ นั้นเอง

บทสรุป

แนวคิดและหลักการ การสังคมนาสงเคราะห์แนวพุทธ ที่กล่าวมาทั้งหมดนี้
 พอจะสรุปได้ว่า เป็นผลเกิดจากพระมหากรุณาธิคุณของพระพุทธองค์ ตั้งแต่อดีตกาลจนถึง
 พุทธองค์ปรินิพพาน โดยเริ่มตั้งแต่พระองค์ทรงตั้งความปรารถนาพุทธภูมิ เมื่อครั้ง
 เสวยพระชาติเป็นสุเมธดาบส ได้รับคำพยากรณ์จากพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่าที่บังกร แล้ว
 ทรงบำเพ็ญบารมีมาโดยลำดับ เป็นเวลานานถึง ๔ อสงไขย ๑ แสนกัปป์ ทรงเกิดแล้วเกิดอีก
 รวม ๕๕๐ ชาติ

ใน ๑๐ ชาติสุดท้าย พระองค์ได้ทรงบำเพ็ญบารมี ๑๐ บารมี อย่างเข้มข้นยิ่งยวด โดยเฉพาะ
 ทรงบำเพ็ญทานบารมี ในพระชาติเป็นพระเวสสันดร ทรงบริจาคทุกอย่างที่เรียกว่าปัญจมหา-
 บริจาค จากนั้น หลังจากสวรรคตก็จุติไปบังเกิดเป็นเทพดาในสวรรค์ชั้นดุสิต ในกาลต่อมาทรง
 เลือกกาลเวลาและสถานที่ ที่จะเสด็จลงมาเพื่อสงเคราะห์ชาวโลกในฐานะเป็นพระพุทธเจ้าผู้เป็น
 นานะของโลก การเลือกครั้งนี้เรียกว่า “ **ปัญจมหาวิโลกนะ** ” ซึ่งแปลว่า การเลือกครั้งยิ่งใหญ่
 มี ๕ ประการด้วยกัน คือ

๑. ทรงเลือกอายุกาล
๒. ทรงเลือกทวีป
๓. ทรงเลือกประเทศ
๔. ทรงเลือกตระกูล
๕. ทรงเลือกมารดา

ครั้นทรงเลือกแล้ว จึงได้เสด็จจุติจากเทวโลกมาถือกำเนิดในมนุษย์โลกอีกครั้ง โดยมา
 ปฏิสนธิในพระครรภ์ของพระนางสิริมหามายา พระอัครมเหสีของพระเจ้าสุทโธทนะ ในศากย-

ตระกูล เมืองกบิลพัสดุ์ ชมพูทวีป ทรงชีวิตในฐานะเป็นเจ้าชายสิทธัตถราชกุมาร ผู้จะสืบต่อราชสันตติวงศ์กรุงกบิลพัสดุ์ อยู่ ๒๕ ปี จึงเสด็จออกผนวช และบำเพ็ญเพียรเพื่อหาทางพ้นทุกข์ ที่เรียกว่า โมกขธรรม อยู่ถึง ๖ ปี จึงได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๖ ก่อนพุทธศก ๔๕ ปี

ครั้นตรัสรู้แล้ว ทรงพักเสวยวิมุตติสุข และทรงวางแผนที่จะสงเคราะห์ชาวโลก อยู่ ๗ สัปดาห์ ณ สถานที่รอบ ๆ ดันพระศรีมหาโพธิ์ ซึ่งเป็นสถานที่ประทับตรัสรู้นั่นเอง สถานที่เหล่านั้น ในกาลต่อมาเรียกว่า **สัตตมหาสถาน** คือ สถานที่สำคัญ ๗ แห่ง แห่งละ ๑ สัปดาห์ ตามลำดับ ดังนี้

สัปดาห์ที่ ๑ ประทับอยู่ ณ ภายใต้อันพระศรีมหาโพธิ์ ทรงพิจารณาปัจจุสมุปบาทธรรม ที่พระองค์ได้ทรงกำหนดรู้แล้ว โดยอนุโลมและปฏิโลม กลับไปกลับมา แล้วทรงเปล่งอุทานใน ๓ ยาม แห่งราตรินั้น ตามลำดับ ดังนี้

๑. ปฐมยาม (ยามที่ ๑) ทรงเปล่งอุทานว่า

ยथा หเว ปาตุกวนฺติ ชมฺมา
อาตปิโน ฌายโต พุรหุมนฺตฺส
อตฺตฺส กงฺขา วปฺยนฺติ สพุพา
ยโต ปชานาติ สเหตุชฺมมํ ฯ

ซึ่งแปลว่า เมื่อใด ธรรมทั้งหลาย (อริยสัจ ๔) ปรากฏแก่พราหมณ์ ผู้มีเพียรเพ่งอยู่ เมื่อนั้น ความสงสัยทั้งปวงของพราหมณ์ ย่อมสิ้นไป เพราะมารู้แจ้งธรรมว่า เกิดแต่เหตุ (ธรรมทั้งหลายเกิดแต่เหตุ)

๒. มัชฌิมยาม (ยามกลาง) ทรงเปล่งอุทานว่า

ยथा หเว ปาตุกวนฺติ ชมฺมา
อาตปิโน ฌายโต พุรหุมนฺตฺส
อตฺตฺส กงฺขา วปฺยนฺติ สพุพา
ยโต ขยํ ปจฺจยานํ อเวทึ ฯ

ซึ่งแปลว่า เมื่อใด ธรรมทั้งหลาย ปรากฏแก่พราหมณ์ ผู้มีเพียรเพ่งอยู่ เมื่อนั้น ความสงสัยทั้งปวงของพราหมณ์นั้นย่อมสิ้นไป เพราะได้รู้ความสิ้นไปแห่งปัจจัยทั้งหลาย (ว่าเป็นเหตุสิ้นไปแห่งผล คือ ผลจะดับไปก็เพราะเหตุดับ)

๓. ปัจฉิมยาม (ยามสุดท้าย) ทรงเปล่งอุทานว่า

ยथा หเว ปาตุภวณฺติ ชมฺมา
 อาตปิโน ฉายโต พฺราหฺมณฺสฺส
 วิรูปํ ติฏฺฐติ มารเสนํ
 สุโรว โอลาสยมนฺตลิกฺขณฺติ ฯ

ซึ่งแปลว่า เมื่อใด ธรรมทั้งหลาย ปรากฏแก่พราหมณ์ ผู้มีเพียรเพ่งอยู่ เมื่อนั้น พราหมณ์ย่อมกำจัดการและเสนามาร (ชาติ,ชรา,พยาธิ,มรณะ) เสียได้ คุงพระอาทิตย์อุทัย กำจัดมืดให้สว่าง ฉะนั้น (ทรงใช้คำว่าพราหมณ์แทนคำว่าสมณะ)

สัปดาห์ที่ ๒ เสด็จจากต้นพระศรีมหาโพธิ์ ไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ (อีสาน) แล้วประทับยืนจ้องพระเนตรดูต้นพระศรีมหาโพธิ์ ถึง ๗ วัน ที่นี้เรียกว่า อนิมิสสเจดีย์

สัปดาห์ที่ ๓ เสด็จกลับจากอนิมิสสเจดีย์ หยุดประทับอยู่ ณ ระหว่างต้นศรีมหาโพธิ์ กับอนิมิสสเจดีย์ ทรงเนรมิตที่จงกรมขึ้นตรงระหว่างกลาง แล้วเสด็จจงกรม ณ ที่นั้น ๗ วัน ที่ตรงนั้นเรียกว่า รัตนจงกรมเจดีย์

สัปดาห์ที่ ๔ เสด็จจากรัตนจงกรมเจดีย์ ประทับนั่งพิจารณาพระอภิธรรมปิฎกอยู่ ๗ วัน ที่เรือนแก้วซึ่งเทวดาเนรมิตไว้ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ (พายัพ) ของต้นพระศรีมหาโพธิ์ ที่ตรงนั้น เรียกว่า รัตนจรเจดีย์

สัปดาห์ที่ ๕ เสด็จจากรัตนจรเจดีย์ มาที่ต้นไม้ชบาลนิโครธ (ไทร) ซึ่งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียง (บูรพา) ของต้นพระศรีมหาโพธิ์ ประทับอยู่ที่นี้ ๗ วัน ณ ที่นี้ มีพราหมณ์หุ่กชาติคนหนึ่ง ได้เข้ามาทูลถามปัญหา กับพระองค์ ถึงธรรมที่ทำให้บุคคลเป็นพราหมณ์ ซึ่งพระองค์ยกเอาธรรมที่ทำให้เป็นสมณะมาตอบแก่เขา แต่เปลี่ยนสำนวนใหม่ ทรงใช้คำว่าพราหมณ์แทนคำว่า สมณะ โดยได้ตรัสว่า “ พราหมณ์ บุคคลผู้ใดมีบาปอันลดยเสียแล้ว ไม่มีกิเลสเป็นเครื่องขู่ผู้อื่นว่า หี หี ซึ่งเป็นคำหยาบ ไม่มีกิเลสอันย้อมจิต ดำรวมดี ถึงที่สุดแห่งไตรเพท มีพรหมจรรย์ได้อยู่จบแล้ว บุคคลผู้นั้นไม่มีกิเลสเครื่องฟูในโลกแม้ห้อยหนึ่ง ควรกล่าวได้ว่า ตนเป็นพราหมณ์โดยธรรม ”

สัปดาห์ที่ ๖ เสด็จจากต้นชบาลนิโครธ มาประทับนั่งขัดสมาธิเสวยวิมุตติสุขอยู่ภายใต้ร่มไม้ต้นจิก นามว่า “ มุจลินท์ ” ซึ่งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ (อาคเนย์) ของต้นพระศรีมหาโพธิ์ เป็นเวลา ๗ วัน ทรงเปล่งอุทานว่า “ ความสงบเป็นสุขสำหรับบุคคลผู้มีธรรมอันเห็นแล้ว ยินดีอยู่ในที่อันสงบ รู้เห็นตามความเป็นจริง ความไม่เบียดเบียนคือความดำรวมในสัตว์ทั้งหลาย

และความปราศจากความกำหนด คือ ความล่วงกามทั้งหลายเสียได้ ด้วยประการทั้งปวง เป็นสุขในโลก การนำอัสมิมานะหรือความถือตัวออกให้หมดไป เป็นสุขอย่างยิ่ง ”

สัปดาห์ที่ ๗ เสด็จจากต้นมุจลินท์ มาประทับที่ต้นราชายตนะ (เกตุ) ซึ่งอยู่ทางทิศใต้ (ทักษิณ) ของต้นพระศรีมหาโพธิ์ ประทับ ณ ที่นี้ ๗ วัน มีพ่อค้า ๒ คน ชื่อ ตปุสสะ และ ภัลลิกะ ซึ่งเดินทางมาจากอุกกถชนบท ผ่านมาทางนั้นพบพระองค์เข้า เกิดความเลื่อมใสจึงนำข้าวสัตตูก้อนและสัตตคองเข้าไปถวาย แล้วประกาศตนเป็นอุบาสก โดยถือรัตนะ ๒ (พระพุทธและพระธรรม) เป็นสรณะตลอดชีวิต กล่าวได้ว่าพ่อค้าทั้ง ๒ เป็น เทววาจิกอุบาสก ผู้นับถือพระรัตนะ ๒ เป็นสรณะ และนับเป็นอุบาสกคนแรกในพระพุทธศาสนา

รวมเวลาที่พระองค์ทรงประทับเสวยวิมุตติสุข หลังตรัสรู้ เป็นเวลา ๗ สัปดาห์ ๗ แห่ง (๔๕ วัน) ครั้นล่วง ๗ สัปดาห์แล้ว จึงเสด็จกลับไปประทับที่ร่มไม้ชपालนิโครธ (ไทร) อีกวาระนี้ได้ทรงดำริถึงธรรมที่พระองค์ทรงตรัสรู้แล้ว ว่าเป็นธรรมอันสุขุมคัมภีรภาพลึกซึ่งยิ่งนักยากที่ใคร ๆ จะตรัสรู้ตามได้ แต่ในที่สุดทรงอาศัยพระมหากรุณาธิคุณ (พระพรหมอาราธนา) ในหมู่สัตว์ และทรงทราบด้วยญาณ (ปัญญาบริสุทธิ์) ว่าสัตว์โลกมีอุปนิสัยต่าง ๆ กัน จึงทรงตั้งพระทัยที่จะแสดงธรรมสั่งสอนสัตว์โลก ซึ่งเรียกว่า “ เทคนาธิชฐาน ”

ในขณะนั้น พญาวัสวดีมาร มากราบทูลพระองค์ว่า พระองค์ทรงบำเพ็ญบารมีมาเพื่อพระสัพพัญญุตญาณ ซึ่งบัดนี้ก็สำเร็จมโนปณิธานแล้ว จะทรงทำประโยชน์แก่สัตว์โลกให้ลำบากพระวรกายไปใยเล่า ขอเชิญพระองค์เสด็จปรินิพพานในวันนี้เถิด ในครั้งนั้นพระพุทธองค์จึงตรัสห้ามพญามาร โดยตรัสเป็นพุทธปณิธานว่า “ ดูก่อนมารผู้โง่บาป ต่อเมื่อใดสาวกทั้งหลาย ของตถาคต คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา

๑. ได้เป็นพหูสูต ฉลาดแล้ว

๒. ทรงไว้ได้ซึ่งพระธรรมวินัย

๓. ปฏิบัติศึกษาเล่าเรียนบอกกล่าวสืบต่อกันไปได้

๔. แสดงพระธรรมเทศนา โปรดเวไนยนิกร, เทพดา, มนุษย์ ให้สำเร็จมรรค

ผลนิพพานได้ และ

๕. เผยแผ่ศาสนา มรรค พรหมจรรย์ ให้แผ่ไพศาลไปทั่วโลกธาตุ ได้

ในกาลนั้น เราตถาคตจึงจะรับอาราธนาเข้าสู่พระนิพพาน ”

การกระทำพุทธปณิธานของพระพุทธองค์ครั้งนี้ เรียกว่า **อายุสังขารวิชฐาน** คือ ความตั้งใจมั่นเกี่ยวกับการกำหนดห้วงเวลาดำรงพระชนมายุสังขาร อยู่ ทั้งนี้ เพื่อสงเคราะห์ชาวโลก ซึ่งก็เป็นการสังคมสงเคราะห์แนวพุทธอย่างหนึ่ง

อีกอย่างหนึ่ง หากมีปัญหาเรื่องดีความพระธรรมวินัยเกิดขึ้น หลังจากที่พระองค์ได้ปรินิพพานไปแล้ว พระองค์ทรงสงเคราะห์ด้วยการตั้งหลักการวินิจฉัยไว้ให้ เพื่อจะได้ใช้ตัดสินว่า อะไรเป็นธรรมเป็นวินัย อะไรมิใช่ธรรมมิใช่วินัย ซึ่งเรียกว่าหลักตัดสินธรรมวินัย มี ๘ ประการ ด้วยกัน ดังนี้

๑. ธรรมเหล่าใด	เป็นไปเพื่อความกำหนดข้อยอมใจ	ไม่เป็นไปเพื่อความคลายความกำหนดข้อยอมใจ
๒. ธรรมเหล่าใด	เป็นไปเพื่อประกอบทุกข์	ไม่เป็นไปเพื่อออกจากทุกข์
๓. ธรรมเหล่าใด	เป็นไปเพื่อสะสมกองกิเลส	ไม่เป็นไปเพื่อละกิเลส
๔. ธรรมเหล่าใด	เป็นไปเพื่อความอยากใหญ่	ไม่เป็นไปเพื่อความอยากน้อย
๕. ธรรมเหล่าใด	เป็นไปเพื่อความไม่สันโดษ	ไม่เป็นไปเพื่อความสันโดษ
๖. ธรรมเหล่าใด	เป็นไปเพื่อความคลุกคลีด้วยหมู่คณะ	ไม่เป็นไปเพื่อความสงัด
๗. ธรรมเหล่าใด	เป็นไปเพื่อความเกียจคร้าน	ไม่เป็นไปเพื่อความเพียร
๘. ธรรมเหล่าใด	เป็นไปเพื่อความเลี้ยยกาย	ไม่เป็นไปเพื่อความเลี้ยงง่าย

พึงรู้เถิดว่า ธรรมเหล่านั้น มิใช่ธรรม มิใช่วินัย มิใช่คำสอน ของพระพุทธเจ้า แล้วพระองค์ทรงตรัสสิ่งที่ตรงกันข้ามว่าเป็นธรรมเป็นวินัย ซึ่งนี้ ก็เป็นการสังคมสงเคราะห์แนวพุทธด้วย อย่างหนึ่ง

แม้ก่อนเวลาที่พระพุทธองค์จะทรงปรินิพพานเล็กน้อย ก็ยังทำหน้าที่สงเคราะห์ชาวโลกจนนาทีสุดท้าย โดยได้ให้โอวาทแก่ภิกษุทั้งหลายเป็นครั้งสุดท้าย ซึ่งมีใจความว่า “ หนุตทานิ ภิกขเว อามนุชยามิ โว วยธมฺมา สงฺขารา อปฺปมาเทน สมฺปาเทถ ” ซึ่งแปลว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ เราผู้ตถาคตขอเตือนเธอทั้งหลายว่า สังขารทั้งหลายมีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา เธอทั้งหลายจงยังประโยชน์น้อยใหญ่ให้ถึงพร้อม ด้วยความไม่ประมาทเถิด แล้วพระองค์ก็เสด็จปรินิพพาน ณ สาหลวงโนทยาน เมืองกุสินารา ในวันอังคาร ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๖ ก่อนพุทธศก ๑ ปี หลังจากที่พระองค์มีพระชนมายุ ๘๐ ปี และได้บำเพ็ญพุทธกิจเพื่อสังคมสงเคราะห์แก่ชาวโลก ในฐานะเป็นนาถะของชาวโลก หลังตรัสรู้แล้วเป็นเวลา ๔๕ ปี

ในเวลา ๔๕ ปีที่พระองค์ตรัสรู้แล้วสั่งสอนชาวโลกอยู่นั้น พระองค์ประทับจำพรรษา
อยู่ ณ ที่ต่าง ๆ เพื่อสงเคราะห์ชาวโลก ดังนี้

๑. พรรษาที่ ๑ จำพรรษา ณ ป่าอิติปตน์มฤคทายวัน แขวงเมืองพาราณสี
๒. พรรษาที่ ๒ - ๔ กรุงราชคฤห์ (๓ พรรษา)
๓. พรรษาที่ ๕ กุฎาคารศาลา ป่ามหาวัน กรุงเวสาลี
๔. พรรษาที่ ๖ มกุฏบรรพต
๕. พรรษาที่ ๗ สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เพื่อโปรดพุทธมารดา
๖. พรรษาที่ ๘ เกศกลาวัน สูงสูมารคิระ
๗. พรรษาที่ ๙ กรุงโกสัมพี
๘. พรรษาที่ ๑๐ ป่าปาลิเลยยกะ (ปาลีไลยกะ)
๙. พรรษาที่ ๑๑ ทักษิณาคิริ เอกนาพา
๑๐. พรรษาที่ ๑๒ เมืองเวรัญชา
๑๑. พรรษาที่ ๑๓ จาลิยบรรพต
๑๒. พรรษาที่ ๑๔ พระเชตวัน เมืองสาวัตถี
๑๓. พรรษาที่ ๑๕ กรุงกบิลพัสดุ์ (เพื่อพุทธบิดาและพระประยูรญาติ)
๑๔. พรรษาที่ ๑๖ เมืองอาฬวี
๑๕. พรรษาที่ ๑๗ กรุงราชคฤห์
๑๖. พรรษาที่ ๑๘ - ๑๙ จาลิยบรรพต (๒ พรรษา)
๑๗. พรรษาที่ ๒๐ กรุงราชคฤห์
๑๘. พรรษาที่ ๒๑ - ๔๕ เขตวันบ้ำง บุพพารามบ้ำง เมืองสาวัตถี

หมายเหตุ ๑. พรรษาที่ ๒,๓,๔,๑๗,๒๐ รวม ๕ พรรษา ประทับจำพรรษาอยู่ที่กรุงราชคฤห์
๒. พรรษาที่ ๑๓,๑๘,๑๙ รวม ๓ พรรษา ประทับจำพรรษาอยู่ที่จาลิยบรรพต
๓. พรรษาที่ ๑๔ และ ๒๑ - ๔๕ รวม ๒๕ พรรษา ประทับจำพรรษาอยู่ที่พระเชตวัน
กรุงสาวัตถี และประทับนานกว่าที่อื่น

ทั้งหมดที่กล่าวมานี้ เพื่อสรุปแสดงให้เห็นถึงวิธีการสั่งคมสงเคราะห์แนวพุทธในแง่มุม
ต่าง ๆ ที่พระองค์ทรงบำเพ็ญประโยชน์ตามพุทธจริยา ๓ อย่าง คือ โลกัตถจริยา บำเพ็ญประโยชน์
เพื่อโลก, ญาติัตถจริยา บำเพ็ญประโยชน์เพื่อญาติ และพุทธัตถจริยา บำเพ็ญประโยชน์
ตามหน้าที่ของพระพุทธเจ้า นั่นเอง ฯ

บรรณานุกรม

๑. มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา , ขอบข่ายรายวิชาการสังคัมสงเคราะห์แนวพุทธ
๒. พุทธทาสภิกขุ , คำสอนผู้บวชพรรษาเดียว , โรงพิมพ์ รุ่งเรืองธรรม ถนนพระราม ๖ สะพานอรุพงษ์ พระนคร , ๒๔๕๘
๓. พระครูอรุณธรรมรังสี (เอี่ยม สิริวณฺโณ) , มนต์พิธีสำหรับพระภิกษุสามเณร และประชาชนทั่วไป , โรงพิมพ์ อักษรสมัย (๑๕๕๕) กรุงเทพมหานคร , ๒๕๓๔
๔. สมเด็จพระพรหมญาณสังขิโนรส , พระปฐมสมโพธิกถา พิศดาร ๒๕ ปริเฉท , โรงพิมพ์ ห.จ.ก.รุ่งเรืองสาส์นการพิมพ์ กรุงเทพมหานคร , ๒๕๓๖
๕. ฝ่ายวิชาการ กองการศึกษา กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ , พุทธประวัติ , โรงพิมพ์ การศาสนา กรมการศาสนา ถนนบำรุงเมือง ข้างวัดสระเกศ กรุงเทพ ฯ, ๒๕๓๗
๖. พระครูกัลยาณสิทธิวัฒน์ (สมาน พรหมอยู่ พธ.บ., M.Ed.) , เอตทัคคะ ในพระพุทธศาสนา , โรงพิมพ์ บริษัทสหธรรมิก จำกัด , ถนนจรัลสนิทวงศ์ แขวงท่าพระ เขตบางกอกใหญ่ กรุงเทพมหานคร , ๒๕๔๔
๗. พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) , พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม , พิมพ์ที่ บริษัท เอส. อาร์. พรินต์ติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด , ๒๕๔๘
๘. พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) , กาลานุกรม พระพุทธศาสนาในอารยธรรมโลก , สำนักพิมพ์ผลิธรรม์ ในเครือบริษัท สำนักพิมพ์เพ็ท แอนด์ โฮม จำกัด กรุงเทพมหานคร

